

U BARE VAKEREN

BARE VAKEREN

Výběr
z tvorby
dospělých
účastníků
literární
soutěže
Romano
suno

O bare vakeren

Výběr z tvorby dospělých účastníků literární soutěže Romano suno

Vydala Nová škola, o. p. s.

Překlad z romštiny do češtiny: Marie Podlahová Bořkovcová, Iveta Kokyová, Eva Danišová

Korektura češtiny: Zuzana Hanzlová

Korektura slovenštiny: Daniela Dvořanová

Korektura romštiny: David Tišer

Koordinátorka projektu: Marie Podlahová Bořkovcová

Grafická úprava: Terezie Chlíbcová

Tisk: ReproArt Liberec, s. r. o.

První vydání: 100 ks

Kontakt:

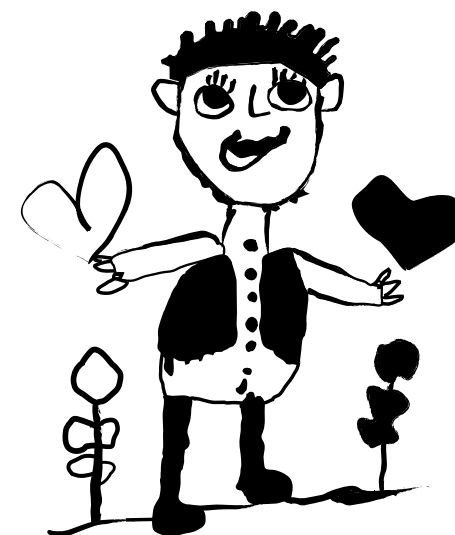
Nová škola, o. p. s.

Křížíkova 344/6, 180 00 Praha 8

www.novaskolaops.cz

© Nová škola, o. p. s.

ISBN 978-80-907624-4-2

NOVÁ ŠKOLA, o. p. s.

Výběr z tvorby dospělých účastníků literární soutěže Romano suno

Praha 2019

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

od roku 2016, kdy jsme do Romano suna, literární soutěže pro děti a mládež v romštině, poprvé přizvali také dospělé, jsme v Nové škole obdrželi přes šedesát kratších i rozsáhlejších textů. Z jejich výběru vznikla knížka, kterou právě držíte v ruce.

Na začátku myšlenky rozšířit Romano suno o dospělé stáli asistenti, pracovníci volnočasových klubů, rodiče, tety, babičky, strýčkové a všichni ti, kteří každoročně pomáhají dětem s tvorbou jejich textů v romštině, aniž se sami mohli autorsky projevit. Když jsme kategorii dospělých otevřeli, zjistili jsme, že většina textů nám chodí od úplně nových tváří. Od autorů, z nichž mnozí už sami v romštině psali anebo si přáli psát, neměli ale kromě romských médií, kam práce poslat. Někteří autoři se při psaní inspirovali tématy vyhlášenými pro daný rok soutěže, jiní psali na volné téma anebo do soutěže poslali svou dřívější tvorbu.

I přes toto rozšíření zůstalo Romano suno soutěží především pro děti a mládež. Oceněné texty dospělých autorů proto vycházely ve sborníku mezi dětskými texty. Z delších textů jsme navíc mohli opublikovat jenom výňatky. Tak se zrodila myšlenka vydat literární tvorbu dospělých zvlášť. Texty jsou napsané v různých romských nářečích a podnářečích. Při úpravě textů jsme se přiklonili k zachování podnářečních specifik, jejichž jednotnost jsme drželi jen v rámci daného textu. Překlady textů byly ve většině pořízeny v Nové škole, zčásti je zaslali samotní autoři. Několik textů je přeloženo do slovenštiny, neboť druhým jazykem autora je právě slovenština, nikoliv čeština. Texty publikujeme v jejich syrové podobě, bez literární redakce. Výjimku tvoří dva texty, které publikujeme po dalších úpravách nakladatelství Kher, kde v knize O mulo! také vycházejí.

Vy, kteří mluvíte romsky, zkuste číst tento sborník v romštině. Až překonáte nepohodlí z nezvyku číst v jazyce, který známe skoro jenom z živé řeči, objevíte klid plynulého toku myšlenek a vyprávění v řeči svých rodičů a prarodičů, v jazyce míst, ze kterých pocházíte, ale dost možná už žijete v hodně odlišném světě.

Možná vám četba tohoto sborníku přivede vlastní vzpomínky – na dětství, rodiče a prarodiče. Možná vás přivede k úvaze o vašem místě ve vaší rodové linii, táhnoucí se od vašeho pradědy, dědy a táty přes vás po vaše děti a vnuky. Možná vás přivede k tomu sednout si a taky začít psát. Za to bychom byli v Romano sunu vůbec nejradši.

Přejeme vám hezké a podnětné čtení a našim autorům přejeme hodně chuti a inspirace k jejich další tvorbě.

Za soutěž Romano suno
Marie Podlahová Bořkovcová
koordinátorka soutěže

Obsah

Předmluva	4	EVA KROPIWNICKÁ	66
ALENA GRONZÍKOVÁ	8	O príbehos pal e Magda	68
Šukar suno	10	Příběh o Magdě	69
Hezký sen	11	Mire dživipnastar	70
Na ča jekhvar	14	Z mého života	71
Ne jednou	15	So vakereles e cetka Amalka	72
MONIKA DUŽDOVÁ	16	Vyprávění tetičky Amálky	73
Ačhuv Devleha, abo av manca...?	18	MILAN BINDATSCH	74
Buď s Bohem, anebo pojď se mnou...?	19	Pal muro phuro papus taj pal mamija	76
E Rozka the lakero cikno somnakaj	26	O mém dědečkovi a babičce	77
Rózka a její malý poklad	27	MAGDA GÁBOROVÁ	78
KLÁRA POMPOVÁ	38	Sar miro papus predživelas o mariben	80
Karačoňa	40	Jak dědeček přežil válku	81
Vianoce	41	KVĚTOSLAVA PODHRADSKÁ	84
Nekbareder ladžandutno ora	44	Oda, savi somas bengori	86
Najtrápnejšia situácia	45	Jaký jsem byla čert	87
Hin lačhes, te e famel'ija bari?	48	Pal o Devleskero drom	88
Je dobré mať veľkú rodinu?	49	Po božích cestách	89
Sostar ačhi'fom zoraleder?	52	Ňiž pes oddžal pre aver svetos	98
Čo ťa nezabije, to ťa posilní	53	Když smrt přichází	99
PAVEL OLÁH	56	Pal e Natty	104
Pal mro phuro papu	58	O Natálce	105
O mém starém dědečkovi	59		
Pal o múle	60		
O mrtvých	61		

Alena Gronzíková

*1971

Žije v Pardubicích.

Vystudovala gymnázium v Břeclavi.

Byla redaktorkou a zástupkyní šéfredaktora v časopisech Amaro lav a Romano kurko, kde zároveň publikovala své texty, a produkční televizního pořadu Romale.

V současnosti pracuje jako komunitní pracovnice. Několik jejích textů vyšlo ve sbornících Romano suno.

Šukar suno

Hin oda načirla. E Rozarka uštířla sig tosara. Mek o khamoro aňi na avřa avri, the joj imar denařkerlas pal o kher. Savoren uřtavelas. „Uřřen, imar hin tosara! řunen man savore! Dřalas mange igen řukar suno. Khere sas amen dzvirincos, igen but rokonorenca, cikne řivavenca. Jaj, oda sas vareso!“

Jekhvestar mandar cirdel tele o paplonos, kaj te uřřav, kaj řunav la. Devlale! Meravas andre cholř. řaj mange sombatone suřom dureder. Phirav sako dřives andre buři the muřinav sig tosara te uřřel. Adi řhajori mange na del smirom. Na mukel man dureder te sovel, gondolřnavas andre peste. Na phendřom pre oda řiř. Te na rovel, te na kerel mek bareder bida. řaj peske phenel, hoj la imar na kamav.

Lokores, cholřaha uřřilřm pal o hařos the gejřom mange te morel o muj the o danda. Palřs mange beřřom pre fotelka. E Rozarka mange beřřa pro khořa. Dikhřa pre ma. Phenel: „Mamo, řun! Imar dřanav, so kerava. Imar dřanav, sar zarodava lovore, kaj mange te cinav ajse rukonores, sar mange dřalas andro suno.“ „Bikenkerava,“ phendřa barikanes. Ola lakere řukar jakhora. Maj lake o řercheňa andre chudřkernas. Asav andre peste. Avke, kaj te man na dikhel. Joj mek sa furt vakerlas the vakerlas. Palřs uřřilřa pro pindre upre the pale chuřkerlas. Chudřa te khelel pal calo kher. Jekhvestar chudřa te giřavel giřori, so peske korkori sthořa pal oda, sar te dochudel love. Ela man lovore pre miri řivava!

Medig e Rozarka giřavelas, me kerřom jag andro bov, te na avel andro kher baro řil. Sas jevende. Pale chudřa te vakerel: „Dikh, mamo, bikenava oda, so tu cinavkereha andre chladňiřka. So tuke na kampela te tavel.“ Akor man cirdřa andre chodba. Phundrařa o vudaroro pal e chladňiřka, dikhel upral dři tele. Krucinel le řereha, na pařal peskere jakhenge. Akor zadikhřa řokoladovo pudinkos. „Mamo, som řino bokhalř, ta muřinav perři te zkuřinel, ři hino lařho ada pudinkos, medik les varekaske bikenaha,“ phendřa e Rozarka.

Hezkř sen

Stalo se to před nedávnem. Rozarka vstala brzy ráno. Jeřtě ani nestařilo vyjřt slunřřko a uř běhala po celřm pokoji a jejř křřik budil celou rodinu. „Vstávejte, uř je ráno! Mřla jsem krásný sen. Zdálo se mi, ře máme doma zvěřinec, kde je plno pejsků, samř řivavy. Jěje, to byla paráda!“

Zařala ze mě stahovat peřinu, abych uř vstala a věnovala se jí. Boře, co ta se nazlobř! Konečně sobota, mohla jsem si přispat a nepospřchat do práce jako kařždě ráno. Ta mrřka mě ale nenechá! Nahlas ale neřřřkám nic, abych ji náhodou nerozplakala. Jeřtě by si mohla myslet, ře uř ji nemám ráda.

Pomalounku, jeřtě celá nerudná, vstávám z pelechu a jdu se umřřt. Vyřistřm si zuby a usadřm se do křesla. Vtom si mi Rozarka sedne na klřn, upře na mě oři a povřdá: „Uř vřm, jak vydřěláme penřřzky, abych si mohla koupit takovřho pejska, jakřho jsem vidřla ve snu.“ „Budu prodávat,“ řekne pyřně. Ty jejř hezkě oři. Jiskřřiřky v nich jí jenom blřřkají! Usměju se sama pro sebe, aby to nevidřla. Ona ale brebentř pořád dál a dál, ař k zeřřlenř. Zniřehonic vstane a zase zařne poskakovat. Nakonec se pustř do tance a prozpěvuje písniřku, kterou si sama slořila o tom, jak zřská penřřzky: „Budu mřt penřřzky na malou řivavu...“

Zatřmco si Rozarka zpřvala, rozdřlala jsem oheň v kamnech, aby nebyla taková zima. Venku mrzlo, ař prařřřlo. Po chvřli se zase rozpovřdala: „Maminko, podřvej! Budu prodávat to, co nakoupřř do ledniřky. Třeba to, co uř nebudeř potřebovat k vařenř.“ A uř mě táhne na chodbu. Otevře dvřřřka od ledniřky a zkoumá jejř obsah odshora dolř. Krouřř hlavou a nevěřř svřm ořřm. Vtom zahlědne v ledniřce řokoladovř pudink. „Maminko, mám hlad! Radři nej dřřvř vyzkouřřm, jestli není zkařžený, neř ho někomu prodáme,“ řřřká Rozarka.

Andro vast il'a bari roj the mukh'la pes te chal. Calo muj sas la zama'ardo le pudinkostar. Chudel pes pal o peroro. Dukhal la, bo igen sig les cha'la tele. Dikhel pre mande the pale pes mukh'la te vakere! „Mamo, šun! Te dikhes ole rukonoren, save sle šukar! Jekhbuter ola cikne čivavi,“ zaasand'ila. „Me kamav ajse rukonores.“ Pale uš'ila. Gej'la kije chladnička. Dikhel feder, so hin andre cinkerdo. Il'a avri zelene papriki the chudel te viskinel: „Dikhča, mamo! Me džanavas, kaj arakhava vareso, so hino sasto the del pes te bikenkerel. The avka me papriki na chav. Džanav, kaj hine lače pro sastipen, manuš pal lende barol. Me len a'le narado chav. Feder ela te len bikenaha le gadženge, jon igen rado chan ajse chabena! Te bikenaha po jekh paprika, hin amen pandž, ela amen pandž koruni. Oda hin but, na mamo?“ phuč'la mandar. „Oda nane but, mri čhaj. Mek tuke kempel maj pandž ezera pre kajso rokonoro,“ odphend'om lake.

Andr'oda vareso šunav. O bud'ikos. Mušinav te uš'tel andre bu'ći. Kerav jag. Uš'javav la Rozarka andre škola. Nadočirla lake ela ochto berš. Hin la suno, kamel rukones, kavejakeri čivava. Šukar suno.

Bere do ruky velkou lžičku a pustí se do jídla. Celou pusu má upatlanou od čokolády. Chytí se za břicho. Teď jí bolí, protože zhltila pudink moc rychle. Znovu se na mě podívá a spustí: „Maminko, poslouchej, kdybys viděla ty pejsky, jací byli krásní! Nejvíc se mi líbí malé čivavy,“ zasměje se. „Taky chci takového pejska.“ Vstane, jde zpátky k ledničce a znovu si pečlivě prohlédne její obsah. Ze spodního šuplíku vytáhne pytlík se zelenými paprikami a vykřikne: „Už to mám, maminko, podívej! Věděla jsem, že najdu něco zdravého, co se dá prodat! Já stejně papriky nerada! Bude lepší, když je prodáme gádžům. Oni mají moc rádi zdravé věci! Když je prodáme po koruně, budeme mít hned pět korun! To je přece hodně, maminko, nebo není?“ zeptá se nakonec. „To není moc peněz, holčičko moje, na takového pejska, jakého si přeješ, chybí ještě aspoň pět tisíc,“ povídám.

Vtom něco zaslechnu. Budík! Zase musím vstávat do práce. Rozpálím kamna a budím Rozárku, aby vstávala do školy. Zanedlouho jí bude osm a má velký sen: chtěla by pejska. Kapučínovou čivavu. Hezký sen.

Na ča jekhvar

Na ča jekhvar, na dujtovar, maj šelvar peľom, sar pes phenel „pro muj“. Mek lačhes, kaj o muj mange na rozmarďom. Imar sar cikňi čhajori, sar chudľom te phirel andre škola te sikhľol, kamavas, kaj pes o manuša rado dikhen, te del paťiv jekh avreske, ča kavka hijaba, na aščal o love.

Furt somas zvedavo, vaš kada pregindľom na ča jekh kňiška jekhe dichoha. Andre sako gindľi kheldas avri o lačhipen perdal nalačhipen. Masovar ke amende pro budaris, bo avrether na sas andre amaro kheroro than. Akor pes o Roma maškar peste rado dikhenas. Amari baba akor phenelas andro pheras: „Dikhen ži andre piri.“ O Roma has čorore. Ňikas na sas buteder sar avres. A te pes kajso varesavo Rom arakhelas, na pametinav pes, hoj bi pes upral kola čorore te povišinel, aľe has barikano. Jáááj, miro papus, jov has frajeris! Sar avľas Bernatar la stadžaha pro šero le radioha tel e khak. Ča o aver džene amen na the na te lel. Ciknorestar ča furt varekaske te dokazinel, hoj sal isto sar o parne džene, na feder. Has phares, sar andre škola, ta pre ulica. Sar baruvavas, phučkerenas mandar: „So kames te kerel, sar baruveha? Kaj sikhľoha?“

Pre kada na džanavas, so te phenel, sar Ňisavo čavoro. Me čak džanavas, kaj oda mušinel te jel buťi le manušenca, vaš o manuša. Kada suno me dochudľom. Aľe hin man mek jekh suno, ke leste hin baro drom, te dživel dživipen andro farbi, so la duha, the andro svetos, kaj sako manušes avla peskro than.

Ne jednou

Ne jednou, ne dvakrát, ale stokrát jsem takříkajíc „padla na hubu“. Už jako malá holka, když jsem začala chodit do školy, jsem si přála, aby se lidi měli rádi, ctili jeden druhého, jen tak zadarmo, a ne pro peníze.

Vždycky jsem taky byla zvědavá, a proto jsem přečetla nejednu knížku jedním dechem. V každé mé přečtené knize zvítězilo dobro nad zlem. Většinou u nás doma na záchodě, nikde jinde totiž v našem bytečku nebylo místo.

Tehdy se Romové měli mezi sebou rádi. Naše babička tehdy říkávala v legraci: vidí si až do hrnce. Romové sice byli chudí, nikdo neměl víc než ten druhý, a když se nějaký takový našel, nepamatuji se, že by se nad těmi chudšími povyšoval. Ale hrdí byli! Já, můj děda, to byl frajer, když přijel z Brna s kloboukem na hlavě s kotoučkem pod paží. Jen to okolí nás ne a ne přijmout. Od mala pořád jen někomu dokazovat, že jsi stejný jako ti bílí, ne-li lepší. Bylo to vysilující, ve škole i na ulici. Jak jsem rostla, často se mě ptali: „Čím chceš být, až vyrosteš, až budeš dospělá? Čím se chceš vyučit?“

Na tuto otázku jsem neměla jednoznačnou odpověď, asi jako žádné dítě, ale věděla jsem s jistotou, že to musí být práce s lidmi, a především pro lidi. Můj sen se mi zřejmě splnil. Ale mám ještě jeden nedosažitelný sen, žít život v barvách duhy a ve světě, který Bůh stvořil pro všechny. Ve světě, kde jedna barva nebude jasnější než druhá a každý člověk bude mít své místo.

Mgr. Monika Duždová

*1968

Žije v Sabinově.

Vystudovala sociální práci v Prešově.

Pracovala jako pracovní poradkyně,
asistentka pedagoga a novinářka.

Několik let žila v Anglii, kde pracovala
v potravinářském průmyslu a jako
školní asistentka. Po návratu na
Slovensko se zabývala komunitní prací
a vzděláváním Romů. Vedla Památníky
holokaustu Romů a Sintů v Letech
u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.

Píše ve slovenštině a romštině.

Ukázka z její dosud nepublikované
novely *Som v tom bez viny?* vyšla
ve sborníku *Romano suno 2018*.

Prózu *Ačhuv Devleha abo av
manca* publikuje ve sbírce *O mulo!*
(nakladatelství Kher 2019).

Ukázka z rozepsaného románu
Rózka a jej malý zázrak vyšla
v *Romano sunu 2019*.

Ačhuv Devleha, abo av manca...?

Pregel'a imar maj calo berš, sar mange muľa o rom. Oda d'ives, so has o parušagos, has igen šil, phurdelas balvaj u delas baro brišind. Me akor igen nasvaliřom u chudňom igen te chasal. Chasavas igen zorales imar deš čhon u o čhave imar daranas, kaj te na el mande vareso, bo kidavas o praški the o draba, aľe nič feder mange na has.

Mire čhave has imar bare, duj murša the jekh čhaj. Imar len has čhave. O murša gele andre Anglija u odej bešenas the kernas bući. Has manca pal o parušagos vajkeci čhonora, aľe mušinde te džal pale, bo has len o čhavore, ta kampelas lenge te zarodel, hoj te el len sostar te dživel. Miri čhaj dživelas manca. Has la jekh cikno čhavoro. Mek mištes, hoj joj ačhiľa manca u me na somas korkorori.

Sar avka džungales chasavas dži tašřuvavas olestar, bičhaďa man e doktorka ko Perješis. La pheňakero džamutro man řigend'a le motoriha, kaj te na užarav pro zastavki.

Oda predikhiben has igen dukhaďi. Andro muj mange thode haďička la kameraha dži andro buke. Imar gondolind'om, kaj na řikerava avri u tašřuvava. E sestrička mange řikerlas o šero, kaj te na čalavav manca, u cinde khosnoreha mange khoselas o apsa, so mange čuľanas tele le mujeha. Ča furt mange phenlas: „Vydržte, pani Duždová, už to nebude dlho trvať.“ Probalinavas te dichinel le nakheha u te na daral. Varesar, varesar pal o deš minuti mange cirdle avri odi haďička andral o buke u phende, hoj o visletki bičhavna mira doktorkake.

Aviřom khere pal o dilos. Marcos has, talam. Avri has džungales, šilali balvaj phurdelas u the o brišind delas. Andro buke šunavas, sar te man vareso labarlas u pro kořin šunavas bari dukh. Geřom mange te pašřol u miri čhaj peskere čhavoreha geľa avri ke šougorkiňa, hoj man te el smirom u te sovav mange.

Andro kher has cichones the tatoes, iřom o praškos la dukhatar, pašřiřom mange pro haďos u zasuřom.

Šaj avelas trin ori paldiloskero. Na džanav keci sovavas, aľe leperav pre oda sar te akana, ča oda te dikhas. Na džanav aňi te phenel s'oda has, či suno abo so. Džanav ča, hoj oda čačes šunavas.

Šunen, sar oda has u so pes mange ačhiľa...

Bud' s Bohem, anebo pojd' se mnou...?

Už je to skoro rok, co mi umřel manžel. V den jeho pohřbu byla přišerná zima, foukal vítr a přšelo. Hrozně jsem tenkrát nastydla a začala jsem kašlat. Kašlala jsem skoro deset měsíců a děti se moc bály, co mi je, protože jsem brala prášky a různé léky, ale nezlepřovalo se to.

Moje děti, dva chlupci a jedna d'ívka, už byly velké. Samy už měly děti. Kluci odeřli do Anglie za prací a lepřím řivotem. Po pohřbu se mnou pár měsíců pobyli, ale pak se museli vrátit, protože měli rodiny a museli vyděľávat peníze, aby měli z čeho řít. Dcera s jedním d'ítětem bydlela se mnou. Jeřtě že tak, jinak bych zůstala sama.

Když jsem pořád tak ořklivě kašlala, až jsem se dusila, poslala mě doktorka do Preřova na vyšetřeni, jestli to náhodou není rakovina. Zeť mé sestry mě vezl autem, abych nemusela čekat na autobusových zastávkách.

To vyšetřeni bylo velmi bolestivé. Protáhli mi hadičku pusou až do plic. Myslela jsem si, že to nevydržím a omdlím. Sestřička mi držela hlavu, abych se nezmítala, a mokrou řínkou mi otírala slzy, které mi stékaly po obličeji. Jen mi pořád opakovala: „Vydržte, pani Duždová, už to nebude dlho trvať.“ Snažila jsem se d'ýchat nosem a nebát se. Nějak jsem to přeřila a po deseti minutách mi tu hadičku vytáhli z plic a oznámili mi, že výsledky pošlou mojí doktorce.

Domů jsem přijela po poledni. Bylo to z kraje března. Venku bylo nevlídně, proháněl se ledový vítr a taky poprčávalo. Měla jsem pocit, jako by mi v plicích hořelo, a na prsou jsem cítila intenzivní bolest. Šla jsem si lehnout a dcera se synem odeřla ke řvagrové, abych měla klid a vyspala se.

V bytě bylo ticho a teploučko. Vzala jsem si prášek proti bolesti, lehla si do postele a usnula jsem.

Mohly být tak tři odpoledne. Nevím, jak dlouho jsem spala, ale vzpomínám si na to, jako by to bylo dnes. Vlastně ani neumím říct, co to bylo, jestli sen nebo co vlastně. Vím jen, že jsem to doopravdy prořila.

Poslechněte si, jak to bylo a co se mi přiřhodilo...

O ha'os mange has andro kher, kaj sovav, u andre aver kher, andre obivačka, has o vudar odkerdo avka, hoj pal o ha'os dikhavas andre. Sar mange pašliřom, ko Del vakeravas, soske mange iřa le romes ke peste. Phučavas lestar: „Soske, Devla?! Igen mange phares pal miro rom!“

Varekana mange gondolinavas, hoj elas feder, te peske o Del lelas the man. Jehhvareste anglal ma, jekhvareste anglal mande upre andro agor pro plafonos andre obivačka, dikhlom ajsa šukar oblačkocis. Na džanav aňi te phenel, savi farba oda has. Aľe has oda igen šukar řeľeno farba, ajsi űikhaj angľoda na dikhlom, u džalas lestar baro radiřagos, smirom the lačhipen. Oda oblačkocis, sar pro řebos ola šukar oblačkici labolas, sar ola čerčeňa šukar has, u lokores pes čalavlas ke mande. U me pro ha'os ča o jakha poravelas u phenevas mange, joj Devla, s'oda hin? So kada znameňinel? Šaj oda elas jov? Miro rom? O Ivaňis? Furt les kamavas te dikhel abo te řunel, u akanake hino adej... U na darava man? Devla, so te kerel?

U oda oblačkocis avelas furt pašeder u pašeder. Avelas igen lokores, u sar has imar pašes paš mande, akor řund'om, sar cichone hangoha miro rom, so muľa angľo berř, pre ma vičinel igen lokores: „Moo----niii----čkoo!“ U mek jekhvar: „Moo----niii----čkoo!“

U me aňi na birind'om buter te gondolinel pal oda, či man darav, či na, abo či radřisaľuvav.

Sar dophend'a miro nav, oda šukaroro oblačkocis man calo zaiľa, sar te man calo pripařľard'ahas, u androda imar řunavas mire romes paš mande. Dži adadřives na achaľuvav oľeske, aľe na daravas man.

Řunavas man, sar te avahas varekhaj, kaj řič nane. űiko the řič; ča miro rom the me. O jilo andre ma lořanlas, hoj aviľa ke ma pale, hoj talam na muľa.

Abo hoj aviľa vař mange? Na džanav te phenel.

Iľa man pre peste, pro kocha te beřel, u peskere vastenca mange chudelas miro řero palunestar. Řunavas leskere anguřta pre mire kale bala, sar mange len hladkinel.

Na del pes aňi te irinel, so akor andre miro jilo řunavas, sar pes čujinavas. Mindar savori dar nařliľa u andre miro jilo ačhiľa ča baro radiřagos. Řunavas man, sar te pre calo baro svetos na has řiko, ča amen dujdžene, sar te o časos ačhiľahas u řič the řiko na has, ča oda šukariben the lořaňiben mařkar amende. Kamavas, hoj oda te ľikerel furt, hoj oda te na el suno; hoj imar te na džal pašal ma het. U kamavas les igen te dikhel.

Postel stala v lořnici a pootevřenými dveřmi jsem viděla do obývaku. Když jsem si lehla, modřila jsem se k Bohu a ptala jsem se ho, proč si vzal k sobě mého muže. „Proč, Bože?! Tolik mi chybí!“

Někdy jsem si dokonce řikávala, ře by bylo lepří, kdyby si Bůh vzal i mě.

Najednou jsem proti sobě, u kraje stropu v obývaku, uviděla takový krásný mráček. Nedokážu popsat, jakou měl barvu. Ale byla to moc hezká zelená, takovou jsem nikdy před tím neviděla, a z obláčku se řinula obrovská radost, svatý klid a velké dobro. Vyjřmal se jako beránci na jasné obľoze, byl překrásný jako hvězdy na nebi a pomalu se posouval směrem ke mně. A já jsem v posteli jen valila oči a řikala jsem si, ach Bože, co to je? Co to znamená? Ře by to byl on? Můj muž? Ivan? Pořád jsem ho tak touřžila uvidět nebo aspoň uslyřet, a teď je tady... Nebudu se bát? Bože, co mám dělat?

A ten obláček byl pořád blříž a blříž. Pohyboval se velice pomalu, a když už byl blřízko mě, uslyřela jsem, jak na mě můj muž, co před rokem zemřel, tichounce volá: „Moo---niii---čkoo!“ A zase: „Moo---niii---čkoo!“

A já jsem si rázem přestala lámat hlavu s tím, jestli se bojřím, anebo mám radost.

Když ten obláček dořekl moje jméno, celou mě zahalil, jako by mě úplně přikryl, a vtom jsem vnřmala svého muže vedle sebe. Dodnes to nechápu, ale nebála jsem se.

Připadalo mi, jako bych byla někde, kde nic není. Nikdo a nic; jen můj muž a já. Srdce mi zaplavila radost, ře se ke mně vrátil, ře možná přece jen nezemřel. Anebo si přiřel pro mě? Nedokázala jsem to posoudit.

Posadil si mě na klřn a dlaněmi mi zezadu držel hlavu. Učřtila jsem, jak se mi prsty probřrá černými vlasy, jak mě hladří.

Nedá se vřbec popsat, co jsem v té chvřli pocřřtovala. Vřechny obavy se okamžitě vytratily a v srdci mi zbyla jen veliká radost. Připadalo mi, jako bychom na svěťe byli jen my dva, jako by se čas zastavil a neexistovalo nic kromě toho řtěřtř mezi námi. Přála jsem si, aby to vydrželo na věky a aby to nebyl sen; aby mě už neopouřřel. A moc jsem ho chtěla vidět.

Našti aŕe ňisar visaravas leskero šero avka, hoj leske te dikhav o muj. Chudavas les, šunavas tel mire angušta leskere kandrata bala pašal o spanki, paš o kana, prindžaravas leskero muj mire anguštenca, leskere jakha, leskero čekat, leskero nakh, leskere vušta, ale ňisar našti visarđom leskero šero avka, hoj les te dikhav.

Na džanav te phenel, keci oda šaj uŕas, či minuta, či pandž, u na džanav, sar tumenge oda te phenel, hoj te achal'on, aŕe čeporo ispid'om leskere vušta pre mire u leskere bare vasta pre mire phike, sar man obchuden. Šunavas man, sar te me na avavas me, u sar te miro teštos aŕi na elas, sar te avas varekhaj, kaj mek šoha na somas. Aŕe mušinav tumenge te phenel, hoj mange oda has jekh, so pes kerel, kaj som, abo so pes manca ačhola.

Jov has paš ma u mange ňič aver na chibal'inelas. Pal o deš čhon pale čujinavas leskere vasta, čujinavas, sar man obchudel u čujinavas, sar amare tešti varekhaj našlon u ačhon andre jekh.

Ča jekhvareste savoro našliŕa!

Na has imar ňiko!

Na has imar paš mande o lvaŕis, miro rom!

Na čujinavas imar leskre angušta andre mire bala!

Na šunavas imar leskere bare vasta pašal mire phike, aŕi leskere vušta pre mire!

Ča londe apsa, so mange čuŕanas andral o jakha andro muj...

Vareko odkerđa avruno vudar andro kher u labarđa e efektrika. Andre jekh minuta jekhvareste pes ačhile kala veci – murdarđa andre e efektrika andre calo bitovka, oda šukar oblačkocis imar na has, u me imar na šunavas ňič, ča bari dukh andro kol'in the andro jilo.

Miri čhaj visaliŕa khere. Odkerđa avruno vudar andro kher, avila paš ma u delas pre mande avri o jakha. Mange o apsa čuŕanas pal calo muj u našti phenavas aŕi lavoro. „So tute mamu? So pes ačhiŕa? Soske murdarđa e efektrika?“ phučelas mandar.

No me ňič. Sar te bi ačhelas bilavengero. Ča o apsa mange čuŕanas andral o jakha.

O gore, so bešenas amenca andre bitovka, gele te prikerel e efektrika u čudal'inenas pes, so pes ačhiŕa.

Me uštil'om upre pal o had'os, labarđom momeli u rozvakerđom la čhake, so mange džalal suno. Abo so pes mange ačhiŕa...?

Miri čhaj mange phend'a, „Oda o dad pes tutar avila te odkidel, bo imar les o Del iŕa paš peste.“

„Talam tut hin čačo, mri čhajori.“

Nedokázala jsem mu ale otočit hlavu tak, abych mu viděla do obličeje. Dotýkala jsem se ho, pod prsty jsem cítila jeho kudrnaté vlasy na spáncích a kolem uší, po hmatu jsem poznávala jeho tvář, čelo, oči, nos, rty, ale otočit mu hlavu tak, abych na něj viděla, jsem nedokázala.

Nedokážu říct, jak dlouho to mohlo trvat, jestli minutu nebo pět, a nedokážu vám vysvětlit, jak to, že jsem cítila jeho rty na svých a jeho velké ruce na svých ramenou, že mě objímaly. Připadalo mi, že já nejsem já, a jako bych ani neměla tělo, jako bych byla někde, kde jsem ještě nebyla. Ale musím vám taky říct, že mi bylo jedno, co se děje, kde jsem a co se mnou bude.

Můj muž byl u mě a mně vůbec nic nescházelo. Po deseti měsících jsem znovu cítila jeho dlaně a měla jsem pocit, jako by se naše těla rozpouštěla a splývala v jedno.

A najednou všechno zmizelo!

Už tam nikdo nebyl!

Ivan, můj muž, byl pryč.

Už jsem nevnímala jeho prsty ve svých vlasech.

Už jsem necítila jeho velké ruce na ramenou ani jeho rty na svých.

Jen slané slzy, které mi z očí stékaly do úst...

Někdo otevřel vchodové dveře a rozsvítil světlo. V tu chvíli se naráz stalo několik věcí – v celé bytovce vypadl proud, obláček zmizel a já už kromě velké bolesti na prsou a v srdci necítila nic.

Moje dcera přišla domů. Otevřela dveře do bytu, přišla za mnou a vyvalila na mě oči. Byla jsem celá ubrečená a nedokázala jsem ze sebe vypravit ani slovo.

„Co ti je, mami? Co se stalo? Proč vypadla elektrika?“ žasla.

Ale já nic. Jako bych oněměla. Jen z očí mi nepřestávaly téct slzy.

Sousedé z bytovky šli nahodit pojistky a divili se, co se stalo.

Vylezla jsem z postele, zapálila svíčku a řekla dceři, co se mi zdálo. Anebo co se mi stalo?

Dcera mi na to řekla, „To se s tebou táta přišel rozloučit, protože Bůh si ho už konečně vzal k sobě.“

„Snad máš pravdu, holčičko.“

Dži adadžives na džanav te arakhel lava te irinel abo te phenel tumenge, savo oda has šukariben.

Talam oda has jekh ole oblačkicendar, so hine upre pro ňebos u amen upre dikhas u gondolinas, hoj odej hine ole, so amenge mule, hoj odarik pre amende dikhen u bičhaven amenge peskero baro kamiben. Mek adadžives, sar tumenge ada irinav, phučav korkori ke mande, s'oda akor ehas? Andro šero mange aven but phučibena. Soske pal ma aviľa o Ivaňis? Aviľa mange te phenel, hoj imar mušinel te džal? Te phenel „Ačhuv Devleha, me imar džav?“ Phučav, „Devla, kamelas man te lel peha?“ Abo: „So pes ačhiľahas, te na visaliľahas miri čhaj khere?“ Na džanav te phenel.

Paťav, hoj maškar o ňebos the e phuv vareso hin, u amen, le manušen, nane zor oda te čerinel. Paťav, hoj o Del dživel, u hoj jov hino čačipen, drom the kamiben. A mek akana, sar oda irinav, šunav mire romes, le Ivaňis, paš mande.

Pal o jekh kurko avile o visletki andral e špitaľa. Has odej irimen, hoj oda džungalo nasvaľiben man nane, aľe hoj man hin astma the chronicko nasvaľiben pro buke. Has mange oda jekh. Anglo jakha mange na našľolas oda, so zadžidiľom anglo vajkeci džives.

Dodnes nedokážu tu nádheru popsat.

Možná to byl jeden z těch mráčků na nebi, co se na ně díváme a věříme, že jsou na nich naši nebožtíci a že se odtamtud na nás dívají a posílají nám svou nekonečnou lásku. Ještě dnes, když píšu tyto řádky, se sama sebe ptám, co to tenkrát bylo? V hlavě mi víří spousta otázek. Proč za mnou Ivan přišel? Přišel mi říct, že už odchází? Říct „na shledanou, já už jdu?“ Ptám se sama sebe, „Bože, chtěl sis mě vzít k sobě?“ A taky „co by se bývalo stalo, kdyby se dcera nevrátila domů?“ Nemám na to odpověď.

Věřím, že existuje něco mezi nebem a zemí a my, lidé, nemáme moc to změnit. Věřím v živého Boha; on je pravda, cesta a láska. A ještě dnes, když tohle píšu, cítím svého muže Ivana po mém boku.

Po týdnů přišly z nemocnice výsledky. Bylo tam napsáno, že nemám rakovinu, ale trpím astmatem a chronickým onemocněním plic. Bylo mi to jedno. Před očima jsem pořád měla to, co jsem před pár dny prožila.

(Povídka v romštině a v českém překladu Karolíny Ryvolové vyšla v knize O mulo! Povídky o duchách zemřelých, kterou připravilo nakladatelství romské literatury Kher v roce 2019.)

E Rozka the lakero cikno somnakaj

Překlad 1. kapitoly románu

Phari som. Našti peske dopačavas, sar dikhavas mange pro peroro. Andre parñi roklíca imar dičholas, sar mange o per chudľa te barol.

Sem oda našti el čačo! Mekča dešupandž berš mange ehin! Ča akana dophirdžom ešebno berš andre gimnazija u le Vilemoha samas jekhetane ča jekhvar, pre uboča, sar mange furt phenelas, kaj les na kamav.

Ehas peršo kurko andro julos u amenge chudle o prazdníni. Odi rat samas andre mozi. Gondolínav, kaj has sombat, u andre mozi bavinelas e Pomada la Oliviaha Newton-Johnovaha the le Johnoha Travoltoha. O filmes amen calkom cirdľa andre oda, so pes bavinelas. Sar te bi oda pal amende elas. Amaro terno sikhľardo radišagos the budžañipen.

Odi rat pes šunavas, sar te bi me avavas e Olivia u o Vilem o Travoltas. Možno, na džanav, aľe šaj oda ulas avka. Amen na samas pre plaža paš o moros, sar e Olivia the o Travoltas, aľe amen samas pre luka, kaj baronas šukar pachnuca luluďa, andre bari čar u upral amende o ňebos ezera čercheňenca. O stromi sar ňema obri o jakha denas avri pro duj ternore nange manuša u čudalínenas pes upral lengero kamiben u lačha voďaha ode terďonas u šunenas le kamibneskere lavutaren. Na dikhahas nič the ňikas paš peste. Nič u ňiko na has andre calo bari luma odi rat, ča amen dujdžene, ča amaro peršo baro kamaviben.

Mek aňi adažives na džanav te phenel, sar oda akor džanavas. Či oda has kamiben, či čudalíšagos, abo či ča kamavas le Vilemoske te sikhavel, kaj les kamav? So šaj phenav u so udžanľom nasigeder, hin oda, kaj duj ternore manuša chale želena kamibneskere phaba.

Choc nič na džanavas pal oda, sar pes šunel džuvľi abo terňi čhaj, abo so pes laha kerel, so pes laha ačhol, mindar džanavas, kaj oda hin avka, kaj som phari, kaj me avava dajori. Zadikhľom pes pro miro peroro u šundľom baro radišagos andre miro jilo. Has mange jekh, so ela u so pes savoro ačhola. So pes ačhola mire the le Vilemoskere dživipnaha. Daravas man, sar oda phenava le dadeske the la dake u so pre oda phenena. Na gondolínavas pre oda, sar lenge ela, sar len oda dukhala the savo pharipen lenge kerava. Aňi činoro na gondolínavas pre oda, kaj o dad the e daj mange pačanas u kamenas te el mandar e dochtorka abo giladí. Prekal mande nekbuteder has, kaj tel miro jilo barol nevo dživipen, kaj me avava dajori u te bi na džanav so pes kerlas le ciknes peske na dava te odlel.

Rózka a jej malý poklad

Som tehotná. Neveriacky som sa pozrela na svoje bruško, ktoré mi začínalo v bielej skladanej sukničke odstávať. To predsa nemôže byť pravda. Mám len pätnásť rokov. Len teraz som skončila prvý rok gymnázia a s Vilémom sme boli spolu len raz, na úbočí, keď mi stále hovoril, že ho nemám rada.

Bol prvý júlový týždeň, teda začiatok prázdnin. Boli sme v ten večer, tuším bola sobota, v kine. Dávali Pomádu s Olíviou Newton Johnovou a Johnom Travoltom. Dej filmu nás svojou atmosférou a svojou ľahkosťou celkom vtiahol do víru študentských radostí, starostí a šibalstiev.

V ten večer som sa cítila byť Olíviou a Vilém snáď Travoltom. Nevieť, ale mohlo to tak byť. Neskončili sme síce na pláži pri mori, ale na lúke plnej voňavých kvetov, vo vysokej tráve a s oblohou plnou hviezd nad nami. Stromy, ako nemý velikáni, len s údivom hľadeli na dve mladučké telá, túliace sa k sebe a načúvali hudbe lásky.

Nevnímajúc svet okolo seba, nič a nikoho, oddávali sme sa našej prvej telesnej túžbe. Ešte ani dnes neviem s určitosťou povedať, čo bolo v tej chvíli väčšie - láska, zvedavosť, alebo môj dôkaz toho, že Viléma naozaj ľúbim? Čo som pochopila až o niečo neskôr, je to, že sme jedli nezrelé plody lásky.

Aj keď som nemala žiadne skúsenosti ani znalosti o tom, ako sa žena (alebo v mojom prípade dievča) cíti, alebo čo sa s ňou deje, keď je tehotná, vôbec som nepochybovala o tom, že je to tak, že budem mamičkou. Pozrela som sa na moje bruško a zaliala ma neobyčajná neha a radosť. Nestarala som sa o to, čo všetko týmto spôsobím. Ako veľmi tým ovplyvním budúcnosť svoju, Vilémovu. Na rodičov som v tej chvíli myslela len v súvislosti s tým, ako im to poviem a ako zareagujú. To, ako sa pri tom budú cítiť a ako im tým ublížim a sklamem ich dôveru a vieru vo mňa, som ani len nepomyslela. Ani na chvíľu som nemyslela na to, že mi rodičia verili a chceli zo mňa mať doktorku alebo speváčku. Pre mňa bolo najdôležitejšie, že nosím nový život pod srdcom, že budem za to malé stvorenie zodpovedná a za žiadnu cenu si to nedám vziať.

Na starinavas, na bajinavas man pal o tajsaskere dživesa, na gondolínavas pal oda, sar u kana pal ada phenava le Vilemoske. Kadi cikni tajnosca mukhavas ča prekal mande andre miro jilo the prekal miro cikno jiloro, so marelas tel miro. Kadi tajnosca has amari peršo duma, kaj pes šoha na rozdžaha u ačhuvaha jekhetane, kim ča dživava.

Vakerel pes, kaj dojekh tajnosca jekhvar avela avri. The miri tajnosca likerlas ča vajkeci dživesa. Pal vajkeci kurke pes zgelom le Vilemoha. Akor imar čačes džanavas, kaj užarav ciknes. The jov dikhl'as, kaj som varesavi aver u miri postava hiñi čeporo buchleder. Gondolín'da peske, kaj oda šaj el vaš oda, kaj rado chavas lačo chaben, aľe sar dikhl'a, kaj peske le vasteha hladkinav o peroro u furt upre dikhav, maj džanl'as, so pes kerel, u phučľa mandar, či som phari.

Našti, kampelas mange leske te phenel u na kamavas te likerel ča paš mande kada radišagos, so but dženenge na džala avri andal o goda. Na phendžom ñič, ča le šereha kivind'om, kaj he.

O Vilem parñil'as avri sar fala u našti phend'as aňi lavoro. U choc the vareso phend'as, na has leske te achal'ol. Avka predarand'il'as, bo na užarlas, kaj pes vareso kajso šaj ačhol u choc samas pro agor le vešeske, avri le gavestar, kaj na šund'olas aňi o prajta pro stromi u kaj ehas šukariben the cichota, ñič leske na has pre dzeka.

O kham labarlas u e balvajori pes bavinlas le prajtenca pro stromi, sar te lenge cichones vakerlas amare cikne, bare tajnosci. O pčoli the o osi tiš kamenas te džanel, pal soste e balvajori le prajtenca vakerel u spokojnones peske urñisalonas the bavinenas pes maškar pende. Bešenias kvitkos pro kvitkoste u ñič aver lenge na kampelas. O motil'aka bavinenas savore farbenca u peskere šukaribneha kerenas kada than the calo svetos šukareder the lošandeder. Činoro dureder e jarkica andro veš peske šukarores gil'avlas peskeri gil'ori u vičinlas ke peste savoren, ko šunenas lakeri gil'i. O stromi terd'onas paš o duj zakamade, ternore manušora u anglal lende sar somnakuno pasos ehas bari maľa le dživeha.

Bešľam penge le Vilemoha andro ciños, chudahas pes vastendar u o Vilem mandar phučľas, so akana keraha. Na arakhl'a andre peste odi zor te dikhel mange andro jakha. Na džanav, či oda has e dar, vičitki či zbabjelost. Šaj el, kaj savorestar vareso. Šunavas pes varesar čudnones u na achal'uvavas oleske aňi činoro. Has mange pharo, kaj le Vilemos nane ajsi radosca oleslar sar man.

„Rušes vaš oda?“ phučľom lestar.

„Tu na?“ phučľas the jov mandar.

Netrápila som sa nad budúciimi dňami, nezamýšľala nad tým, ako a kedy to poviem Vilémovi, nechávala som si to tajomstvo len pre seba a pre moje malé bábätko, ktoré začínalo rásť v mojich útrobach. Bolo to naše prvé spoločné spiknutie a rozhodnutie: Za žiadnu cenu sa od seba nerozlúčime!

Hovorí sa, že každé tajomstvo raz vyjde na svetlo. Aj to moje malo krátke trvanie. S Vilémom sme sa stretli asi o týždeň na to, ako som si už bola takmer stopercentne istá svojim stavom. Všimol si, že som akási iná a moje krivky sú trochu oblejšie. Najprv to pripisoval mojej chuti do jedla, ale keď videl, že si občas pohladím dlaňou bruško a často sa naň pozerám, pochopil a priamo sa ma spýtal, či som tehotná.

Nemohla som pred ním tajiť ani zdržiavať tú pre mnohých nepochopiteľnú radosť z onej zmeny. Kývnutím hlavy som potvrdila jeho podozrenie.

Vilém zbledol, nebol schopný vyrieť ani slovo, ak aj niečo povedal, bolo to nesúvislé a chaotické. Popoludňajšie ticho na kraji lesíka, hore na dedinou, mu v tom nijako nepomáhalo.

Slnko páľilo a v ovzduší sa znášal nežný vánok, ktorý sa pohrával s listami na konároch stromov, akoby im šepkal tíško naše malé, veľké tajomstvá... . Zvedavé boli aj včielky a čmeliaky poletujúci bezstarostne a šantiaci po okolí. Pestrofarebné motýľe dodávali tomuto okamihu neopakovateľnú atmosféru výnimočnosti a svojimi farebnými krídlami veselo poletovali z kvetu na kvet a robili svet krajším a veselším. O niečo ďalej si lesný potôčik krásne žblnkotal a lákal všetkých navôkol. Stromy veľkolepo stáli okolo a starostlivo strážili dvoch zaľúbených, bezbranných človečikov a pred nami sa ako zlatý pás rozprestieralo šire pole s dozrievajúcimi klasmi obilia.

Sadli sme si do tieňa a držiaci sa za ruky, Vilém sa ma spýtal, čo s tým budeme robiť. Neodvážil sa mi pozrieť do očí. Nevie, či to bol strach, výčitky, či zbabelosť. Možno zo všetkého niečo. Mala som z toho trochu divné pocity, ktorým som ani za mak nerozumela. Bola som však smutná z toho, že sa tak neteší ako ja.

„Mrzí ťa to?“ spýtala som sa.

„Teba nie?“ odpovedal otázkou.

„Na užaravas oda, afe akana rad'isaľuvav oleske u hin mange jekh, so pre oda phenena amare. Me mange mukhava mire čhavores.“

O Vilem pes zagondol'inda u pale phučľa:

„U so tiri the miri škola? Gondol'indaľ pal oda? Sar amen dujdzene bajinaha pal oda ciknoro? Gondol'ines tuke, kaj amen oda džanaha te kerel? Kaj amen pes džanaha te bajinel pal oda ciknoro?“

Andre leskere lava šunavas dar the chol'i pre oda, so pes ačhil'as odi amari peršo kamaduňi rat.

Daralas pes, so phenena amare daja the o dada, so phenena o Roma, so bešen paš amende, u so phenena amare kamarata. Andre leskero šero has but phučibena, afe has imar nasig te gondl'inel pal oda. Na delas pes oda te čerinel. Me na kamavas te del het vareso, vareko, ko imar dživlas the barolas andre mande. Na kamavas pes te del het varekas, ko imar has manca sar jekh manuš.

„Mange oda jekh. Na dava mange te odlel. Sako peske mi vakerel, so kamel,“ phend'om u andre mire lava o Vilem šund'a bari zor, vašoda mange na phend'a nič, ča ačhil'a cicho. Na džanav, so savoro leske akor has andro šero, sar pes jov šunelas, so palal jov duminelas. Del pes te phenel, kaj aňi na kamavas nič buter te šunel aňi te džanel. Me džanavas, so kamav, u oda has prekal mande nekbuter.

Vajkeci dživesenca pes o Vilem aleha ašard'a le muršorenge. Abo talam pes lenge kamľas te sikhavel, u te šunel lendar, so te kerel? Goreder has, kaj pes oda and'a andro kana the mira dake, sar oda hin pre gaveste. E daj na pačalas, ta mind'ar mandar phučľa:

„Rozko, phen mange, či oda čačipen, so pes vakerel pal tute, kaj sal phari?“ Na mukhľa man aňi te odphenel lake u dureder pre mande vičinlas: „Diliňal'ľal avri?! U koda, koda darebakos pes mange te na sikhavel pro jakha! Jov diliňal'ľa avri tiš?! S'oda tumen kerďan? Sar oda akana phenava le dadeske? Na ľikerďa avri u paš o agorutne lava e daj chudľa te rovel. Igen pes ladžavas angle daj u na šunavas man mišto. Has mange pal e daj igen pharo. Sar rovas e daj, rovavas the me. Na vašoda, kaj som phari, afe vašoda, kaj mange has igen pharo pal late a igen man dukhalas o jilo, sar lake o apsa pernas tele le mujeha.

„Bola som prekvapená, to áno, ale teraz som rada a je mi jedno, čo na to povedia naši. Nechám si to.“

Vilém sa zamyslel a po chvíli pokračoval:

„A čo tvoja a moja škola? Rozmýšľala si o tom? Ako sa postaráme o to maličké? Myslíš, že to dokážeme?“

V jeho slovách boli cítiť výčitky, neistota a strach z dôsledkov našej prvej noci lásky.

Starosť z toho, čo povedia rodičia a čo susedia a známi, čo kamaráti? Tých otáznikov bolo veľa. Bolo však trochu neskoro zamýšľať sa nad dôsledkami. Tie boli nezvratné. Nechcela som sa vzdať niečoho, niekoho, kto vo mne žil a rástol. Kto už v onej chvíli bol súčasťou mňa samej.

„Je mi to jedno, nedám si to vziať, nech si každý vraví, čo chce,“ povedala som to tak rozhodne, že sa neodvážil namietat', ale ani neprikývol na znak súhlasu, len to akceptoval. Nevie, čo mu v ten okamih behalo myslou, ako to všetko prežíval a ako sa rozhodol. Vlastne som po ňom nechcela nejaké rozhodnutie, ja som sa rozhodla a to bolo to najdôležitejšie.

O pár dní, ako sa neskôr ukázalo, sa Vilém pochválil kamarátom. Alebo snád zdôveril? Podstatné však bolo, že sa to dostalo do uší mojej mamy, ako to už na dedinách býva. Tá tomu spočiatku veľmi neverila, ale preveriť to musela. Tak sa ma priamo spýtala:

„Lucia, je pravda, čo sa hovorí, že si tehotná?!“ Nenechala ma ani odpovedať a pokračovala: „Ty si sa zbláznila?! A ten, ten záletník nech mi ani nechodí na oči, tiež?! Čo si to urobila?! Ako to poviem otcovi?!“ Nevydržala ten tlak a rozplakala sa. Ja, cítiac sa zahanbene a previnilo som sa rozplakala tiež. Nie preto, aby som snád ľutovala, čo sa prihodilo, len som nemohla vidieť mamu smutnú a uplakanú, zúfalú a utrápenú. Nevedela som, čo jej na to povedať. Ani ako sa brániť.

Phares has mange te dikhel kavka la da. Na džanavas, so lake te phenel. Sar dikhlom andre lakere jakha cholí, dukh the dar, afe the oda, sar man bares kamel, has mange igen pharo u o apsa mange čuľanas tele pal o muj.

Peskero dakero kamiben na džanelas te garuvel aňi akana, so pes došund'a.

Sar lake dikhlom andro jakha, prindžardom, hoj man igen kamel u daral pal mande. Igen mange has pharo, afe našti phenavas mek ča lavoro. Talam oda has the mišto. E daj khol'a o apsa u phend'a: „Vakerava le dadeha, sar avla andral e buťi, u tajsu tuha džava ko dochtoris pro višetreňe.“ Visalíľa pašal mande u geľa andre kuchňa. Ačhilom korkori andro kher, kaj sovavas. Smutno, zadumimen u igen man ladžavas. Ačhilom korkorori, ča me the jekh cikno jiloro, so marlas andre mande tel miro jilo. Ada man delas bari zor. Ada mange na domukelas, kaj te avav smutno.

Raťi avľas o dad andral e buťi u e daj leske kamelas te phenel savoro, so pes ča načirla dodžanľa. O dad kerlas andro foros pro stavbi u prekal o ňilaj, sar has o dľivesa bareder ačholas pre stavba buteder u khere avelas nasigeder. The odi rat avľas nasig, strapimen afe spokojno, kaj peskeri buťi kerďa mišto the kaj hino imar khere paš amende. Sakovar, sar avelas andral e buťi andre kuchňa, paš o skamind, sar leske e daj thovelas te chal, vakerelas la dake, so savoro kerde le muršenca pre stavba, keci pheras kerde o Roma, u asalas paš oda, sar vakerelas. E daj les šunelas šutle mujeha. Dikhelas varekhaj anglal peste, sar te bi aňi na elas le dadeha pal o skamind. „Šunes man? So tute?“ phučľa latar o dad, sar pre late dikhl'a. „So pes ačhil'a? Sar čerimen sal.“ E daj na birinelas dureder anglo dad palal te na del duma, so pes ačhil'a, u jekhe dichoha leske phend'a savoro, so pes ča načirla dodžanľa. Sar o dad šund'a, so leske e daj phend'a, mindar našľil'a oda radišagos, savo les has mek anglo vajkeci sekundici. Has parno sar fala u našti phenlas aňi lavoro, sar te oňemindžahas u našti peha aňi čalavlas, sar te elas barestar. Andral o jakha leske čuľanas o apsa u avka pes dičholas, sar te aňi ode na elas la daha. Talam akor čačes kamelas bi te el varekhaj avrether u te šunel vareso aver u te gondolinel peske, kaj oda ča nalačo bengiňalo suno leske pes džal.

Me somas andre miro kher, kaj sovavas, u o vudar mukhlom činoro pale, kaj te šunav the te dikhav savoro, so pes andre kuchňa kerel. Manuš, so bešelas pal o skamind, dičholas avri sar socha barestar. Parňi, šil'ali, nadžid'i. Na has oda miro dad, kavka les mek šoha na dikhlom. Bešelas mek pal o skamind. Dikhelas varekhaj andro duripen. Smutno, strapimen. O musa leske pele tele, sar te savoro, so andre peskero dživipen kerďahas, na ehas pre ňisoste lačo, sar te savoro, so dži akana kerďas, sar dživlas, sar pes ľikerlas le manušenca the, so savoro amenge vakerlas, sar te savoro našľil'ahas varekhaj andre ňisoste.

Bolo mi jej ľúto, keď som videla v jej plačúcich očiach trápenie, sklamanie, zlosť, obavy, ale aj neskonalú materinskú lásku, ktorú nevedela ukryť ani cez tieto všetky emócie. Jej pohľad, nech už bol akokoľvek prísny a priamy, vyžaroval nekonečnú nehu, lásku a starostlivosť. Dojalo ma to, no nevedela som zo seba dostať ani slovíčko. Myslím si, že som v tej chvíli urobila dobre, lebo hneď na to, keď sa trošku upokojila, mi povedala: „Porozprávame sa o tom, keď príde otec z roboty, a zajtra sa priprav, pôjdeme k lekárovi na vyšetrenie!“ Otočila sa a odišla do kuchyne. Ostala som vo svojej izbe smutná, zamyslená, previnilá, klesajúca na duchu. Sama, len ja a malé, tlčúce srdiečko v mojom lone. To mi dodávalo akúsi vnútornú silu, ktorá nedovolila smútku, aby sa usalašil v mojom vedomí.

Večer, keď sa otec vrátil domov z práce, mama mu povedala o tom, čo sa len pred niekoľkými hodinami dozvedela. Otec bol traktorista na JRD, staral sa o zásoby krmiva pre dobytok. Cez leto prichádzal neskoro večer domov a skoro ráno odchádzal. Aj tentoraz prišiel veľmi neskoro, unavený, ale spokojný s pocitom dobre vykonanej práce. V kuchyni za stolom, pri chutnej večeri rozprával mame, ako sa mu darilo celý deň a čo všetko stihol urobiť. Mama ho počúvala s kyslým úsmevom a neprítomným pohľadom. „Počúvaš ma vôbec?“ spýtal sa jej otec. Mama sa premohla, vystrela sa a ubezpečila ho, že áno. Otcovi to ale nestačilo... neveril jej. Poznal ju natoľko, že vedel, keď sa niečo vážne prihodilo. Začal si ju premeriavať pohľadom a priamo sa spýtal, čo sa stalo. Chvíľku váhala, ale otcov prísny a neúprosný pohľad ju prinútil vyjsť s pravdou von. V okamihu pominula spokojnosť a dobrý pocit. Keď to mama konečne zo seba dostala - povedala to jedným dychom, aby ju snáď neprerušil - vydýchla si a čakala, čo na to povie a čo urobí. Nebol schopný ani slova, akoby v tej chvíli ani nebol prítomný. Možno si v tom momente naozaj želal, aby nebol tam, kde je, nepočul to, čo počul, a aby to bol len zlý a nepodarený žart. Bol bledý a jeho silueta, ktorú som pozorovala z pootvorených dverí spálne, mi pripomínala skôr sochu s kamennou tvárou než človeka, mŕjho otca. Ešte stále sedel za stolom.

So akor na achali'om has, kaj the te o dad has zničimen oleha, so šund'a, the avka gondoi'nelas, so dureder, so te kerel the so te phenel. Me the e daj užarahas, so o dad kerla the so phenla. Te kamav te phenel čačo, daravas man le dadeštar, u e daj talam tiš.

Andr'oda o dad uštil'a pašal o skamind u phend'a: „Tajsa laha dža ko dochtoris!“ u geľa avri andral e kuchňa.

Kada na užard'om aňi me u talam aňi e daj. Ča o jakha davas avri. Aňi na džan'om sar, o apsa mange cindžarnas calo muj, e men the mire kandrata kale bala. Prei'om pes oleštar až sar šund'om londe apsa pre mire vušta. Na del pes ani lavenca te irinel sar pes akor šunavas. Miro šuňipen, so šunavas andro jilo, ehas igen zoralo u ehas oda savoro jekhvareste - pharipen, ladž, roviben. Aľe nekbuter kamiben paš miri daj the dad. Mek adadadžives sar peske pre oda leperav, hin man o apsa andro jakha, talam mek buter sar akor, bo akana džanav, sar pes šunenas jon.

Phand'om o vudar, pašli'om tel e duchna u calo pes zaučard'om, sar te pes kamas te garuvel anglal calo svetos u te bisterel pro savoro. Tosara man e daj uštaďas, kaj džas ko dochtoris. Phend'a, te urav nebovoro rokľica kvitkicenca the parňi vizitka.

Rokľi the šlafrogi uravas ča akor, sar pes vareso oslavinelas, inakšeder uravas ča cholova, džinsi the trički. Leperav, sar mange e daj furt rakinlas, kaj som sar chlopkus. Te bi oda elas aver situacija, na šund'omas la da u urđomas rifle sar furt. Aľe akor peske daravas oda te kerel. Ta urđom, so mange phend'a, u kidľam pes avri ko dochtoris.

Calo drom samas cicho, na prevakerďam aňi lavoro. Andro šero mange mek has savoro, so pes ačhiľa oki rat. Anglo jakha mange has o dad the leskero pharipen u šunavas man igen namišto. Ladžavas man u o jilo man dukhalas pal leste, ajses les šoha na dikhl'om. Dukhalas man the la dakero pharipen, so lake me kerđom. Džanavas, kaj savoro akana ela pre late, so ela dureder. Somas zadumimen. E daj man iľas avri andral o dumi, sar amen e šestrička vičind'a.

Zahľadený kamsi do dialky, nešťastný, rezignujúci. Akoby všetko, čo doteraz robil, ako sa správal k ostatným ľuďom, všetko čo povedal, vykonal, akoby to všetko stratilo význam. Vyzeral zničený, unavený, ale rozhodný, čo som vôbec nechápala.

Čakali sme, čo otec povie, čo urobí. Pravdupovediac, bála som sa jeho reakcie a mama tiež. Nečakane vstal od stola a povedal: „Zajtra s ňou choď k lekárovi!“ A odišiel od stola.

Toto sme nečakali ani ja ani mama. Sledovala som to s otvorenými ústami a vytreštenými očami. Nevieť ani ako, mala som slzami zaliatu celú tvár, slzy mi zmáčali líca, krk aj moje kučeravé vlasy. Uvedomila som si to vo chvíli, keď som pocítila ich slasnú chuť na perách. To, čo som v ten moment prežívala, bolo neopísateľne silné. Boli to všetky emócie odrazu. Lútosť, súcit, vina, no predovšetkým nekonečná láska k mojim rodičom. Ešte dnes, keď na to spomínam, oči sa mi zalievajú slzami možno viac ako vtedy, lebo už poznám aj to, ako sa cítili oni.

Zatvorila som dvere do spálne, šuchla sa pod perinu a celá sa prikryla.

Ráno sme sa teda vybrali k lekárovi. Mama prikázala obliecť si bledomodrú sukňu posiatu drobnými kvetinkami a bielu letnú blúzku. Sukne som nosila veľmi zriedka, pri slávnostných príležitostiach v škole, ináč som nosila džínsy a trička, no teraz som sa neodvážila protestovať.

Celú cestou som neprehovorila, mala som plnú hlavu myšlienok a silných dojmov pretrvávajúcich z predošlého večera. Myslela som na otca a cítila som sa veľmi previnilo. Bolelo ma srdiečko, že som ho ranila. Takého som ho nikdy predtým nevidela. Bolelo ma aj mamine trápenie, ktoré som jej spôsobila. Uvedomovala som si, že všetko teraz ostalo na nej. Z hľbavého uvažovania ma mama prebrala v okamihu, keď bolo treba ísť dnu.

„Av, imar amen vičinen,“ phand'a mange e daj.

Ge'lam andre u e šestrička mange phend'a, te man kisitinav pro višetreñe. Čid'om man tele. O dochtoris man višetrind'a u phend'a, hoj man šaj urav. Vičind'a mira da andre u phend'a lake: „Pani Šándorová, vaša dcéra je v siedmom týždni tehotenstva. Uvažovali ste o tom, čo urobíte? Vaša dcéra je veľmi mladá, ak byste sa rozhodli pre prerušenie, musím vás upozorniť, že vzhľadom na jej vek sa môže stať, že v budúcnosti už nebude mať deti.“

Dikhavas pre daj the pro dochtoris. Andre mire jakha has dar u miro jilo marelas sar harangos. Somas prekvapimen, sar jon dujdzene vakeren, abo sigeder, imar džanavas, so kerava le ciknoreha, so imar barolas andre mande. E daj dikhl'a pre ma, palis pale pro dochtoris u phend'a: „Pán doktor, je to veľmi ťažké. Uvedomujem si, aké riziko prináša prerušenie, pretože je ešte tak mladá. Ale som zodpovedná aj za jej ďalší život. Veď má len pätnásť rokov, len teraz skončila prvý ročník na strednej škole. Ja neviem, čo mám robiť.“

E daj ani na phend'a sa, so kamelas te phenel, u andro jakha lake imar o apsa švicinenas sar duj bare diamanta.

„Môžeme ešte skúsiť injekciu, ktorá môže vyvolať menštruáciu. Tá nespôsobí žiadne riziko, ale ani nezaručí, že tehotenstvo bude prerušené,“ phendža la dake o dochtoris. E daj visard'a o šero ke mande u phuč'la mandar, aľe me dikhavas, hoj imar oda kamel te kerel.

„Pichneme teda injekciu.“

Kamelas mek vareso te phenel, aľe me la ačhadžom: „Nie!“ phend'om. Na džanav, khatar il'om odi zor u sar oda džan'om te phenel. Džanav ča, kaj e daj na likerďa avri u chud'la te rovel. Hazd'la o jakha pro dochtoris u phend'a: „Ona sa rozhodla. Čas ukáže či správne.“ Andro Januaris miro peroro ehas imar calkom baro u me peske les bara radoscaha hladkinavas u vakeravas mire cikne jiloreha u na džanavas, sar te likerel avri, kim avela pro svetos miro cikno čhavoro, miro cikno somnakaj. Nič na ehas prekal ma buteder, nič mange na kerlas bareder radosca sar miro cikno somnakaj, miro cikno jiloro, so marelas tel miro. Oda cikno jiloro ehas manca imar jekh manuš u me somas nakbarikaneder terñi dajori pro calo baro svetos.

„Pod', už nás volala sestrička,“ povedala. Vošli sme teda do ordinácie gynekológa. V kabínke som sa pripravila na vyšetrenie a vošla som k lekárovi. Vyšetрил ma a povedal, že sa môžem obliecť. Vzápätí zavola dnu mamu a povedal jej: „Pani Šándorová, vaša dcéra je v siedmom týždni tehotenstva. Uvažovali ste o tom, čo urobíte? Vaša dcéra je veľmi mladá, ak by ste sa rozhodli pre interrupciu, musím vás upozorniť, že vzhľadom na jej vek sa môže stať, že v budúcnosti už nebude mať deti.“

Pozorovala som doktora aj mamu. V mojich očiach sa zračil des nad tým, ako sa bavia a rozhodujú o mojej budúcnosti alebo skôr o budúcnosti toho maličkého dieťatka, ktoré rástlo vo mne. Mama sa pozrela na mňa, potom opäť na doktora a povedala: „Pán doktor, je to veľmi ťažké, uvedomujme si, aké riziko prináša interrupcia v jej prípade, rovnako však som zodpovedná za jej ďalší život. Má iba pätnásť rokov, len teraz skončila prvý ročník gymnázia. Neviem, čo mám robiť.“

Mama nepovedala všetko, čo chcela. V očiach sa jej rozsvietili slzy veľké ako diamanty.

„Môžeme skúsiť ešte injekciu, ktorá môže vyvolať menštruáciu, tá nespôsobí žiadne riziko, ale ani nezaručí, že tehotenstvo bude prerušené,“ povedal doktor. Mama sa obrátila na mňa, spýtala sa ma, alebo skôr rozhodla: „Pichneme teda injekciu“ a chcela ešte niečo povedať, ale prerušila som ju rozhodným: „Nie“. Neviem, ako som to dokázala, viem iba, že mama sa rozplakala, ale súhlasila. Povedala: „Ona sa rozhodla. Čas ukáže, či správne.“ Zdvihla oči k doktorovi a povedala: „Ona sa rozhodla. Čas ukáže, či správne.“

V januári bolo moje brucho už celkom veľké a ja so ho s veľkou radosťou hladkala a s obrovskou láskou som sa rozprávala s mojom srdiečkom a nemohla som sa dočkať, ako môj chlapček, moje zlatičko, príde na svet. Nič pre mňa neznamenal toľko, nič mi nespôsobilo takú radosť než moje zlatičko, moje malé srdiečko, ktoré bilo pod mojím. To malé srdiečko so mnou už bolo ako jeden človek a ja som bola najšťastnejšia mamička na celom svete.

Klára Pompová

*1960 na Slovensku,
kde vystudovala střední školu.
Živila se jako účetní. Celý život
také pracuje s rodinami a dětmi.
Po příchodu na Moravu obnovila
činnost místní Charity, otevřela klub
Maria a později občanskoprávní
poradnu pro potřebné. V kojetínském
zpravodaji publikovala své články
k aktuálnímu dění ve městě. Od
roku 2009 působí jako asistentka
v kojetínských základních školách.
Píše slovensky a romsky. Její prvotiny
vyšly ve sbornících Romano suno.

Karačoňa

Andro berš hin perdal mande e Karačoňa nekšukareder. Hoc som imar phuri daj, furt man upre radisaľuvav sar cikňi čhajori. Perdal mande oda nane čak cirkevna inepa, kana pes narodzindžas o Ježiškos, ale hin oda inepa, kana pes sdžal e fajta jekhetane. Savoro peske odmukel, dikhel pes rado. Phirel jekh ko aver. Ňiko nane korkoro.

Imar sar cikňori oda rado dikhavas. Ňič na ačhiľas aver aňi adadžives. Na vaznel mange e buči, o pratišagos, o taviben the o bare nakupi. Savoro kerav baripnaha a starinav man, kaj te avel savoro andro poradkos. Mušinel te avel the veseles. Imar duj kurke angle Karačoňa giľavas o koledi, ale the romane giľora, khelas, bavinas amen. Phiras pal e fajta. Sdžas amen savore jekhetane. Doľikeras savore zviki, so dikhl'am khere paš o dad the paš e daj, sar kerenas e Karačoňa. Na del pes te opisinel, sar hine barikane mire vnučki paš o kaštoro. Švicinel lenge o jakha.

Sar me somas cikňori, e baba thovelas pre Karačoňa tel o skamind the bakrores le phusenca. Jov has amenca pre večera. Te chal chudelas peršo. O chaviben amen jehas raťi šovengro. Savore bešahas pal o skamind. Adadžives imar le žverenge na thovel Ňiko, ča k'amende khere thovav peršo le žverenge.

Me kamá tumenge te phenel, so pes ačhiľas mire romeske pre Karačoňa. Bešahas andro trinizbovo bitos pro nevo sidliskos paš o veš. Andal e kuchňa dikhavas andro veš. Has oda igen šukares. O šušedi amen jehas lače. E Karačoň samas buť ke mire rodiča, abo ke sasuj tho sastro. Sako berš oda meňinahas. No sar gele o čhave andre škola, kerahas imar o inepa khere.

Savoro pes pripravinelas, pratinelas, o khera pes vizdobinelas. Avri hurinelas but jiv. E phuv has učhardži sar e perňa lepedaha. Has bare šila. Ale oda patrinel ke Karačoň. O čhave pes radínenas le jeveske. Vožinelas pes pro saňki, čhivenas pal peste o jiva.

Jekh džives angle Karačoňa cindžom le mačhes, kapros. O rom le čhavenca les thode andre balaňi andro paňi, hoj kerna tosara. O čhave phirenas the rači andre kupelka te dikhel pro mačo. Ušťile pandže orendar. Našti doužarenas. Aňi te chal na kamenas, th'avka sas e vanočka the kakao.

Vianoce

Vianoce sú pre mňa najkrajším obdobím roka. Aj keď už som babička, teším sa na Vianoce ako malé dieťa. Sú pre mňa nielen cirkevným sviatkom, kedy sa narodil Ježiš Kristus, ale aj časom, keď celá rodina je spolu. Všetko si odpustia, sú spolu radi. Jeden chodí k druhému. Nikto nie je sám.

Už ako dieťa som sa na Vianoce tešila. Nezmenilo sa to ani teraz. Nevadí mi veľký úklid, zhon, pečenie a nákupy. Baví ma to. Teším sa na rodinu, starám sa o zábavu a pohodu. Dva týždne pred Vianocami už spievame koledy, ale aj rómske piesne, tancujeme, rozprávame rôzne príbehy. Navštevujeme príbuzných. Schádzame sa všetci dokopy. Ako rodina dodržiujeme všetky zvyky a tradície, ktoré mali cez Vianoce naši rodičia. Nedajú sa opísať tie rozžiarené očka vnučiek, najmä u stromčeka.

Ako dieťa si pamätám Vianoce u babičky, ktorá dávala pod stôl, na ktorom boli dobroty, aj živú ovečku alebo malé jahniatko. Boli v debničke so slamou. Dostali jedlo ako prvé. Babička to odniesla až po večeri. Večeru sme mávali o oseemnástej hodine. Dnes sa to už nerobí, ale aj u nás doma dostávajú jedlo najprv zvieratá.

V tomto príbehu chcem opísať zážitok z Vianoc, ktorý sa stal manželovi. Bývali sme v trojizbovom byte na sídlisku blízko lesa. Z kuchyne som mala krásny výhľad do lesa. Príroda bola nádherná. Susedov sme mali perfektných. Vianoce sme trávili u rodičov mojich alebo manželových. Striedali sme to raz u jedných, potom u druhých. No keď chlapci nastúpili do školy, povedali sme si, že Vianoce strávime doma sami ako rodina. Všetko som pripravila, byt bol uprataný, krásne vyzdobený vianočnými ozdobami. Príroda bola pokrytá bielou perinou. Bol mráz, ale to k Vianociam patri. Deti sa vonku sánkovali, guľovali a tešili sa zo zimy.

Deň pred Štedrým večerom sme kúpili kapra. Manžel s chlapcami ho dali do vane, že ho ráno pripravia. Chlapci sa chodili do kúpeľne pozeráť aj cez noc. Ráno vstávali o piatej hodine. Nemohli sa dočkať. Nechceli ani raňajky. Aj keď bola ich obľúbená domáca vianočka a kakao.

Me pekavas, ale mosaliñas mange o mikseris. Naščik dokončindžom o plnki pro zakuski, ta geľom ke daj te dokereľ o plnki a o rom kamľas te richtinel le mačhes. Sar džavas avri andal o bitos, mek le romeske phendžom, hoj te na keren bordelis. Has man švadzi pratimen. O bitos pachinelas pal o vanilkova bokeľora the pal o pomaranči. Me geľom a o rom murdardžas le mačhes.

Has imar dešujekh hora, sar avľom andre. Sar phuterdžom o vudar, darandžilom. Nič na šundolas. O rom has andre kuchňa. Pal o khera, pre chodba, andre kupeľka, švadzi has o rata. Me džanľom, hoj oda hin farba. Sar avľom andre kuchňa, imar džanavas, so ačhiľa. O rom, čororo, sas bija peste. Na phenelas nič. O čhave avle andre a takoj phende. O cikno mange phenelas rovibnaha, sar o kapros le dadeske chučľas andal e balaňi, chučkerelas pal e chodba. O čhave rovenas. Švadzi has strikimen o rat. O rom les murdardžas le čokanoha.

Kada kapros aňi na chaľam.

Mušindžom savoro te čiščinel the te spratinel savoro. Somas choľamen, no pro svatkos, sar mange vakernas o čhave, savore hasás. The o rom asalas. Ale phendžas, kaj imar ňigda šoha džido mačho andro kher na avela. Cinaha zamražimen, abo o čhave džana ko papus.

Sar phendžam khere le dadeske, so pes ačhiľas, savore asahas. Mek the adadžives angle Karačoňa na bisteras te phenel le romeske, či na kamel te murdarel le mačhes.

Ja som piekla, ale pokazil sa mixér, takže niektoré náplne som musela dokončiť u mamky. No a manžel dostal za úlohu pripraviť kapra. Ráno, keď som odchádzala z domu, upozornila som svojich chlapov, že byt je poprataný, nech to nemusíme robiť znova. Byt voňal po vanilkových chlebičkoch a po pomarančoch. Odišla som a manžel zabil kapra. Ja som sa vrátila o jedenástej dopoludnie.

Aké bolo moje prekvapenie, keď som otvorila dvere. Bolo divné ticho. Manžel bol v kuchyni. Na chodbe sme mali zelený pokrovec. Bol postriekaný krvou. Ja som si spočiatku myslela, že je to červená farba. No, keď som vošla do kúpeľne a kuchyne, bolo mi to jasné. Manžel smutný, celý bez seba, chudák. Neprehovoril ani slova. Chlapci vyleteli z obývačky a už referovali, čo sa udialo. Mladší so slzami v očiach hovoril, ako kapor vyskočil z vane, skákal po chodbe a ocko ho nemohol chytiť. Nakoniec po veľkom úsilíu ho zabil kladivom. Toho kapra sme ani nejedli.

Bola som spočiatku nervózna, musela som čistiť koberce a luxovať byt, ale po večeri sme sa všetci na tom zasmiali. I manžel sa smial.

Manžel vyhlásil, že na Vianoce už nikdy viac nekúpime živého kapra, len zmrazeného. Chlapci ak budú chcieť, tak len s deduškou. Keď sme to rozprávali rodičom a rodine, veľmi sa na tom smiali. Ešte dodnes vravíme manželovi cez Vianoce, či nechce zabiť kapra.

Nekbareder ladžandutno ora

Kale keci lavore mange džidžarde o phuj leperibena andre miro dživipen. Dotradle man te gondolinel, soha savoreha andro dživipen pregeľom. Na som imar nekterneder.

Som phuri daj a hin man štar vnučki. Kerav sar asistentka andre jekh zakladno škola andro cikno forocis. Oda, so andro dživipen pregeľom, na has furt čak lačo. Has man the hin škar dživipen. Has the nalačes, phares. Aľe nič oleha na keraha. Lav o dživipen kavka, sar o Devloro amenge del. Sikhľuvav te avel lačo manuš the te el o dživipen sar daros. Kamav man khatar peste te rosdel o lačhipen the o kamiben. Sar pes mange oda darinel, oda mušinen te dikhel aver manuša.

Andre kada miro pisišagos kamav tumenge te phenel, so zadžidžilom pal e revolucija, imar andre demokracija. Pre Slovensko somas pre jekh viberovo konaňije pre pošta aščal e buči. Kampelas odoj te kerel paš e prepaška. Direktoris has odej mira spolužiačkakro rom, so phirahas jekhetane pre gimnazija. Jon dživenas vedľa mange andre bitovka. Phirelas ke amende. Lačhes amenge achaľuvahas. Vašoda mange somas isto la bučaha.

Geľom pr'oda konkurzos baripnaha. Pregeľom, o testi kerdžom nekfeder. Mindžar mange phende, hoj o than hin miro. Phende mange, hoj tajsutno džives te džav vaš o papira pre personalno the pal o doktora, či som sasči. No sar avľom aver džives pal oda personalista, jov dikhelas pre mande, sar te bi dikhľahas le mules. Na džalas mange andro šero. Phučľas mandar, sar man vičinav. Me dikhľom, hoj andro vasta leste has miri žadostľa, so diňom andre buči. Furt dikhelas pre mande the pre žadostľa. Palis mange phendžas, hoj imar koda than pre buči hino obsadzimen. Dine oda avra džeňake. Našči man olestar spametinas. Phendžom leske, hoj na pačav leske, bo mange oda than dine. No jov vakerelas čak peskro. Bičhadžas man avri, šaj džas, phendžas mange. Me na geľom, terdžuvavas andre. Na džanav, keci somas andre, bo jov geľas avri. Mange phirlas pal o šero, so pes ačhiľas. Soske man na ile, te mange phende. Na kamavas te dopačal, čak vašoda, hoj som romaňi? Na, oda našči avel čačipen. Kamavas te džanel lestar, so pes ačhiľas. Soske somas vaš e demokracija, sar amenge nič lačo na anelas? Našadžam buča. Šunavas nalačhes. O apsa mange čuľanas.

Najtrápnejšia situácia

Táto veta, skladajúca sa z dvoch obyčajných slov, vo mne vyvolala tie špatné spomienky môjho života. Donútila ma zamyslieť sa nad tým, čím všetkým som v živote prešla. Nie som už najmladšia.

Som babičkou štyroch vnúčat a pracujem ako asistentka na jeden základnej škole v malom mestečku. To, čo som v živote zažila, nebolo vždy len dobré. Boli a sú pekné chvíle, ale po nich často nasleduje aj to horšie. Ale na nič si nesťažujem. Beriem život tak, ako mi ho Pán dáva. Prijímam všetko. Učím sa byť hlavne dobrým človekom a prijímať život ako dar. Snažím sa rozdávať ľuďom okolo seba dobro a lásku. Ako sa to darí, posúdia iný.

V tomto príbehu sa chcem s vami podeliť o skutočnosť, ktorú som zažila po revolúcii. To znamená už v demokracii. Bola to pre mňa najtrápnejšia situácia, v akej som sa ocitla. Absolvovala som výberové konanie na jednej slovenskej pošte na miesto pracovníčky u prepážky. Mimochodom riaditeľom tej pošty bol sused, ktorý býval naproti nám, navyac manžel spolužiačky z gympla. Veľmi dobre sme sa poznali, navštevovali sme sa. Nikdy sme nemali žiadne spory. Takže tým miestom som si bola istá.

Šla som tam s radosťou. Pohovorom som prešla, test som mala najlepši. Hneď mi povedala komisia, že to miesto som získala. Druhý deň som sa mala zastaviť na personálnom a vyzdvihnúť si papiere na vstupnú prehliadku. Aké bolo moje prekvapenie, keď som tam prišla. Personalista sa na mňa divne pozeral. Všimla som si, že v rukách drží moju žiadosť a otáča si s ňou. Spýtal sa ma: „Vy ste pani Pompová?“ – „Áno.“ Nešlo mi to do hlavy. On totiž až podľa priezviska zistil, že ide o Rómku. Po chvíli mi povedal: „Viete, pani, to miesto už je obsadené. Prídte o rok.“ Spýtala som sa, či žartuje. Ved' som to miesto na pohovore dostala. To miesto mi slúbili. Nevedela som sa z toho spamätať. Hovorila som mu: „To nie je možné. To je špatný žart. Chcem vedieť dôvod!“ On tvrdil stále svoje. Stála som tam ako omráčená. Upozornil ma, že môžem ísť. No ja som tam stála. Nevieť ako dlho. On z kancelárie odišiel a ja som tam ďalej stála. Nevieť, v tom momente mi preblesklo hlavou: Prečo? Som Rómka, to nemôže byť ale dôvod! Chcela som od nej počuť, čo sa stalo. Prečo sme stáli pri zrode demokracie, keď demokracia nám nič nepriniesla? Prišli sme o prácu. V ten okamžik som sa cítila hrozne, zaliali ma slzy.

Andr'oda aviľas o personalistas andre. Me hazdľom o ŧero a phiravas leske pal e kancelarija. Keravas leske modno prehľadka. Jov na dŧanelas, so pes kerel, a geľas vaŧ o direktoris. Jov avľas leha. Sar dikhľas man, iľas man andre peskri kancelarija. Phendŧas mange, hoj man naŧči lel andre buči, bo chudľas prikazis, kaj man naŧči lel. Naŧavlas bi jov e buči, te bi len na ŧunelas. Oda momentos na achaľuvavas me. Otgeľom khatar leste rovibnaha.

Khere na phendŧom o čačipen, sar dopeľom la buaha. Phendŧom a, hoj man nane pr'oda ŧkoli. Aŧ pal o berŧ lenge phendŧom, sar dopeľom. Imar man oda kavka na dukhalas.

Avka avľom pr'oda, hoj mire have muŧinen te avel sikhade. Bijo ŧkoli naŧči pes uplatňinen. Ale dujto, so dŧnavas, has, kaj na beŧaha pre Slovensko.

E demokracija na priandŧas le Romenge oda, so olestar uŧarahas. Naopak naŧadŧam o bua. Vakerenas, hoj avela amenge feder, no sikhadŧas pes opačne. Daras vaŧ amare hvenge, so pes jon dodŧivena.

Moŧno pes tumenge zdela, hoj so pes ahľas mange, predŧiven buter Roma. Hem keci Roma na keren bua. No perdal mande oda ehas nekgoeder ladŧagutňi ora andro dŧivipen.

Vaŧoda prajinav savore Romenge, sar rodena e bui, hoj pes kajseha varesoha te na zdŧan andro dŧivipen. But bacht the sasipen.

V tom voŧiel n'aŧ personalista a ja som sa vystrela a preŧla som sa po kancelarii. Robila som m'odnu prehľadku. Nevedel, čo sa deje. Zavolal si p'ana riaditeľa. Ten s prekvapením, keď zistil, ŧe som to ja, zavolal ma do svojej kancelarie a povedal mi, ŧe ma nem'oze prijať do pr'ace. Dostal to prikazom. Priŧiel by o pr'acu, keby to nepouľvol. V tom okamŧiku som zase nech'apala ja. Odiŧla som sklaman'a a zo slzami v očiach.

Doma som sa hanbila o tom povedať. Povedala som, ŧe som nespľňala podmienky vzdelania. No po roku som to rodine povedala. Uŧ ma to tak nebolelo.

Uvedomila som si, ŧe moje deti musia byť vzdelan'e, bez ŧkoly sa neuplatnia, ale aj to, ŧe na Slovensku nem'ozem ŧiť.

Demokracia tam nepriniesla oak'avan'e a sľubovan'e lepŧie časy pre ŧivot. Naopak, priŧli sme o pr'acu. Vraveli, ŧe sa budeme mať lepŧie, ale uk'azalo sa opan'e. Bojíme sa o naŧe deti, čoho sa ony doŧijú.

Moŧno sa V'am zd'a ten pr'ibeh z m'ojho ŧivota nepodstatn'ý, veď koľko R'omov toto preŧiva a koľko ľudi nemá pr'acu. No pre mňa to bol hrozn'ý z'aŧtok z hľadania pr'ace a t'a chvil'a v tej kancelarii najtr'apnejŧia v mojom ŧivote.

Preto by som hcela popriať vŧetk'ým R'omom, aby sa pri hľadaní pr'ace s tak'ým niečím nestretli. Veľa ŧťastia a zdravia.

Hin lačhes, te e familija bari?

Oda hin phučiben, pre savo bi pes delas te odphenel perdal e famelijakri situacija. Andre adadivesescri doba bi buteder užarenas sigeder nalačo odpheñiben. Hem adadives hin but džene bije buti, bijo kher, švadzik nakamli diskriminacija the dar. Hi, hin nalači situacija, tlakos pro fameliji. O dživipen hin kuč, drogi, jekh avreske zavidzinel the ignorancija kije avrende anel nalačo odpheñiben.

No me vaš mange the vaš mire skušenosci, pre kada aversar dikhav. Samas dešujekh čhavore. Jekh phral mułas, sar leske has efa berš. Has pjato andro šoros. Ačhiřam pandž čhaja a pandž murša. O dad imar dešušovengre beršendar phares kerelas buti. Chudřas te sikhřol, až sar me tele thořom e maturita. Pomořinavas leske le sikhřibnaha. E daj kerlas buti calo dživipen. Varekana na ehas pař o čhavore mařersko. Has la avri kerde tranda the řov berř, kana geřas andro duchodos. Na pametinav la, hoj la te dikhav te oddichinel, alebo te džal varekaj pre dovolenka. Has amen baro gospodarstvo, sar čhavore furt pomořinahas. O murřora kernas pař o řviri andro stajři a o džuvřora pomořinahas te pratinel khere the pro roři. Sa has orgařizimen, sakones has diři buti. Dřanahas sako, so te kerel, e buti kerahas bariřnaha. O piřiřagos the sikhřiben ačhelas amenge pre rat.

The te has amen televiza, řepokana upre dikhahas. Kamahas o parařřivina the o sombata pre rat. Oda pes řaj buteder bavinahas la daha the le dadeha, suřařinahas lenca, dahas lenca дума pal o dživipen, denas amenge дума pal peskro řhavoripen.

Nekfeder perdal amende has suřařa Hitparáda abo: Gilřavel calo famelija. O dad la daha jehas porota. Amen amenge kidahas avri o nava le prindřarutne spjevakengre. Oda has suřařa. Ko pař o gilřa the khelelas, chudelas buter bodi. E daj the o dad has igen lačhe. O dad amen has prisno, no e daj has sar anjelis. Nigda na kerlas pre amende vika, furt peske rakhelas pre amende řasos. Sikhavelas amen sar te pomořinel le phure manuřenge. Keciřar pes ačhelas, hoj pes amenge na kamelas. Phenahas: „Oda hin cudze manuřa.“ E daj avřas pal amende savoro te kontrolřinel the furt amenge leperlas: „So keres perdal avrende, hoj řa jekhvar, tuke pes visarla le urokenca.“ But oleske na ačaruřahas, aře pařahas la dake. Has oda řukar řhavoripen the dživipen la daha the le dadeha. Sar bare, kana imar hin amen peskre familiji, oda isto sikhavas peskre řhavoren the vnuken, jekhvariko peske pomořinas.

Je dobré mař velřú rodinu?

Otářka, na ktorú by sa dalo odpovedař podľa situácie rodiny. V dneřnej dobe by viaceri očkávali skôr zápornejřiu odpovedř. Veď je neistota, mnoho řudí bez práce, bez domova, vládne nepýřtaná diskriminácia a strach. Áno, je to neuteřená situácia, nápor na rodiny. Drahý řivot, drogy, záviř a nevřimavosř k druhým vedie k zápornej odpovedi.

No ja za seba a zo svojej skúsenosti mám opačný názor. Pochádzam z jedenářtych detí. Jeden brat vo svojich siedmich rokoch zomrel. Bol piaty v poradí. Zostalo nás päř dievřat a päř chlapcov. Otec od svojich řestnářtych tvrdo pracoval. řtudovař začal, keď ja som odmaturovala. Pomářhala som mu s učením. Mama pracovala celý řivot. Neexistovala řiadna mařerská dovolená. Mala odpracovaných tridsař řesř rokov, keď išla do dôchodku. Nepamářám si, kedy som ju videla odpočívaař, alebo išř na dovolenku. Mali sme velřké hospodárstvo, s ktorým sme ako deti pomářhali. Chlapci pomářhali so zvieratami a dievřatá v domácnosti a na poli. Vřetko bolo organizované, kařdý mal pridelenú prácu. Pracovali sme bez reptania a s nadřením. Úlohy a učenje boli na rade veřer.

Aj keď sme mali televízor, málokedy bol zapnutý. Milovali sme piatky a soboty veřer. To sme si mohli dlřšie pohrař a zasúřařit s rodičmi, porozprávař sa s nimi o řivote, najmä vypočuař ich príbehy z detstva.

Obľúřená bola pre nás súřař Hitparáda alebo: spieva celá rodina. Porotou boli rodičia a my deti sme si vybrali mená populárných spevákov. To bolo súperenia. Kto tancoval, získal viac bodov.

Rodičia boli úřasní. Otec bol prisny, ale mamka bola ako anjel. Nikdy na nás nekričala, vřdy si pre nás našla řas. Učila nás pomářaař starým řudom. Veľakrát sa stalo, že sa nám nechcelo. Hovorili sme: sú to cudzi řudia. No mamka priřla za nami vřetko skontrolovař a vřdy nám pripomínala: „Čo robiř pre druhých, aspoň raz, tebe sa to vráti s úrokmi.“ Veľmi sme tomu vtedy nerozumeli, ale mamke sme verili. Bolo to krásne detstvo a řivot s rodičmi. V dospelosti, keď už máme svoje rodiny, učíme to svoje deti a vnukov a navzájom si pomářame.

Na džanav mange te predstavinel o dživipen bije kaja bari famelija, bije peskre phrala the pheňa. Hin oda bari pomoca nekbuteder, sar hin vareko andre nudza. Dokazinas amenge te pomožinel na ča le lovenca, aľe jekh pal avreste daras. Sdžas amen jekhetane andro lošaliben the andro pharipen. The kada kempel andro dživipen. O dživipen anel na čak lošaliben, aľe the pharipen. No, amen sam furt peha. Džanas pes jekhvariko te likerel. Oda sa hin aščal e daj the o dad, jon amen kije ada likerde avri.

Mišlinav, hoj hin lačhes te hin bari famelija, so pes o manuš džanel laha te dzelinel, na čak pal e bacht, aľe the pal e bibacht. Nane korkoro. Som džidi dokazos peskra famelijaha. No me na džanav, či bi me korkori džanavas te bararel avri ajci čhavoren, sar miri daj th'ó dad. Či bi man avľahas kajsi trpezlivosca, kamiben, achaľuviben. Pre kada kempel na čak zor, aľe andre kaja doba the nadar. Oda hin šukariben the mangiben le Devlestar. O čhavore hin le Devlestar daros. Žičinav le bare famelijenge Devleskero dživipen.

Nedokážem si predstaviť život bez tej veľkej rodiny, bez svojich súrodencov. Je to veľká pomoc, najmä, keď je niekto v núdzi. Dokážeme si navzájom pomáhať nielen finančne, ale máme jeden o druhého strach. Navštevujeme sa, stretávame sa v radoostiach, ale aj v smutných chvíľach. Aj to patrí k životu. Život prináša nielen radosť, ale aj smútok a žiaľ. No my sme spolu. Vieme sa navzájom podržať. Je to vďaka rodičom, ktorý nás k tomu viedli.

Myslím, že je dobré mať veľkú rodinu, s ktorou sa človek dokáže podeliť nielen o šťastie, ale aj nešťastie. Nie je sám. Som so svojou rodinou živým dôkazom. Aj keď neviem, či by som ja dokázala vychovať toľko detí ako moji rodičia. Mať toľko trpezlivosti, lásky a pochopenia, to si vyžaduje nielen silu, ale v dnešnej dobe aj odvahu. Ale je to krásne a požehnané. Veď deti sú Boží dar. Fandím veľkým rodinám a prajem požehnaný život.

Sostar ačhiľom zoraleder?

Imar sar cikňi čhajori šunavas le papustar the la babatar, te vakerenas le dadeha a kamenas leske varesoha te pomožinel, sar pes vareso ačhelas, ta phenenas leske: „So tut na murdarla, olestar ačheha zoraleder.“ Na ačaľuvavas oleske, aňi na premišľinavas pr'oda. Sar džanas o berša, me dopeľom pr'oda, so oda has kole lava.

Romes iľom terňori, has mange biš berš. Džanavas, hoj džava andal o kher het a dživava pal miro. No o Del diňas inakšeder. Pal o bijav ačhiľom te bešel paš amare. O kher chudľom pal o jepaš berš, aľe pašes paš amare.

O dživipen džalas, somas bachtaľi. Uľile pes mange duj čhavore. Peršo jehas čhajori. No joj muľas andre peskre pandž berš. Sar has lake duj čhon, chudľas pro buke zapaľ a somas laha andre špitaľa. Jekh džives sar la nandžarelas raťi e sestrička, peľas lake andal o vasta andre balaňori. E balaňori has trastuňi a e čhaj peľas le šereha tele. Igen rovelas. Me terdžuvavas paš e sestrička. Joj la chudľas, urdžas la a diňas mande, hoj la te dav te pijel. Thodžom la kijo kolľin, joj rovelas, aľe preačľas. Dujto džives sar la davas te pijel, dikľľom, sar lake belavisaľon o vuštor. Geľom pal o primaris. No jov phendžas, hoj mange oda te na všiminav. No trito džives ačľľas bi peskro. Has andr'oda trin kurke a o doktora na džanenas, so late hin. Man premukhle khere. Phiravas pal late sako džives, sar mulo. Mangavas le Devles, hoj la mange te mukhel te dživel. Chudľas pes olestar avri, aľe man molas but love o doktora. Bikendžom andal o kher savoro, so pes delas, hoj man te avel andro kopertki. Ačľľom úplně bijo love. Švadzi laha phiravas. Sikhľiľom la te del the o inekciji. Mišľinavas, hoj imar hin savoro lačhes, no na has. Chudľom bari rana.

Geľom laha pro kontrolno višetreniľe ke Bratislava. Has oda 6. decembra. Me khatar late odgeľom 8. decembra a 10. kamľom te avel pale. Has man vibavimen, kaj bešava. Kodoj pre neurochirurgija na has perdal o daja o bešiben. Me pal late aňi na geľom, bo joj 9. raťi muľas. But mange oda vičitinas, hoj na somas paš late, sar muľas. Jehas oda perdal mande šokos. Me na phiravas pro pohrebi, bo somas nekhphureder a mušinavas te ačhel khere paš o čhave. Ňigda na dikľľom mule dženes. Miri čhajori has peršo, kas dikľľom. The o pohrebos has perdal mande peršo. Has oda igen phares. Daravas man. So pametinavas mange, oda has šilalo ľelos the zoralo, tuho. Buter na pametinav.

Čo ľa nezabije, to ľa posilňi

Už ako malá som počúvala svojich starých rodičov, keď sa zhovárali s ockom a chceli mu v niečom pomôcť a poradiť. Rozhovory končili takto: Čo ľa, synu, nezabije, to ľa posilňi. No veľa som tomu neporozumela. Ani som sa nad tým akosi nezamýšľala. Čas plynul a ja som dospela poznaniu tejto vety.

Vydávala som sa mladá, keď som mala dvadsať rokov. Myslela som si, že odídem z domu, zariadim si svoj život podľa svojich plánov. No osud to pripravil inak. Ostala som bývať po svadbe u rodičov a o pol roka sme dostali byť v tom istom meste.

Život ubiehal. Bola som šťastná. Narodili sa mi dve deti. Prvá bola dcérka, ktorá zomrela v piatich rokoch. Keď mala dva mesiace, dostala zápal pľúc a museli sme byť hospitalizované. Jeden deň pri kúpaní vypadla sestričke z ruky do vaničky. Vaničky v tej dobe boli plechové, ona spadla hlavičkou dole. Veľmi plakala. Ja som stála pri sestričke. Tá ju rýchlo vytiahla, obliekla a dala mi ju do ruky. Priložila som ju k prsiam a tá po chvíľke prestala plakať. Uťišila sa. No na druhý deň pri kojení som zistila, že jej modrajú pery. Keď som to povedala primárovi oddelenia, ten mi odporúčal nevsímať si to. No mne sa to nezdalo. Pozorovala som ju. Tretí deň zostala v bezvedomí. Bola tri týždne v bezvedomí a lekári nevedeli, čo s ňou je. Mňa hneď pustili domov. Chodila som za ňou každý deň ako bez duše. Prosila som Pána Boha, nech mi ju neberie, nech ju nechá žiť. Dostala sa z toho, ale stálo to hodne síl a peňazí. Predala som všetko, čo šlo z bytu predať, zariadenie, oblečenie, koberce, všetko. Len aby som mala na lekárov. Všade som s ňou chodila. Naučila som sa jej dávať aj injekcie. Keď sa mi zdalo, že už je všetko v poriadku, prišlo to ako úder pod pás.

Šľi sme na kontrolné vyšetrenie do Bratislavy. Bolo to 6. decembra. Ja som od nej odchádzala 8. decembra s tým, že desiateho sa vrátim a budem mať zaistené ubytovanie, pretože na neurochirurgii nemali pre matky ubytovanie a na chodbe ma nechceli nechať. Ale ani som za ňou už nešla. 9. decembra zomrela. Dlho som si vyčítala, že som pri nej nebola, keď umierala. Bol to pre mňa šok.

Nikdy som do tej doby nechodila na pohreby. Bola som najstaršia, takže som zostávala doma s mladšími súrodencami, ak sa niečo udialo v rodine. Niky som nevidela mŕtve telo. Takže moja dcéra bola pre mňa prvá, koho som videla mŕtvu, a jej pohreb bol môj prvý. Bolo to otrasné. Hrozne som sa bála. Telíčko bolo studené a tuhé. To som si zapamätala. Inak nič.

Pregele berša a me na phiravas pro pohrebi. Kerlas mange oda nalačhes. No pal o pandž berš mułas mange e šogorkiņa. Has terņi the šukar. Ačhļas pal late berš cikņi čhajori. La dikhavas rado. Mułas mange pro vasta andre peskro kher. Dokonca jekha phura romņaha la the mordžom a urdžom a thodžom la andro močto. Kadaj paš late prekoņindžom savoro the e dar. Agorestar mange izdralas o vasta, aļe pregeļas oda a na preačhļom man te daral. Aņi mange na uvedominavas, so keravas. Aver džives pisindžom pal lakro dživipen a gindžom oda pre mulaņi bar.

Ole časostar phirav pro pohrebi, pomožinav soha pes del. Kadaj mange uvedomindžom the so has o lava: „Sostar ačhiļom zorali.“

Prešli roky a ja som nechodila na pohreby. Robilo mi to veļmi zle. No po piatic rokoch mi zomrela švagriná. Bola mladá a pekná. Ostala po nej ročná dcérka. Švagrinú som mala veļmi rada. Zomrela mi v náručí, ale ja som sa vōbec nebála. Dokonca s jednou staršou ženou som ju obliekla a uložili sme ju do truhly. Vtedy som tam to vsetko prekonala, aj strach. Spočiatku sa mi triasli ruky, keď ju trebalo umyť, ale potom som sa prestala báť. Išlo mi to od ruky. Druhý deň som dokonca napísala nekrológ, ktorý som na cintoríne aj čítala.

Od tej doby chodím na pohreby. Na týchto životných situáciách som pochopila význam úslovía „Čo ťa nezabije, to ťa posilní“.

Pavel Oláh

***1965**

Narodil se v Ústí nad Orlicí.

Vyučil se lakýrníkem. Několik let se živil jako kulisák ve Smetanově a později v Národním divadle.

Po návratu do Ústí pracoval jako fotograf, později řidič. Více než dvacet let pracuje jako učitel nebo školní asistent.

Tvoří v češtině, polštině a ruštině.

Píše básně, krátké prózy a má rozepsaný román *Mafiáni*.

V roce 2017 a 2018 se účastnil a publikoval v soutěži Romano suno.

Pal mro phuro papu

O papu mange vakerlahi: „So dikhes pro gadžikane raklóra?“ Me leske phendom: „Hi šukareder sar Romňa.“ No i hi čači: Rom Romeha, gádžo gádžeha. Akáňik hin áver gondolipe. O phureder Roma džanenahi, so odá hi dživipe. Akáňik manuša hi áver. Áver kultura. Amari kultura má náne. Našađa pe. Na džanav, káj hi. Romane manuša vakeren gadžikáne. Pobisteren, so hi ande lende. „Dža, dža, ker, so tu kames! Ker búťi! Na kereha? Ko tuke dela? Ňiko na šegítinla tuke. So peske táveha, odá peske ha tu korkóro. Luma hi bári. Na bešen ki dajóri, džan te keren het. Adaj náne vaš tumenge lačhi phuv.“

Mro phuro papu sťa ando koncentráko a merkerlahi andi bokh. Manuša mernahi a ko dživlahi, len hanahi. Sťalahi o kanibalismo ando koncentráko. So kampnahi te kerel, kana hi manuš avka bokhálo a kamel te dživel. Pale len kamnahi te mundarel. O fašista phenel mre papuske: „Ker! ker i hev, tu kalo muj! Melálo khandime! Má mereha a me tuke hiná pro tro kalo muj! Tre čháve tuha merna! Schweine! Akáňik tut mundaras téle duj čhávenca!“ phendá o Ňemcos, SS. O papu na kamláhi, te meren leskere čháve, o Jožo te o Ďurko. More, so me kerá, gondolináhi. Kerláhi polóke i hev vaš peskere čháve. Odá jekh Ňemcos géľa te mutrel. O jekh irindá o šero. Mro papu leske pekľa ando pre kilofi. Le vastenca leske phagľa i men, astardá o automato. Mundardá ole áver esesáko, so muterlahi. Hi múle. „Sigo, čhavóre, čhivas pes ando vész.“

Celo dříve pe čhivnáhi, má na birinnáhi. Má sťa ráťi. Péle pri phuv. Sovnáhi. Gondolinnáhi: Dživas. Dživas. Paľikernáhi le Devleske. O Dél mukľa len te dživel. Trin čhon džanáhi khére pro Serviko. Astarde o šošoja. So sťa, oda hále. I čár. Na sťa šil. Pháro oda sťa báre. Dogéle khére. Garude pe ando vész ko partizáni.

Aso hi o dživipe. Na roven, Roma, džan het athar.

O mém starém dědečkovi

Dědeček se mě ptával: „Co vidíš na neromských dívkách?“ Já jsem mu odpovídal: „Jsou hezčí než ty romské.“ Ale je pravda i toto: Rom s Romem, gádžo s gádžem. Teď se ale už uvažuje jinak. Staří Romové věděli, co to je život. Dnes jsou lidé jiní. Je jiná kultura. A naše kultura už není. Ztratila se. Nevím, kde je. Romové mluví česky. Zapomínají na to, co mají v sobě. „Běž, běž! Jen si dělej, co chceš! Pracuj! Nebudeš pracovat? A kdo ti něco jen tak dá? Nikdo ti nepomůže! Co si uvaříš, to si sám taky sníš! Svět je velký. Nebydlete u mámy, běžte pracovat jinam. Tady to pro vás není dobrá země.“

Můj dědeček byl v koncentráku a umíral tam hladý. Lidé tam umírali, a kdo ještě žil, jedl je. V koncentráku byl kanibalismus. Co se dalo dělat, když byl člověk tak vyhladovělý a chtěl žít? Zase je chtěli fašisti zabít. Jeden říká mému dědečkovi: „Dělej, vykopej jámu, ty černá držko! Smrade černej! Brzo umřeš a já ti ještě naseru na ten tvůj černej ksicht! Tvoje děti umřou s tebou! Schweine! Teď tě tady s tvými dětmi zabiju,“ řekl ten Němec, esesák. Nechci, aby Jožo a Ďurko, mí dva synové, tady zemřeli. Co si jen počít, přemýšlel dědeček. Pomalu kopal tu jámu pro sebe a své děti. Jeden Němec šel močit a druhý pootočil hlavu. Dědeček ho praštil krumpáčem a rukama mu zlomil vaz. Vzal si jeho automat. Zabil jím esesáka, který močil. Jsou mrtví! „Rychle, děti! Schováme se do lesa!“

Schovávali se celý den, už nemohli. To už byla noc. Padli na zem. Spali. Hlavou šly dědečkovi myšlenky: Žijeme. Žijeme. Děkoval Bohu. Bůh je nechal dál žít. Tři měsíce se vraceli domů na Slovensko. Chytali zajíce, jedli, co se dalo. I trávu. Už nebyla zima. Ale stejně to bylo strašně těžké. Došli domů. Schovali se v lese u partyzánů.

Takový je život. Nebrečte, Romové, utíkejte odtud!

Pal o múle

Mro phral o Slizo mange vakerlahi: „O múle tut hana ráti. Me len vičiná. Tu soveha, me lenge phená, mek tut len!“

„Soske! Me pe darav, mro phral! Ma ker odá!“

„Tu sřal báre maznavo! Na řunkeres man! Tu khandus khandavo!“ Jaj, mamó, kana má géřom te sovel, báre pe daráhi, hoď man lena o múle taj man danderna. Phendřa o Slizo: „Avna, dikheha!“ Múle, odá hi manuřa, so na dživen, so múle, te térne, te phúre. Odá jekh. Na džalahi mange te zasovel. Gondolináhi peske ando řero: Ma džan! Darav, darav. Dikhav andi kali rat. Andi blaka dikřřom: phuri džungali baba. řřa odá múlo. Pale zasúřom, sar daráhi.

Rařaha géřom andi řkola. Báre gondolináhi pr'odá, so mange phendřa o Slizo. Má užarlahi pre mande mro phral tele Smratkoha.

„řun, more, džas pro cintoríno. Džas amenca!“

No, džas. Lářhe, keráhi, hoď na darav. Géřom lenca. O phral sikhavkerlahi le múle manuřen. Ase muja.

„O Benetka řřa sar beng. Odá Benetka, odá hi beng. Odá má phířla pal tute. Hala tut, kana na kereha, so me kamav.“

Me řřomahi tikno řhavóro. Pařáhi řleske, so vakerel. So phendřa, odá keráhi. „Dža te kerel o kařta!“ Géřom. „Dža, řinger i řár le papiņenge te le baleske!“ Sa keráhi. Te řošojenge davkeráhi. Sa sa sa kerdřom, so o Slizo phendřa. Musaj te keráhi, hoď kana na kerá, vičinla le múlen. řřáhi amen aso tikno kheróro ando fóro. Vičinlahi pe Trávňíko. Odoj beřlahi mri daj, mro dad, mek duj phrala te duj pheňa. Me řřomáhi najtikneder, maznavo. Baro řéro, sar mange vakernahi. Darav le múendar. Báre musaj te kerav, so phenel. „Páři mange, more!“ Plask mange pal o muj. „An o kařta!“ Plask pro muj. „Dža, an řhuvali!“ Plask pro muj. Mářlahi man. No, lářhe. Na phendřom la dake nič. Musaj keráhi.

Akáňik o térne manuřa na kamen, na kamen nič te keren, o řhavóre. Ňíko na kamel te kerel. Mro dad phířlahi aseha bareha motoríha. Me řeha phířáhi. Kerlahi andi sodovkárňa. O limonádi ando fóra phířlahi le motoríha, ando Brno, te Prahate. Géřam andi kočma. O gádžo phendřa: „Lářhe, Edo, den odá ando magazíno!“ A diňa mange te hal, o dílo, hábe. Phířáhi všade kade, sar phenen o gádže. Kamáhi valaso, musaj te keráhi, odá hi dživípe aso.

O mrtvých

Múj bratr Sliz mi vyprávěl o duchách: „Sežerou tě v noci. Zavolám je na tebe. Řeknu jim, aby si tě vzali, až budeř spát!“

„Proč? Já se bojím, brácho! Nedělej to!“

„Jsi strařně rozmazlenej. Neposlouchář mě, smradřochu smradřavej!“

Ach, mami! Když jsem řel spát, strařně jsem se bál, že mě vezmou ti duchové a že mě sežerou. Sliz řekl: „Přijdou. Uvidíř!“ Duchové, to jsou lidi, kteří už nežijí, kteří zemřeli. Mladí nebo staří, to je jedno. Nemohl jsem usnout. Pořád jsem o nich musel přemýřlet. Nechodřte! Bojím se, bojím. Koukám, kolem řerná noc. V okně jsem ji zahlédl. Stará řeredná bába. Byl to duch. Strachem jsem znovu usnul.

Ráno jsem řel do řkoly. Musel jsem pořád myslet na to, co mi Sliz řekl. Bratr na mě už čekal pod Smřtkou.

„Brácha, slyřířř?! Jde se na hřbitov. Jdeř s náma!“

No tak jsme řli. Děřlal jsem, že se nebojím, a řel jsem s nimi. Bratr předváděl duchy, děřlal obličej.

„Benetka, to byl dřábel! Ten za tebou brzo přijde. Sežere tě, když nebudeř děřlat, co ti říkám.“

Byl jsem malé dřcko. Věřil jsem tomu, co říká. Co řekl, to jsem uděřlal. „Jdi na dřvo!“ řel jsem. „Běž nasekat trávu husám! Dej praseti!“ Vřechno jsem děřlal. I kráříky jsem krmil. Vřechno, úplně vřechno jsem děřlal, co Sliz řekl. Musel jsem to vřechno děřlat, protože kdybych to neuděřlal, zavolal by duchy. Měli jsme takový malý domek ve městě. Jmenoval se Trávňík. Byřleli jsme tam s mámou, tátou a jeřtě se dvěma bratry a dvěma sestrami. Já jsem byl nejmladří, rozmazřený. Velká hlava, tak mi říkali. Bál jsem se duchů. Děřřám naprosto vřechno, co říká. „Čci vodu, vole!“ Prásk! Přes moji pusú. „Přines dříví!“ Bum do obličej. „Běž pro cigáro!“ Rána přes obličej. Mřřtil mě. No, dobrá. Mámě jsem neřekl nic a vřechno jsem děřlal.

Teď mladí lidé nechťejí nic děřlat, ty dřti. Nikdo nechce nic děřlat. Múj táta jeřdil s nákladřkem. Jeřdil jsem s ním. Pracoval v sodovkárně. Vozil limonády do Prahy a do Brna. řel jsem do hospody. Gádžo říká: „Dobře, Edo, dejte to do krámu!“ A dal mně jídlo, oběd. Jeřdil jsem všude možně, jak říkají gádžové. Čhtěl jsem něco, musel jsem pracovat, takový už je řivot.

O dad mange vakerlahi: „Na kereha, na has! O hábe hi vaš i búti. Musaj te keres, čhavóro mro, sikhľar pe!“ O gádže vakeren: Bez práce nejsou koláče. Avkáke hi odá te le Romenca. Le Romen ňiko na kamel. Gádže dikhen pre amende sar pro zvera. Soske? So me lenge kerďom? Ňič! Hod' sťal kálo? Odá náne ňič. Sťom manuš. Sar o párne manuša phenen mange: „Tu morgoš khandime!“ Kana anel valako o džuva, pre mande phende: „Odá tu andal, tu kalo muj!“ „No, te has la tra dake,“ phend'om leske te domárd'om le.

Pale man domárde o gádže. Sťomáhi korkoro ande klasa, tranda gádže, jekh Romóro. Ale so mange pe tecinlahi andi škola, sikľarav pe te genel, o počti, sa. O luma sar hi, Európa, aľe na vakerá pal i škola má.

O berša džan, báre sigo má sťomahi báro taj múľa mro dad. Báre man dukhalahi o jílo pal leste. Sťa odá baro manuš. Náne aso ňiko sar ov. Pindžard'om jekha rakľa, džanlahi te vakerel le múlencia. Sťa, sar pe phenel, médium, čoháňi. Me na paťáhi, so oj vakerel. Gondolínáhi: hohavel mange. Kamel o lóve mandar te cidel. Phend'a mange: „Kames te vakerel le dadeha?“ Phend'om: „Kamav báre, múľa.“ Na phend'a mange, so kampav te kerel. Mri familía kamlahi mandar te cidel, e cipa, o lóve, o kher. Musaj leha te vakerav. Géľom ki late. Má sťa ráti. Bešlahi ki kafidi, oj taj valase manuša, me jekh Rom. Thárnahi i jag, baro papíri pri kafidi, i abeceda. Irindo „ano“ – „ne“. No i valaso vičko. Phend'a odá heslo. Valaso kalo kočári ando kalo véš – aven múle ke man. Má pobisterďom, so phend'a. Ale sťa má adaj o múle. Pre man sťa sar jiv. Sťa mange baro šil. Vakerlahi: „Múle, sťal adaj? Phen, sar pe vičines!“ Valase gádže, so sťe, vakernahi le endáňenca pale.

Phend'a: „Edo, sťal adaj?“

O dad phend'a pro „ano“. Taj románe írinlahi: Mro čhavo, ma dara ňič! Mange má hi láčhe. Ňič man na dukhal. Sťom le Dévľeha. Hi man adaj sa.“

Phučav: „So kampav te kerel?“

Papale irinel: „Sa má kerďom pro víbori. Sa hi ko notári. Ma dara! Kher ovla pre tute. Taj pri Kibuška.“

„Láčhe, mro dad, kerá, so tu kames.“

„O motori deha pro čhaveske, Lukino. Mukeha mri romni odoj te bešel. Na čhideha ňikas.“

„Na dara! Kerá, so kames, dade! Paľikerav tuke, mro dadóro. Rovav pal tute báre. O jílo man dukhal.“

Táta mi říkal: „Jestli nebudeš dělat, nenajíš se! Jídlo je za práci. Musíš pracovat, synáčku můj! Jen se to uč!“ Gádžové říkají: Bez práce nejsou koláče. Stejně je to i u Romů. Romy nikdo nechce. Gádžové se na nás dívají jako na zvířata. Kvůli čemu? Co já jsem jim provedl? Nic! Že jsem tmavý? To snad nic neznamená! Jsem člověk stejně jako bílí lidé. Říkají mi: „Ty morgoš smradlavej!“ Když někdo přinese vši, hned to svádějí na mě: „To tys je přitáh, ty černá hubo!“

„Vy—ž svý mámě,“ řekl jsem mu na to a vrátil mu to pěstí.

Strašně mě zmlátili ti gádžové. Byl jsem jediný ve třídě, třicet lidí, jeden jediný Cigáneček. Ale co se mi ve třídě líbilo, učím se tam číst, počítat, všechno. O světě, kde je Evropa. Ale nechme už školu stranou.

Léta běží, velmi rychle jsem už byl velký a umřel mi táta. Strašně mi po něm bylo smutno. Byl to velký člověk. Nikdo jiný takový neexistuje. Poznal jsem se s jednou dívkou, Češkou. Uměla mluvit s duchy. Byla, jak se říká, médium, čarodějnice. Nevěřil jsem tomu, co mi říkala. Myslel jsem si, že mi něco namlouvá, že ze mě chce jenom vytáhnout peníze. Řekla mi: „Chceš mluvit se svým tátou?“ Řekl jsem jí: „Moc chci, zemřel.“ Neřekla mi, co mám dělat. Moje rodina mě chtěla sedřít z kůže. Peníze, dům. Musel jsem s ním mluvit. Tak jsem k ní zašel. Už byl večer. Seděli jsme u stolu. Ona a ještě nějakí další lidé a já, jediný Rom. Zapálili oheň, velký papír na stole, abeceda. Bylo tam napsáno „Ano“ a „Ne“. A nějaké víčko. Řekla nějakou formuli. Nějaký černý vůz v černém lese – pojdte ke mně, naše duše! Už jsem to zapomněl, jak to říkala. To už tady ti duchové byli. Mrazilo mě po zádech. Říkala: „Duchu, jsi mezi námi? Pověz, jak se jmenuješ!“ Někteří gádžové, kteří tam byli, mluvili pak se svými příbuznými.

Řekla: „Edo, jsi tady?“

Táta řekl „Ano“. A romsky napsal: „Chlapče, nic se neboj! Mně už je dobře. Nic mě nebolí. Jsem u Boha. Mám tady všechno.“

Ptám se ho: „Co mám dělat?“

Zase píše: „Všechno už jsem zařídil, na výboře. Všechno to je u notáře. Neboj se! Dům připadne tobě. A na Kibušku.“

„Dobře, táto, udělám, co chceš.“

„Auto dáš synovi, Lukymu. Necháš tam pořád bydlet moji ženu. Nikoho nevyhodíš.“

„Neboj, táto! Udělám, co chceš. Moc ti děkuju, tatínku můj. Strašně se mi stýská. Jsem nešťastný.“

No, phenel o dad: „Akáňik tu sťal sar me! Phrala te pheňa kamen te bikenel sa. Te na bikines o kher! Tu sťal sar me. Musaj má, mro čhávo, te džal. Vičinen man.“

„Láche, džá má, dade.“ I rakli papale valaso phend'a taj musaj te kerďa ánde o vudar le múlengé. „Hi len smírom odoj upre.“

Akáňik má paťav pro múle, bo mro dad vakerlahi manca románe, na gadžikáne. I rakli hi gádži, na džanel románe. Hi odá čačipe. Te o Dél hi amenca! O múle hi adaj. Paťan, Roma, paťan!

„No,“ říká táta, „tak teď na tom jsi jako já. Bratři a sestry chtějí všechno rozprodat. Ať tě nenapadne dům prodávat! Jsi jako já. Už budu muset, chlapečku můj, běžet. Volají mě.“

„Dobře, tak už běž, tati.“

Gadži zase něco pověděla. Musela duchům otevřít cestu zpátky. „Ať mají tam nahoře klid.“

Po tomto už na duchy věřím, protože táta se mnou mluvil romsky, ne česky. Ta žena byla gádžovka, neuměla romsky. To je skutečně pravda. Ať je Bůh s námi! Duchové existují. Věřte tomu, lidi, věřte!

Eva Kropiwnická

*1964

Žije v Karviné.

Vystudovala střední školu sociálně právní. Pracovala jako terénní pracovníce a asistentka prevence kriminality v Karviné, kde také překládala metodiky do romštiny. Učila romštinu na Střední škole sociálně právní a nyní pracuje jako koordinátorka v Technických službách v Karviné. Je členkou klubu spisovatelů Paramisara. Píše básně a prózy. Publikovala básně v *Romano hangos* a ve sbornících *Romano suno*. V knize *O mulo!* (nakladatelství Kher, 2019) publikovala povídku *E Emera*.

O príbehos pal e Magda

Terňi džuvľi ehas andral e čorikaňi famelija, khere has ehta džene. Sas miri klíjenta. Sar me laha keravas, la imar sas ehta čhavore. Trin čhavore la sas perše romeha, gadžestar. The štar čhave la sas romestar. Pomožinavas kala famelijake le adošagenca, rodavas lenge le doktoren the makarsave veci lenca keravas. Lakro rom o Štefanos butí na kerelas, pomožinelas lake khere paš o čhavore. Ča varekana les sas varesavi brigada.

Ke kaja familija phiravas možno trin berš. Palis keravas aver butí. Pal o duj berš šundom, hoj e Magda bešel le romeha the le čhavorena pre ubitovňa the hoj ehas phares nasvalí. Rakovina la sas telal. Ehas la mek jekh čhavoro, šove čhonengri čhajori. Muľas mindar pal e Karačoňa 2016. Ehas la bišeňa berš. Osírocindas ochto čhavoren. Lakro peršo rom peske líľas peskre čhavoren ke peste. Avre romeske ačhile pandž čhavore, olestar jekh cikňi čhajori, šov čhon. O Štefanos has sudzimen po trin the jepaš berš andre berteňa. O Štefaňis mandar phučľas: „Evo, so me majinav akanake te kerel? Romňi man nane. Kampil mange te džal andre berteňa.“ Bičhadom le Štefan pre socijalka, mi leske pisinen odmukhlípen the te den les potravínovo banka. Avka geľas, pisindas leske avri e socijalka. Dine les the o chaben. Me, the kana imar na keravas pre socijalka, kidľom avri o love khatar o manuša, the vaš o love cindom le čhavorenge o uraviben pro jevend the o chaben. Somas prekvapimen, kaj mange o love denas the o gadžija. Paťanas mange. La kamaratkaha, so manca kerelas butí, ligendom sa pre ubitovňa. O dad o Štefan sas prekvapimen, hoj avľom. Me leske phendom: „Me kidľom avri o love aščal tumari romňi Magda the aščal o čhavore. Me la but rado dikhavas. Sas bari lači.“

Palis man dodžanľom la socijalkatar, hoj o Štefan na kamelas te kerel jekhketaňiben la socijalkaha, na kamelas ňisavi kontrola. Odmukhlípen na chudľas. Pal duj čhon dikhlom le Štefan la taškaha andro vast. Sas les odoj o tabakos, higijena, varesavo uraviben. Phučľom lestar, kaj džal: „Džav andre berteňa, paní Evo, e romňi mange pro cinteris the o čhavore andro domovos.“ O apsa leske sas pro agor jakha the man tiš. „Ta mi tumenge sig denašel. Oda hin phares.“

Příběh o Magdě

Mladá žena pocházela z chudé rodiny. Bylo jich doma sedm. Byla mojí klientkou. Když jsem s ní pracovala, měla už sedm dětí. Tři děti měla s prvním mužem, bílým, a čtyři děti měla s druhým mužem, Romem. Pomáhala jsem této rodině s dluhy, vyhledávala jsem pro ně lékaře a různé jiné věci. Její muž Štefan nepracoval, pomáhal jí doma s dětmi. Sem tam měl nějakou brigádu. Já jsem do té rodiny docházela asi tři roky. Pak jsem začala pracovat jinde. Za dva roky jsem se doslechla, že Magda s mužem a dětmi bydlí na ubytovně a že Magda je těžce nemocná. Měla rakovinu spodku. Měla ještě jedno dítě, šestiměsíční děvčátko. Magda zemřela krátce po Vánocích 2016. Měla dvacet devět let a zůstalo po ní osm dětí. Její první muž si svoje tři děti vzal k sobě. Druhému muži zůstalo pět dětí včetně toho šestiměsíčního děvčátka. Pan Štefan byl odsouzen na tři a půl roku do vězení. Štefan se mě ptal: „Paní Evo, co mám dělat? Ženu nemám. Mám jít do kriminálu.“ Poslala jsem Štefana na sociálku, ať mu napíší milost a dají mu něco z potravinové banky. Sociální pracovnice mu to napsala. Dali mu i nějaké potraviny. I když už jsem nepracovala jako terénní pracovnice, vybrala jsem peníze od lidí a koupila jsem za ně dětem oblečení na zimu a potraviny. Byla jsem překvapená, že peníze dávaly i Češky. Věřily mně. S bývalou kolegyní jsme to odnesly panu Štefanovi na ubytovnu. Byl překvapen. Řekla jsem mu: „Já jsem udělala tu sbírku kvůli vaší ženě Magdě a dětem. Měla jsem ji moc ráda. Byla moc hodná.“ Pak jsem se od sociální pracovnice dozvěděla, že pan Štefan nechtěl se sociálkou spolupracovat. Nechtěl, aby ho kontrolovali. Milost nedostal. Za dva měsíce jsem viděla pana Štefana s taškou v ruce. Měl tam tabák, hygienu a nějaké oblečení. Ptala jsem se, kam jde. „Do kriminálu, paní Evo. Ženu mám na hřbitově a děti mám v dětském domově.“ Slzy měl na krajíčku a já také. „Tak ať vám to tam rychle utíká! Jsou to těžké chvíle.“

Mire dživipnastar

Ha, somas terňi čaj. Kana geľom avri pal e zakladno škola, na geľom man avri te sikhľarel vaj te študinel, musaj mindar te kerel e buťi. Ha, odrazu andro buťakero procesis. Terňori dešušov beršengri, geľom andre buťi. Khere samas pandž čhavore. Musaj man te živinel korkori. Ha, prindžaravas o dživipen. O dživipen has vaš mange pharo. Ha, terňori a imar te kerel, nič medoha oda na sas. O dživipen džalas dureder, avľas kamiben, pale o čhavore. Vichova the o dživipen andre famelija. Andro dživipen ehas he o pharipen he o radišagos. O čhavore barile avri. Gele peskre dromeha. He me pes starinavas pal peste. Pal saranda berš chudľom te sikhľol oboris sociální péče a práva. Sar pes sikhľaravas, ehas man štar buťa, počinavas mange o školne. Sar o dživipen džalas dureder, me prindžaravas markarsavo nipos, lače the na lače manušen. Andre škola mange o učiteľa fandínenas, ehas oda lače manuša. Pre lende ňigda na bisterava. Ale me mange phenavas: Tu oda kereha! Zvladňineha, dokazineha! Ta oda kerďom. Ehin man stredoškolsko sikhľiben. Kana has man e škola, pomožinavas le manušenge všelisave vecenca. Kana lenge pomožindom, sikhadom o drom, ehas mange vďečne. Somas vaš ada rado. Phenav tumenge, až mange has tates paš o jilo. Ži adadives pomožinav le manušenge, kaj te džan the so te keren. Ha, somas he tele, kana somas bije buťi jepaš berš, ale me paťavas, hoj me mange buťi arakhava. Akanake kerav buťi andro technicke službi sar koordinátorka, imar dujto berš. Keren odoj buter romane buťakre. Me som rado, hoj šaj lenca čeporo vakerav andre amari romaňi čhib. Sikhľardom man te lel o dživipen avka, sar džal. Jekhvar sal upre, jekhvar sal tele, ale furt ačh manušeske the ma sajin pes!

Z mého života

Ano, byla jsem ještě mladé děvče. Vyšla jsem základní školu. Místo abych někde studovala, učila se dál, musela jsem jít pracovat. Ano, zařadit se do pracovního procesu. Mladičká šestnáctiletá, hned do práce. Doma nás bylo pět dětí. Musela jsem se živit sama. Ano, poznávala jsem život, který pro mě byl těžký. Ano, mladičká, a už pracovat. Nic medového to nebylo. Čas běžel dál. Přišla láska a děti. Výchova a rodinný život. Život radostí i starostí. Děti vyrostly. Šly svojí cestou. Já jsem se mohla plně starat o sebe. Začala jsem po čtyřicítce studovat v oboru sociální péče a práva. V té době, kdy jsem studovala dálkově, jsem měla čtyři práce, platila jsem si školné. Jak život plynul, potkávala jsem dobré i špatné lidi. Při studiu mi učitelé fandili. Byli to skvělí lidé, na které nikdy nezapomenu. Ale říkala jsem si: Uděláš to! Zvládneš to, dokážeš to! Tak jsem to zvládla, mám středoškolské vzdělání. Když už jsem měla to vzdělání, pomáhala jsem lidem s různými věcmi. A když jsem jim pomohla, ukázala cestu, byli vděční a já z toho měla radost. Řeknu vám, zahřálo mě to u srdce. Dodnes pomáhám lidem, kam mají jít a co mají dělat. Ano, měla jsem i pády, když jsem byla půl roku bez práce, ale nepřestávala jsem věřit. Pořád jsem věřila, že si práci najdu. Teď pracuju už druhým rokem jako koordinátorka v technických službách. Pracují zde převážně romští zaměstnanci a já jsem ráda, že si s nimi můžu chvílku popovídat v našem romském jazyce. Naučila jsem se brát život, jaký je. Někdy jsi nahoře, někdy dole, ale vždy zůstaň člověkem a nelituj se!

So vakerelas e cetka Amalka

Kana somas mek cikñori čhajori, bešavas andre Podbrezovo pre Slovensko. La daha he le dadeha bešahas andro ciknoro kheroro la baraha. Kana mange sas štar berš, muľa mange miri dajori. Muľa pro jilo. Sas lake bišutrin berš. O dad man vichovindas korkoro. Palis peske rakľas romňa duje čhavorenca. E macecha sas ke ma lači. Rado la dikhavas. Vakeravas lake mamó.

Predžidilom druho svetovo mariben, pisinelas pes 1944 berš u mange ehas dešuduj berš. Andro gava avle o gestapaka. Pregele pes pal o gav maškar o kherora. Šaj dikhle kaskolvek, lenge has sa jekh, vilinenas a mek hasanas. Miri daj daralas pal o čhave. Me somas pre dvora. Avľa pal mande jekh gestapakos a diñas mange facka sar d'elos. Mindar peľom pre phuv. Somas bezvedomo. Procitindom man až andre špitaľa. E daj rovelas. Mišlinelas, hoj imar na uštav andal o soviben. Mek lačhes, hoj miro dad na ehas khere, bo te bi pes diñas anglal, o gestapaka bi les našadahas.

La fackatar man has zápal mozgových blan. But khatar mande kerenas, hoj te avav kija peste. Kala daripena, so pes kerenas tel o mariben, na del pes pal kada te vakerel. Na žičinav ñikaske, hoj te predživel. But man sasřarenas. O Roma phirenas andro skľepi te cinkernel o chaben sig raťaha, kaj te na len dikhen o gestapaka. O gadže len garuvenas andre peskre khera. Denas len o chaben, ľeki the o uraviben. Šaj phenav, hoj o gadže sas ke amende ko Roma vstricna andro mariben, pomožinenas amenge but, sar oda džalas. Adadžives hin mange ochtovardeš the šov berš a sar me mange chudav te leperel, ta džal pre ma o mrazos pal o celos. Imar ñigda bi na kamavas oda te predživel.

Vyprávění tetičky Amálky

Když jsem byla ještě malá holčička, bydlela jsem ve městě Podbrezová na Slovensku. S maminkou a tatínkem jsme bydleli v malém domečku se zahrádkou. Když mi byly asi čtyři roky, náhle mně zemřela maminka. Umřela na srdce. Bylo jí dvacet tři let. Tatínek mě vychovával sám. Později si našel ženu se dvěma dětmi. Macecha na mě byla hodná. Měla jsem ji ráda. Říkala jsem jí „mami“.

Přežila jsem druhou světovou válku. Psal se rok 1944, bylo mi dvanáct let. Do vesnice přišli gestapáci. Prošli se po vesnici mezi domky. Jak uviděli kohokoliv, jim to bylo jedno, stříleli po něm, a ještě se tomu smáli. Moje maminka se bála o děti. Já jsem byla na dvoře. Přišel za mnou jeden gestapák, dal mi facku jako dělo. Hned jsem upadla na zem. Byla jsem v bezvědomí. Procitla jsem až v nemocnici. Máma plakala. Myslela si, že už se neproberu. Ještě dobře, že tatínek nebyl doma, protože kdyby se tatínek ozval, gestapo by ho zastřelilo. Z té facky jsem měla zápal mozgových blan. Dlouho mě dávali dohromady. O všech těch hrůzách, které prováděli za války, se ani nedá mluvit. Nepřeji nikomu, aby to zažil. Romové chodili do obchodu nakupovat jídlo brzo ráno, aby je neviděli gestapáci. Slováci je schovávali ve svých domech. Dávali jim jídlo, léky, šaty. Můžu říct, že Slováci byli k nám, Romům, za války vstřícni. Pomáhali nám, jak se dalo. Dnes mi je osmdesát šest let, a když si zavzpomínám, tak mi jde mráz po celém těle. Už nikdy bych to nechtěla znovu zažít.

Milan Bindatsch

***1979**

Narodil se a žije v Ostravě.

Jako školní asistent působil na několika ostravských základních školách. Sepisuje historii své rodiny a příběhy, které mu vyprávěl jeho dědeček. V Romano sunu vychází jeho prvotina.

Pal muro phuro papus taj pal mamija

Me igen rado leperav pal muro phuro papus taj pal mamija. Lengere phure leperibena, sar has terne, so predžid'ile. E mamija amenge duma delas, sar la o papus šord'as. Me sar cikno šavouro, ta mange andre god'i, andro šero mange na lelas, sar šaj la šord'as, hem dženo pes te šorel na del. Ta e mami sa phenlas, kaj o papus the leskeri famil'ija sas andal o gav Švaboca the ode o Roma dživenas čeporo aver. O džuvľa phirenas pal o drobo te žohanel andal o vast. O murša šornas le gresten ande Polska perdal Kežmarkos. Lovarika Roma peske phenenas, kaj slugadžikre graja hin nekhfeder. Jekhvar po jarmarkos dikhľas šukara čha taj igen pes leske pačisaľolas. Phučkerlas pal late, ko la prindžarel, khatar hiňi, phenlas, sar pes našti doužarlas, kana džala hinke te handlinel le grajen. Dujtovares laha diňas duma, khatar hiňi. Phend'as leske, kaj andal Berlanovca. Jekvar aviľas o papus pro gav taj šord'as la. Paš o Roma has kavka, te bi la mangľahas, ta musaj bi has andal barvaľi famil'ija sar jov. Ta peske la čord'as. Mra mamijake sas dešuštar berš, kana la iľas romňake. Dživnas sarandaeňa berš duj džene, žikim e mamija na muľas. O papus pal late sako d'ives phirlas po cerento, žikim na muľas. Me mange phenav, kaj miro papus has ande late igen zakamado. Ande mire jakha ňikda šoha na dikhľom kajso kamaviben.

O mém dědečkovi a babičce

Já moc rád vzpomínám na svého dědu a babičku. Na jejich vyprávění o tom, když byli mladí a co zažili. Babička nám vyprávěla, jak ji děda ukradl. Když jsem byl malý, tak jsem to nechápal, jak ji mohl ukrást, vždyť člověk se ukrást nedá. Babička vyprávěla, že děda byl z vesnice Švábovce a tam žili Romové trochu jinak. Ženy chodily na byliny a hádaly z ruky a muži kradli koně z Polska přes Kežmarok. Říkala, že vojenští koně byli nejlepší. Tihle Romové si říkali Lovara. Jednou na jarmarku děda uviděl krásnou holku, která se mu moc líbila, a začal se na ni vyptávat. Kdo ji zná, odkud je, a prý se nemohl dočkat, až bude znovu jarmark a půjdou zase handlovat s koňmi. Podruhé už s babičkou promluvil a věděl, odkud je. Řekla mu, že je z Barlanovce. Tak děda tam jednou jel a babičku ukradl. U Romů to bylo tak, že kdyby o ni žádal, musela by být z bohaté rodiny tak jako on. Tak si ji radši ukradl. Babičce bylo čtrnáct let, když si ji děda vzal za ženu. Žili spolu čtyřicet devět let a potom babička zemřela. Děda za ní chodil každičký den na hřbitov, dokud také nezemřel. Říkám si, že můj děda babičku moc miloval. Ještě nikdy jsem takovou lásku neviděl.

Lic. Magda Gáborová

*1966

Žije v Pardubicích.

Vystudovala fyzioterapii v Kielcích.

Je fyzioterapeutkou. Absolvovala

kurz žurnalistiky. Publikuje v češtině

a v současnosti i v romštině

v Romano džaniben a Amaro

gendalos, např. prózu *Miri baba*

sas drabarňi / Moje babička

byla léčitelka nebo legendy

a vzpomínkové vyprávění *Pal*

e Marija Terezija / O Marii Terezii.

Publikovala také v antologii *Čalo vodi*

a ve sbírce *Otcův duch.*

Sar miro papus predživelas o mariben

Kamav tumenge vareso te irinen pal miri baba the papus, sar sle terne. Oda sas čirla, sar sas dujto mariben. O papus uliľa pre Slovensko Kašate andro gav Rozgoňa. Bešenias odoj but Roma. Ńisostar Ńiĉ avle andro gav o Ńemci u kidenas savore romane muršen dešuochto beršendar pre bući andro Petičis. Mire papus ile tiš. O papus pes viĉinelas Ader Horváth. Aver nav les sas Korejas. Leskeri romŃi, miri baba, pes viĉinelas Františka Slepĉíkovo, aver nav la sas Frinža. Sas len pre Slovensko ĉa trin ĉhave.

Savore romane murša mušinde te džal te kerel e bući andro Petičis. Mire papuha geľa tiš andro Petičis la babakero mekphureder phral. Ov sas andal o gav Kralovice u sas kovaris. Les ĉores mundarde o Ńemci ĉa bijal koda, hoj peske thodaš o šero pre lopata. Sa o murša kerenas phari bući tosarlastar dži raći. Mire papus rado dikhelas jekh hlavno dustojŃnikos ĉa bijal koda, že leske prikerlas o motoris, sas richlo, mršno u džanelas šukares te vakerel Ńemcika. Šadzik leha phirelas. Vakerenas peske paramisi. Oda Ńemcos sas le papuskero kamaratos. Le Korejas peske iľa o Ńemcos ke peste u kerďa lestar sluhias. U o papus sas rado, hoj namušinel te kerel phari bući u hoj les Ńiko na lela palal.

Phenel o Ńemcos le papuske, ĉi kamel leha te džal andre Ńemciko, andro foros Buchenvald, andro lagros, bo ov mušinel odoj te džal vareso te zařizinel.

Avka amenge vakerelas amaro papus. ĉa šunen, so pes le papuske aĉiľa!

Sar sle andro Ńemciko lágros, ta o papus geľa kaštenge andre šopka, odoj phirenas the o zaphandle nipi te kidel o kašta! O Korejas kidel o kašta, hoj kerela peske the leskere kamaratoske le Ńemcoske e jag. Ńisostar Ńiĉ ke leste avľa gestapakos, o pištoľis leske thoda paš o šero u vriskinelas, kaj te džal andro heľos, kaj hine savore zaphadle nipi. O papus našti vakerlas, ĉa sikhavelas le vasteha pro kher, kaj bešel leskeri kamaratos, Ńemecko dustojŃnikos, so leha avľas.

O papus mušinda te šunel le gestapakos. O gestapakos vriskinelas te džal te aĉhel maškar o zapandle manuša. O papus mušinda te terďuvel. Terďolas paš leste igen uĉi, talam štar metri uĉi, fala.

Jak dědeček přežil válku

Chci vám napsat něco o své babičce a dědečkovi. Jak to bylo, když byli mladí. To už je dávno, tenkrát, když byla druhá světová válka. Děda se narodil na Slovensku u Košic ve vesničce Rozgoňa. Žilo tam mnoho Romů. Zničehonic se ve vesnici objevili Němci a odváděli všechny muže ve věku osmnáct a víc let. Odváděli je na práci do Petiče. Mého dědu, který se jmenoval Ader Horváth, odvedli taky. Říkali mu ale Korejas. Jeho žena, moje babička, se jmenovala Františka Slepčíková a říkali jí Frindža. Měli na Slovensku jen tři děti.

Všichni romští muži museli jít pracovat do Petiče. Společně s dědou šel i nejstarší babiččin bratr. Byl z vesnice Kralovice a byl kovář. Zabili ho chudáka Němci jen kvůli tomu, že si při práci opřel hlavu o lopatu. Všichni muži tvrdě pracovali od rána do večera. Mého dědu si oblíbil jeden hlavní německý důstojník, protože mu spravoval auto. Všechno dělal rychle. Byl mrštný a uměl dobře německy. Bral ho všude s sebou. Vyprávěli si různé příběhy. Stali se z nich kamarádi. A tak si Korejase vzal ten Němec k sobě jako sluhu. On byl rád, že nemusel těžce pracovat a že ho nikdo nebude terorizovat.

Jednou se zeptal ten důstojník dědy, jestli s ním chce jet do Německa do města Buchenwald, ano, do koncentračního tábora, protože tam musí vyřídít nějakou práci. Tak nám to dědeček vyprávěl. A poslouchejte, co se dědovi stalo!

Když už byli v tom koncentračním táboře, tak šel děda do kůlny pro dřevo, chodili tam i lidi, kteří byli v koncentračním táboře uvěznění. Korejas sbírá dřevo, aby mohl svému kamarádovi Němcovi zatopit. Zničehonic k němu přišel gestapák a přiložil mu pistoli k hlavě. Křičel, aby se děda zařadil do řady s ostatními vězni. Děda ztratil řeč a jen ukazoval na dům, kde bydlel jeho kamarád, německý důstojník, s kterým přijel.

Děda toho gestapáka musel poslechnout. Hrozně křičel: „Běž, běž! Zůstaň s ostatními vězni!“ Musel tedy stát v řadě. Stála tam hodně vysoká, možná čtyřmetrová stěna.

U o papus phend'as kija peste: „Akana mušinav te prechuťel e bari fala, bo imar man ňigda na dochudava ke miro kamaratos Ňemcos!“ Rozdenašļa pes o papus u prechutiļa e bari fala. Sig geļa andro kher, u pejļa pro kocha le kamaratoske u čuchinelas leske o boganči!

Pal leste avļa adro kher la vikaha o gestapakos the vilinkerlas pal o papus, aļe na strefind'ā pes! Phenel leskero kamaratos le gestapakoske ňemcika, hoj so kamel, hoj Ader Horváth hino leskero slugas, u čhid'ā le gestapakos andal o kher avri, bo les sas lestar bareder šarža sar le gestepakos!

Imar pes kidelas konec Dujto svetovo mariben u sako pes daralas vaš peskero dživipen, sar lenca ela. Le lače Ňemcoske kampelas mire papus te murdarel, aļe na murdard'ā les. Diņas les papira počoral u bičhad'ā les khere pal e romņi the pal o čhave pešones. U phend'ā leske, kaj te džal pal o koleji pešones, u ča raťi! Diveseste kaj pes te garuvel! Ta avka o papus kerelas, dživeseste pes garuvlas the sovelas u raťi džalas pre Slovensko! Sar dikhelas pro drom džuvľen, ta lendar phučelas, kaj hino, u či džal mišto pre Slovensko. Džalas le dromeha, phenelas o papus talam trin čhon. Dikhelas, sar ľivinkeren o Ňemci hijaba but manušen. Sas leske igen pharo. No ňič, garuvkerlas pes, bo daralas pes, te na les vilinen. Varekana, sar sovelas avri, ta les sas šil. Ta mušinelas pal o mule manuša te lel e guba, boganči te na fadžinel. Sar sovelas ta les kikedelas vareso zoralo, predikhelas o than, ňič odoj na sas. Pašľiļa pale, u pale les kikedelas vareso zoralo. Predikhļa e guba u so na arakhļa! Paťarde andro khosnoro somnakune angrusņa, lanca the čeņa.

Doavļa khere u leskeri romņi e Frindža, sar les dikhļa, darand'iļa, bo avļa lake ľil, hoj o Ader Horváth muļa. Kerďā leske pohrebos, pro mocho lake požičind'ā o love o starostas andro gav. Aļe sas igen rado, hoj lakero rom avļa sasto khere.

No u o somnakaj? Gele pro Čechi andro foros Pardubice u la babake kerde somnakune danda o dochtora!

Ačen Devleha!

Korejas si říká sám pro sebe: „Musím honem přeskočit tu zeď, jinak se už nikdy ke svému kamarádovi nedostanu!“ Rozeběhl se a přeskočil tu velkou zeď. Pospíchal do domu a klekl si k nohám německého důstojníka. Začal mu čistit boty. Hned po něm přišel do bytu s velkým křikem ten gestapák a začal po dědečkovi střílet. Naštěstí se netrefil.

Ten německý důstojník řekl gestapákovi, že dědeček se jmenuje Ader Horváth a že je jeho sluha. Potom ho vyhodil z baráku. Měl větší vojenskou hodnost, a tak si to mohl k tomu gestapákovi dovolit.

Už se blížil konec války a každý se bál o svůj život. Ten hodný Němec měl mého dědu zabít, ale neudělal to. Dal mu potají papíry a poslal ho domů za ženou a za dětmi. Měl jít pěšky. Řekl mu, aby šel pěšky po kolejích a aby chodil jen v noci. Ve dne se měl skrývat. Tak to tak dědeček dělal. Ve dne se schovával a v noci šel na Slovensko. Když potkal nějaké ženy, tak se ptal, kde je a jestli jde dobře na Slovensko. Byl na cestě, jak nám vyprávěl, skoro tři měsíce a viděl, jak Němci střílejí nevinné lidi. Bylo mu to moc líto. Dál se schovával, bál se, aby ho nezastřelili. Někdy, když spal venku, tak mu byla velká zima. Musel si brát kabáty i boty těch mrtvých zastřelených lidí, aby neumrzl. Když spal, začalo ho něco tvrdého tlačit. Prohlížel místo, na kterém ležel, ale nic tam nebylo. Lehli si znovu a zase ho něco tlačilo. Prohlédl si kabát, kterým se přikrýval, a co to tam neobjevil! Byly tam do šátku zabalené zlaté prsteny, řetízky a náušnice!

Přišel domů a jeho žena Frindža, když ho uviděla, se strašně lekla, protože dostala dopis, že Ader Horváth zemřel. Vystrojila mu dokonce pohřeb. Na rakev jí půjčil starosta vesnice. Ale byla moc ráda, že se to vysvětlilo a její manžel přišel domů zdravý.

No a co se stalo se zlatem? Babička a děda odjeli do Čech, do města Pardubice, a babička si nechala u doktorů udělat zlaté zuby.

Budte pozdraveni!

Květoslava Podhradská

*1961 v Prešově

V pěti letech se ze Slovenska přestěhovala do Ostravy a později do Svitávky u Boskovic, kde s výjimkou pěti let strávených u dcery v Anglii, stále žije. Vystudovala Střední školu prof. Zdeňka Matějčka, obor sociální péče a sociální činnost pro menšiny. Pracovala jako zahradnice, květinářka, v domově důchodců. Psala do brněnských novin. Spolupracuje se serverem Romea.cz. Píše krátké i delší prózy v romštině a češtině. Skládá texty písní v romštině. Publikovala ve sbornících *Romano suno*. V roce 2019 jí vyšla povídka *Ňiž pes oddžal pre aver svetos*, v knize *O mulo!* od nakladatelství Kher, kterou zde také přetiskujeme.

Oda, savi somas bengori

Leperav peske, sar has mange prečhindo o pindro. Me kamavas te džal le autobusiha, aľe jon man na lenas. Soske, te o autobusis džalas duvar pro d'ives ko Sabinovos the ko Perješis. Ta kaj tu kames te džal... Ča o dada phirenas andre buti, ta jon džanas. Sar avenas pale le autobusiha, ta užarahas amen o čhave pre peskere dada paš o autobusis. Me aľe kamavas te džal le autobusiha, igen kamavas! Oda has ľinaj, na urahas o topanki, akana na džanav, či man has varesave. Bo me furt la dake phenavas, kaj kamav ča trastune topanki, traktorki, visoka pro šňurki. Me rado len phandavas dži upre. Kavka pes bavinavas. Na has man popkica. Jekhvar somas pal amaro kher the dikľom, sar o čhave chuťkeren upre tele paš o mľaki. Jon mange phende: „Dža het! So kadaj kames?“ Terďuvavas the dikhavas, so keren. Jon palis denašle mange. Dikhľom e skľenčina pre phuv. Ta so, he me chuťav. Chutiľom, aľe pre skľenčina. „Joj, joj, joj, daje, daje, dájééé!“ vriskinavas the polikores džavas pre jekh pindro khere. Sar man dikhle o čhave, ta vičinde mira da: „Bibi, e Kveta rovel.“ „Ta so laha kerďan?“

„Amen na, amen na džanas.“

Joj man dikhľa: „Oda so?! So kerďal?!“

Khere has o nekphureder phral, o Feris. Jajaj, morde man, urde man, zaphandle mange o pindro, the geľam pro autobusis. Bešľom, the dikhavas sar džas le autobusiha. Aňi na rovavas. Zasuťom, iľa man o Feris pro vasta, the ľigendžas man ko Sabinovos andre špitaľa. No, dešuduj štichi man hin pamatka pro pindro. Aľe so, geľom le autobusiha, na? The jov mange cind'a o cukriki. Sar avľom khere, ta savore imar sovenas. Me len ušťardom the davas len ole cukri.

Tiš mange pametnav, sar man e daj čhind'a le lavoriha pal o šero, sar avelas avral, the me terďzuvavas paš o vudar a rovavas, kaj mange peľas e jag andal e špareta andre cirachori. Niš mange iľa e jag avri, ta labard'as mange e punčoška the e cirach the o pindrora. Ta pre jekh pindrora man hin duj pamatki, savi me somas bengori.

Jaký jsem byla čert

Pamatuji si, jak jsem měla pořezanou nohu. To jsem se jednou takhle chtěla svézt autobusem, ale nechtěli mě vzít s sebou, prý na co, když autobus jezdí stejně jen dvakrát denně, do Sabinova a do Prešova, tak kam bych prý jezdila... Autobusem jezdili jen tátové do práce. Když se vraceli, tak jsme na ně my děti čekávaly u autobusu, jenomže já jsem se také chtěla svézt, moc jsem chtěla! Bylo léto a my jsme nenosili boty, už ani nevím, jestli jsem vůbec nějaké měla. Pamatuji si jen, že jsem mamince pořád opakovala, že chci nosit jenom traktorky, takové vysoké boty s tkaničkami. Ráda jsem je zavazovala až nahoru, to byla moje hra, neměla jsem panenku. Jednou jsem byla za domem a viděla, jak děti skáčou přes kaluže. Stála jsem tam a dívala se, co dělají, a ony na mě: „Co koukáš, běž pryč!“ Když odběhly, všimla jsem si, že je na zemi rozbité sklo. Skočila jsem přímo do něj. „Joj, joj, joj, mami, mamí, mamííí,“ rozkřičela jsem se a pomalu po jedné noze skákala domů. Když mě uviděly děti, zavolaly na moji maminku: „Teto, Květa brečí!“

„A co jste s ní udělali?!“

„My nic, my nic nevíme.“

Maminka mě uviděla a křičí: „Co se stalo, co jsi dělala?!“

Doma byl zrovna nejstarší bratr Feri. Jajaj, umyli mě, oblékli, zavázali mi nohu a šlo se na autobus. Sedla jsem si a dívala se, jak jedeme autobusem, ani jsem neplakala. Po chvíli jsem usnula. Když jsme dojeli na místo, vzal mě Feri do náručí a odnesl mě do nemocnice v Sabinově. Na památku jsem dostala dvanáct stehů, ale co, jela jsem autobusem, ne? A Feri mi ještě koupil bonbóny... Když jsme přijeli domů, tak jsem všechny probudila a se všemi se rozdělila.

Také se pamatuji, jak mě maminka vzala lavórem po hlavě, když šla jednou zvenku a já stála u dveří a plakala, že mi spadl žhavý uhlík z kamen do holínky. Než mi maminka stihla uhlík vyndat, prohořela mi holínka, punčocha a uhlík mi popálil chodidlo. Na jedné noze tak mám dokonce dvě památky na to, jaký jsem byla čert.

Pal o Devleskero drom

Kada, so tumenge pisinava, oda šaj pes phenel, kaj paramisi. Aľe oda tiš šaj pes phenel, kaj pal o Devleskero drom phiren o manuša, bo o Devloro tiš džalas pal kajse droma.

Kodoj, kaj perše keravas buťi, mušindžom te odžal, bo som nasvali le kokalenca. Bo keravas furt avri andro šil. Kadaj, kaj avľom te kerel andro berš 2002 nevi buťi, som andro kher. Kadaj dživen o phure manuša. Pratinavas le manušenge andre lengere kherora. Sar avavas ke lende, ta manca vakerenas pal savoro, so ča o manuša šaj vakeren. Pal lengere fameliji, sar hin avri, či tato, či šil. Rado man dikhenas, ta manca vakerenas. Calo berš keravas odoj. Jehvar mange phendžas miri kamaratka: „Šun, Kveto, kadaj aviľa nevi rakľi, miri kamaratka. Ta akana me kadaj na avava varesave d'ivesa, ta dža ča te dikhel pal late. Kerela la švadľenka. E gadži, so sivelas perše, ta nasvalila kavka, kaj imar na avela te sivel. Ta ile andre buťi kala Jana. Dža te dikhel pal late, av kajsi lačhi!“

Sar mange phendžas kavka, ta me kavka sig zabisterdžom. Has parasovin, the džahas khere pal o dilos. Pre chodba man ačhardžas e rakľi the pučľas mandar: „Kadaj pes pisenen o manuša, sar džan khere andal e buťi?“ Me dikľom pre late the phendžom: „Hat, kadaj andre kaja kňižka.“ Visardžom man the odgeľom. Sar džavas, ta peske duminavas: „Varesavi nevi the hiňi kalestar diliňori.“ Pondzelkone avľom andre buťi. Nič, keravas mange miri buťi the mange pre kaja neva dumindžom. Joj, me zabisterdžom pre rakľi. Čhidžom andal o vasta, so ľikeravas, the geľom te dikhel la. Zaturkindžom pro vudar, kaj has lakero than, the geľom andre. „O Devla!“ phendžom. Oda has kaja rakľi, so la dikľom parasovine. Šukori, bare jakha, the bešelas pašal e mašina the sivelas. „Lačho d'ives. Me som e Kveto the bičhadža man pal tu te dikhel e Ludmila.“

„He, joj mange phendžas, kaj aveha, dikľam pes parasovine, užaravas, kaj aveha.“ „Ta prebačin mange, sar aven neve manuša andre buťi, ta pes nalačhes ľikeren, bo jon daran čino pes, sar oda avela, ko kadaj ela the kavka. Bo sar aviľom me, ta tiš čino daravas, sar oda kadaj ela,“ phendžom lake. „Dikheha, lačhes kadaj. Ta av palis jekha oratar te chal andre jidelňa. Me odoj bešava, ta av pal mande. Ačhuv Devleha.“ Phendžom the odgeľom.

Po božích cestách

To, co vám chci vyprávět, může znít jako pohádka, ale já věřím, že lidé chodí po cestách, na kterých je vede sám Bůh.

V roce 2002, když jsem nastoupila do nové práce (z té staré jsem musela odejít, protože mám nemocné kosti a nesvědčila mi práce venku v zimě), jsem začala pracovat v Domově pro seniory. Uklízela jsem jim, a když jsem k nim přišla, vyprávěli mi o všem, o čem jen lidé mohou mluvit. O své rodině, jaké je venku počasí a podobně. Měli mě rádi. Pracovala jsem tam celý rok.

Jednou ke mně přišla kamarádka a povídá: „Poslouchej, Květo, přišla sem nová holka, moje známá. Já tu teď pár dní nebudu, běž se za ní, prosím tě, občas podívat, buď tak hodná. Dělá švadlenku. Ta paní, co tu šila předtím, onemocněla a už se nevrátí, tak přijali Janu.“

Jak mi to rychle řekla, tak rychle jsem na to zapoměla. Byl pátek a šli jsme domů po obědě. Na chodbě mě zastavila holka a ptá se: „Tady se píšou lidi, co jdou domů?“ Podívala jsem se na ni: „Jo, tady do té knížky.“ Odcházím a říkám si: „Je tu nová a je z toho celá popletená.“ V pondělí, když jsem přišla do práce, dělala jsem si svoje a najednou mi přišla na mysl Jana. Jejej, já na ni úplně zapoměla! Pustila jsem z rukou, co jsem zrovna držela, a šla se za ní podívat. Zaklepala jsem u ní na dveře a vešla dovnitř. „Bože,“ povídám. Byla to ta holka, co jsem s ní mluvila v pátek. Hubená, velké oči, seděla u stroje a šila. „Ahoj, já jsem Květa a poslala mě za tebou Ludmila.“

„Jo, říkala mi, že se zastavíš. Viděly jsme se v pátek, čekala jsem, že přijdeš.“ Povídám jí: „Promiň, že jdu tak pozdě. Možná jsi trochu nervózní, jaké to tu bude. Já byla taky, když jsem začínala, ale uvidíš, tady je dobře. Přijď v jednu do jídelny, já tam budu, tak si sedni ke mně. Zatím ahoj!“

E raklí čačes aviľa. Bešľa the chudľam te chal. „Sar pes vičines, khatar sal, hin tut čhave?“ phučľom latar. Sa mange phendžas a dikhľom pre late, kaj imar nane kajsi nervozno. Sar odžahas imar pale te kerel buťi, ta peske phendžam, kaj pes zavše dikhaha kadaj paš o chaben. „Mište, me rado.“ „Ahoj“ the odgeľam. Jekhvar miro čhavo peske rozčindža e cholov. Mušindžom te džal pal e Jana či bi zasivelas e cholov. Diňom lake, sig bešľa the šuchľa te sivel. Phučľom: „Šun, tuke nane pre dzeka, kaj som Romňi?“

Dikhľas pre mande the phendžas: „Soske? Me džanavas, dikhav, so sal the oda mange ňisar nane pre dzeka.“ „Mištes,“ lake phendžom. „Paľikerav tuke.“ Ľom e cholov the odgeľom. Me dikhavas pre late, kaj la vareso trapinel. Has kajsi varesi igen smutno. No, nič. Phučava latar, či nane nasvalí the o čhave či so. Dikhavas, kaj hiňi but šuki the sar avel te chal, ta ča činoro chal.

„Šun Jano,“ phučľom latar, „hin tut varesovo pharipen?“
„Soske phučes?“

Duminelas, či šaj oda phenel.

„He, hin. Džanes, akana amen pes mire muršeha dovakeras, bo jov phirel andre karčma. Na starinel pes, sar kampol pal o čhave. Oda hin pro d'indardo vakeriben,“ phendžas mange. „Aha, he me džanav, oda so hin, sar o murš phirel andre karčma,“ phendžom he me. „Ta šun! Le kadaj miro čislos pro telefonos. Te bi vareso elas, ta vičin! Me avava le motoriha.“ Has šukar jevend. Cirdelas pre Karačoň. La Janaha pes dikhavas andre buťi. O d'ivesa džanas the me nasvalíľom the na phiravas andre buťi. Aľe paľis mange vakerelas. Lakero murš la trapinelas buteder. Daralas pes, kaj lake vareso kerela. Garuvelas o čhura pre rat, bo jov chudľas te bavinel o automati. Jov kamelas buter love. La na delas kajci, sar kampolas. Na has la buter. Chaben cinelas čino. Počinelas o kher, o paňi, o taťipen. Lakeri daj the o dad lake pomožinenas savoreha. Aľe buter pes jon na thovenas andr'oda, so la has khere. Bo sar joj phirelas leha, ta jon lake rakinenas, kaj te leha na phirel. Aľe džanen, sar terne, sar pes igen kamen. Oda has baro kamiben. Užarelas les, sar avela pal e vojna, sar pes phirelas pro duj berš perše. Ta furt leske pačalas, kaj ela feder. No, jov na has. Pijelas, andal e buťi na avelas khere, chochavelas la the has buteder džungalo. Kerelas lake ladž. Sako, ko la džanelas, ta lake phenenas: „Ta so jov kerel, tiro murš!“ Jekhvar kamelas te chuťel tel o motoris the le pištoliha pes kamelas te murdarel tele. Marelas pes the le kamaratenca, so len džanenas the so pes thovenas andre lende buteder paš e Jana.

Jana opravdu přišla. Sedla si a začaly jsme jíst. „Jak se jmenuješ, odkud jsi, máš děti?“ vyptávala jsem se. Všechno mi řekla a viděla jsem na ní, že už je klidnější. Když jsme se rozcházely zpět ke své práci, řekly jsme si, že se budeme potkávat vždycky tady u jídla.

Jednou, když si můj syn roztrhl kalhoty, šla jsem za Janou, jestli by mu je zašila. Sedla si a hned se do toho pustila.

„Poslouchej, nevádí ti, že jsem Romka?“

Podívala se na mě. „Proč? Já to vím, vidím, kdo jsi, a rozhodně mi to nevádí.“ „Dobře, díky,“ povídám. Vzala jsem si zašité kalhoty a odešla. Viděla jsem na ní, že ji něco trápí, že je nějaká smutná. Je snad nemocná ona nebo děti? Je celá pohublá, a když přijde do jídelny, sní vždy jen trochu.

„Poslouchej, Jano, trápí tě něco?“

„Proč se ptáš?“

Přemýšlela, jestli o tom má mluvit.

„No my se teď s mužem dost hádáme, protože chodí po hospodách. Nestará se pořádně o děti, ale to je na dlouhé vyprávění.“

„Aha, no to já znám, co to je, když chlap pije,“ já na to. „Poslouchej, vem si tady moje telefonní číslo, a kdyby se něco dělo, tak zavolej! Přijedu autem.“

Byla krásná zima, schylovalo se k Vánocům. S Janou jsme se vídaly v práci a dny ubíhaly. Pak jsem onemocněla a do práce nějaký čas nechodila. Když jsme se opět setkaly, vyprávěla mi, co se všechno stalo. Její muž ji trápil čím dál víc. Bála se, že jí něco udělá. Schovávala na noc nože, protože začal hrát automaty a chtěl čím dál víc peněz. Jí nedával skoro nic. Neměla za co pořádně nakoupit jídlo, platila nájem, vodu, topení... Rodiče jí naštěstí pomáhali, ale víc se do toho nemíchali, protože když s ním začala chodit, byli proti. Jenže víte, jak to je, když se mladí milují, a tohle byla velká láska. Čekala na něj dva roky, než se vrátil z vojny. Věřila, že budou mít krásný život, ale neměli. Pil, nechodil z práce domů, lhal jí a choval se čím dál hůř. Dělal jí ostudu, každý kdo ji znal, tak říkal: „No co ten tvůj provádí, to snad není ani možný.“ Chtěl skočit pod auto, zastřelit se pistolí... Bil se s kamarády, kteří ho znali a postavili se na Janinu stranu.

Sar džalas varekaj, ta na avelas khere he duj d'ives. Ačhiľa zavislo pro automati the pre paľenka the pro šero nasvalo, dilinoro. Kamelas jov, kaj e Jana ňikhaj te na phirel, bo la thovavkerlas pr'aver murša. Aľe jov šaj džalas, kaj kamelas, the kerelas, so kamelas. Halasinenas pes sako d'ives. Jekhvar jov phenelas, kaj ela imar lačhes, oda ňigda na has. E Jana kada imar našti viľikerelas.

„Me mušnav imar vareso te kerel le životoha,“ phenelas. „Me lestar avava nasvaľi pro šero, pro nervi.“

Duj d'ives, niš has e Karačoň, vičindža peskera da, bo joj korkori daralas, the sar jov avľa khere kije rači, phendžas leske: „Kadaj hin varesave tire věci andre taška, the dža het. Me na kamav, kaj tu manca kadaj te bešes. Dumin tu peske, so hin predal tute feder, či tiri famelija, či alkohol, automati. Pijes, na starines pes. Rakines mange džungales the nane tut vaš soske. O čhave tuke hin jekh, sar dživen, so keren. Oda tu peske mišľines, kaj hin varesavo životos tuha?“

Has la odvaha, bo has odoj lakeri daj. Na daralas. Jov iľa odi taška the odgeľa. Odmangelas la. Rovelas, kaj imar ov na kerela he džala pes te lečinel. Joj peľas andro kajso stavos, kaj mušindžas te phirel ke dochtorka pro nervi. Pre Karačoň has khere le čhavenca. Has peskera famelijaha. The o dad the e daj lake pomožinenas. Duminelas peske, kaj jov avela pale, kaj pes vareso zmeňinela. Rovelas, kaj kavka oda dopejľa. Trapinelas pes.

Me aviľom pal o Nevo berš andre buťi. Zas la dikhavas paš o chaben. Joj mange vakerelas, so pes ačhiľa. Has mange pharo, kaj kajsi manušňi kavka doperdžas. Sar mange vareso kapolas te sivel, ta mange oda kerelas. Jekhvar mange vičindža pro telefonos, či bi la the le čhaven ľidžavas le motorihia. Oda has posledno d'ives andro aprilis. Labaren o jaga the labaren la striga. Bešen the chan o masa, o parki. Bavinen pes. La Jana le čhavenca vičinde lakere kamaratki. „He, ľidžava tut,“ phendžom. Me odoj lenca na somas, bo khere amen tiš kada kerahas amare manušenca. Andre kada krajos oda kada d'ives keren savore. Labaren o jaga.

Pre aver kurko e Jana man vičindža ke peste, kaj te dikhav, sar bešel. Cikno kheroro, aľe šukar. Le čhaven has o hadži upral peste the o baro gavčos andre obivačka, kaj joj sovelas. E obivaco fala has d'indard'i. O parketi has purane. Kerďas mange kava the chudľam te vakerel.

„Šun, me kamav te phirel andre škola. Diňom mange e prihlaška the pes chudľom odoj.“ „Ta lačhes“, lake phendžom. „Kavka na dumineha, so has khere. The perela tuke e škola, kaj peske dživeha feder. Oda savi škola kereha?“ phučľom.

Když někam šel, nepřišel třeba i dva dny domů. Stal se závislým na automatech a kořalce a psychicky z toho onemocněl. Zakazoval Janě kamkoliv chodit, protože přílišně žářilil. Ale on si mohl dělat, co chtěl. Hádali se každý den. Jana už to nemohla vydržet.

„Musela jsem s tím už něco udělat,“ řekla mi. „Jinak bych z něj taky psychicky onemocněla. Byla jsem už s nervama úplně na dně.“

Dva dny před Vánoci zavolala svoji mámu, protože měla strach, aby jí něco neudělal, a když přišel v noci domů, řekla mu: „Tady máš sbalené nějaké věci a odejdi. Já už takhle dál nemůžu. Rozmysli si, co je pro tebe důležitější, jestli rodina, nebo chlast a automaty. Pijes a nestaráš se o děti. Nadáváš mi hnusně, a přitom nemáš důvod. Co dělají a jak žijou naše děti, je ti jedno. Myslíš si, že je to nějaký život s tebou?“

Měla kuráž, protože tam s ní byla její matka. Nebála se. Vzal si tašku a odešel. Začal ji odprošovat, brečel, že se polepší, že se půjde léčit. Dostal se do takového stavu, že musel začít navštěvovat psychologa. Na Vánoce byla s dětmi sama doma a rodiče jí pomáhali. Myslela si, že se její muž vrátí, že se něco změní. Plakala, že to takhle dopadlo, trápila se.

Když jsem přišla po Novém roce do práce a potkaly jsme se u jídla, vyprávěla mi, co se stalo. Bylo mi líto, že taková dobrá ženská takhle dopadla. Když jsem potřebovala něco zašit, vždycky mi to rychle spravila. Jednou mi zavolala, jestli bych ji i s dětmi neodvezla ke známým na pálení čarodějnic. Tak jsem je odvezla a vrátila se domů, protože u nás se taky chystal oheň. U nás v kraji to tak dělají všichni.

Další týden mě pozvala Jana na návštěvu, abych se podívala, jak se jim bydlí. Byt byl sice malý – děti spaly na palandách a ona na gauči v obývací, obývací stěna a parkety byly staré – ale jinak byl hezký. Udělala mi kafe a začaly jsme povídat.

„Hele, rozhodla jsem se, že si dodělám školu, podala jsem si přihlášku a vzali mě.“

„Tak to je dobře,“ povídám. „Aspoň nebudeš mít čas myslet na to, co se stalo, a třeba ti to pomůže k lepší práci. Co to je za školu?“

„Ta phirava andre bući the tiš andre škola ekonomicko kadaj andro foros. Pro trin berš. E daj mange pomožinela the o dad.“

„Mištes, ta he me, sar kampola, ta pomožinava tuke le čhaven te dikhel.“ Palis podiña o papiros ko sudos, kaj pes peskere muršeha rozvedinel. Chudľas te phirel andre škola. Trapinelas pes, bo oda has savoro pharo. O čhave, e škola, e bući. Pregel’a jepaš berš the joj pes rozvedindža. E škola tiš imar lake džalas feder. The me ke late phiravas. Jekhvar avile lakeri daj tho dad ke late, sar me odoj somas. Lakeri daj pre ma dikhľa the joj řiř na phendžas. Ča pes pozdravindžam. Šunavas, so jon peske vakeren. Len hin e bar nadur pašal mande, kaj me bešav. Ta odoj len hin e želeňina, o gruľi. Chudľom he me odoj te phirel, bo kamenas te kerel pre bar e jarkica the te kerel e skalka. Došunde pes la Janatar, kaj me keravas perše e bući andro zahradnicko firma. „He, me tumenge kerava,“ odphendžom. Polikes pes imar feder prindžardžam. Phučľom lakera datar: „Nane tumenge pre dzeka, kaj som Romňi?“

„Na, nane“, odphendža. „Tu pomožines la Janake, ta amen sam oda rado.“ The kavka pes ľikerahas. Jon phirenas ke mande, me ke lende. So kampolas, ta keravas. Denas man e želeňina, o gruľi. Sar has varekas o naroděňini, ta man vičinenas. Me len tiš.

E Jana dokerdžas sredno škola, e ekonomicko, the andre bući la ile pre aver feder than. Akana joj kerel koordinatorka the la amarake rjaditeľkake kerel tiš sekretarka. Hiňi pozorno, džanel te šunel le phure manušen, sar pes vareko trapinel, ta lenge pomožinel sar džanel. E rjaditeľka la rado dikhel the phenel: „Tu sal miro pravo vast.“ The me phenav, kaj kada than predal late sar sido, bo joj na domukel, kaj pes te kerel varekaske džungales. Kada trito berš imar phirel pre bareder škola Brnoste, pre socijalno. O čhavo geľfa avri e škola, o terneder mek posledno berš pre zakladno. But berša pregele the amen pes ľikeras. Man has tiš andro miro životos pharipen, aľe sar kampolas, ta has kaja famelġija manca. Akana mange e Jana pomožinel, bo me phirav tiš andre sredno škola, andre socijalno Ostravate. E ekonomka mange pomožinel la matikaha. Ňigda mange na džalas o počti. He me na som peskere muršeha. Oda hin aver kapitola pal mande. Imar pes džanas deš berš. Ňigda peske na phendžam řiř, so bi vareko rušelas. Jon hine gadže a me som Romňi, aľe aňi e romaňi famelġija kavka pes na ľikerel, sar amen. Phiras pre dovolenki the andre cudzina. Mire čhave la Jana tiš rado dikhen. Has manca andre miri famelġija ke Ostrava te dikhel.

„Budu studovat dálkově tady ve městě. Je to ekonomický obor na tři roky. Rodiče mi budou pomáhat.“

„Fajn, když budeš potřebovat, budu se ti taky snažit pomáhat, třeba s dětmi.“ Pak podala žádost o rozvod a začala studovat. Bylo to náročné – děti, škola, práce. Po půl roce se jí podařilo rozvést a škola jí šla také už celkem dobře. Jednou k ní přišli na návštěvu rodiče, když jsem tam zrovna byla. Její matka se na mě podívala a nic neřekla, jen jsme se pozdravily. Slyšela jsem, že se baví o tom, že mají zahradu kousek ode mě a že tam pěstují zeleninu a brambory. Doslechli se od Jany, že jsem dříve pracovala v zahradnické firmě, a požádali mě, jestli bych jim neudělala na zahradě potůček a skalku. Postupně jsme se poznali lépe. Jednou jsem se zeptala Janiny matky, jestli jí nevadí, že jsem Romka.

„Ne, nevadí. Ty pomáháš naší Janě a jsem za to moc ráda.“

Opravdu jsme se spřátelili. Oni chodili ke mně a já k nim. Co potřebovali, to jsem jim na zahradě udělala. Dávali mi zeleninu a brambory, zvali mě na oslavy narozenin a já je taky.

Když Jana dodělala střední ekonomickou školu, povýšili ji v práci. Teď nám dělá koordinátorku a taky sekretářku paní ředitelce. Je pozorná, umí staré lidi vyslechnout, a když má někdo starosti, snaží se mu pomoci, jak jen to jde. Ředitelka ji má také ráda a říká o ní, že je její pravá ruka. Ta práce jí zkrátka sedí, protože nedopustí, aby se někomu dělo něco ošklivého. Po dokončení střední školy nastoupila na vyšší školu sociální do Brna, kterou studuje už třetím rokem. Jeden syn už jí vyšel ze školy, druhému zbývá poslední rok na základce. Uběhla spousta let a my se stále přátelíme. Já jsem měla v životě také různé problémy, ale když bylo třeba, byla Jana a její rodina vždy se mnou. Jana mi teď dokonce pomáhá s matematikou, protože jsem také začala studovat – střední školu sociální v Ostravě – a počty mi nikdy nešly. Známe se už deset let a nikdy jsme si neřekly nic, co by někoho naštvalo. Oni jsou gadže a já Romka, ale ani romská rodina při sobě nedrží tak jako my. Jezdíme spolu na dovolené do ciziny a moje děti mají Janu rády. Byla se se mnou podívat za mojí rodinou v Ostravě.

Jekhvar la Janakeri daj vakerełas, sar sako berš jon phiren pes te dikhel peskera famel'ijaha. Oda aven o sesterņici, o bratranci, o biba, o bača. Pisinin kajsi historija, pal peskeri famel'ija. Ča akana has duj berš, so pes došundžom, kaj la Janakero prapapus has Rom! So, me na pačavas, či lačhes šunav. Has Rom? Ta khatar has? Sar pes vičinelas? Hin tumen fotka? Ha, ta akana me achaliřom, soske sar man dik'łas la Janakeri daj peršones, ta ča dik'ľa pre mande the nič na phendžas. O droma le Devloreskere hin phundrade, kaj savore te phiras pal kada svetos. La Janakeri daj, sar has cikni čhajori, ta bešelas andro Holešín na dur pašal o Blansko. Phenel pes, kaj o Roma avile perše pašal e Morava ke amende. The ačhi'ľa la Janakero prapapus kadaj peskera famel'ijaha. Vičinelas pes Souček. Iľa peske romňa – la gadža. Oda hin la Janakeri prababa. Has len ochto čhave. Akana pařav, kaj la Jana hin romano rat. Vareso oda mange phenelas. O Devloro kamelas, kaj pes te prindžaras. Diņas amen jekh drom. O droma hine phundarde, kaj savore te phiras pal kada svetos, bo sam kadaj sar ča pre navšřeva. Ačhen Devleha!

Jednou Janina maminka vyprávěla, jak se každý rok scházejí se svou rodinou. Na setkání dorazí bratranci, sestřenice, tety a strýčkové a dávají dohromady rodinnou historii. Při té příležitosti zjistila, že Janin pradědeček byl Rom! Nemohla jsem uvěřit svým uším. Byl Rom?

Odkud byl? Jak se jmenoval? Máte nějakou fotku? Tak teď už rozumím tomu, proč když mě Janina maminka poprvé uviděla, jen se na mě podívala a nic neříkala. Janina maminka, když byla malá, bydlela v Holešíně nedaleko Blanska, kde se prý usadili první moravští Romové. A tak se tam usadil i Janin pradědeček. Jmenoval se Souček a s Janinou prababičkou, která byla gadži, měli osm dětí.

Něco mi říkalo, že Jana má romskou krev. Pán Bůh chtěl, aby se naše cesty zkřížily. Cesty boží jsou totiž otevřené pro všechny, kdo chodí po tomto světě, protože jsme tu jen na krátké návštěvě. Buďte s Bohem.

Ňiž pes oddžal pre aver svetos

Kada, so me tumenge irinav, oda hin sa čačipen. Has mange dešutrin či dešuštar berš. Miri somnakuŇi baba, mira dakeri daj, has cikneder the okruhleder. O nasvalipen pes latar na chudelas. Has la deš čhave. Lačhejileskeri manušni, savoren amen igen rado dikhelas. No, afe samas but čhave. Bari famelija. Ča amen samas dešujekh.

E baba phirelas ke amende sako d'ives. Amen bešahas dureder latar. Joj pro sidliskos Porubate, odoj bešenias savore Roma. U amen bešahas pro gavoro andre amaro baro kher. Ta amen has maŇi, luki u tiž amen has maštal'ňa. Has amen cikne kachňora, papiňora the baŇiče. Vašoda e baba ke amende phirelas. Has la ke amende cikne kachňora.

Amen pre late sako d'ives užarahas, kana avela, bo joj amenge hordinelas lače chabenora. Marik'ľa le phabenca, o rožki le makoha, varekana amenge cinelas mek lizatkos. Ta igen vaš kada la rado dikhahas the la užarahas pro gavoro. Varekana laha avelas o papus. Anenas purano maro predal o kachňora.

Kidahas lake o jandre, lelas peske khere the e marchva, e petruška the o gruŇi. Varekana miro dad vaš lake murdard'a la papiňa. Kavka dživahas jekhetane vaj keci berš.

E baba man tiž lelas peha ke Poruba pro sidliskos, ta rado dikhavas pal e oblaka, sar phiren o manuša upre tele. O Roma avri peske bešenias pro lavkici le čhavenca. Rado tiž dikhavas pro kašta, baronas upre ajse lole cikne okruhla bobuŇi. Oda has o jeřabini, so pes tiž chanas.

Trispras lake moravas o grati. Ňiž aver pes na delas te kerel andro kher, bo e baba peske sako d'ives pratinelas, has bari chulaŇi. Kada d'ives aviŇa ke amende tosara. Varesar sig aviŇa, bo jekhbuter avelas pal o dilos. Ča aviŇa vaš o jandre u čino te pobešel. La daha peske vakerehas, kaj le papiňenge te čingerel o pora tel o phaka. AŇi me na džanav soske. Či kaj te aven lokeder? Sar džalas khere, sakones amen obchudelas u vakerehas ke amende: „Ňikeren pes savore jekhetane, ma rušen pre peste u ča dodikhen pre savoro.“

Oda has čudno. E baba kada na kerelas. Phenelas amenge ča: „Ta me imar džav khere.“ Varekana vičind'a: „Margit, kempel vareso tajsa te cinel? Bo imar džav!“

Soske kada kerđa? Ča pijelas buter paŇi sar aver d'ives. Šuťarelas la. Dopifa o paňori. „Ačhen Devleha!“ Rozdikh'ľa pes, kivind'a le vasteha u odgeŇa.

Když smrt přichází

To, co vám tady píšu, je všechno pravda. Bylo mi tenkrát třináct nebo čtrnáct let. Moje zlatá babička z máminy strany byla malá a kulatá. Zdravá byla jako řípa. Měla deset dětí. Strašně hodná ženská a všechny nás měla moc ráda. To je co říct, protože nás bylo požehnaně. Velký rod. Jen v naší rodině nás bylo jedenáct sourozenců.

Babička k nám chodila každý den, i když jsme od ní bydleli dost daleko. Žila na sídlišti v Porubě, kde žila většina Romů, a my jsme bydleli v malé vesničce na statku, takže jsme měli pole, louky a taky stáj. Chovali jsme slepičky, husičky a prasata. Babička k nám jezdila taky kvůli tomu, že u nás měla svoje slípky. Každý den jsme ji my děti vyhlížely, protože nám nosila dobroty. Kynuté placky s jablky, záviny s mákem, někdy nám dokonce koupila lízátko. Za to jsme ji milovaly a nedočkavě jsme ji u nás na vesnici očekávaly. Někdy s ní přišel i děda. Nosili tvrdý chleba pro slepice. Sbírali jsme pro ni vajička a domů si nosila taky mrkev, petrželku a brambory. Někdy pro ni táta zabil husu. Takhle jsme společně žili kdovíkolik let.

Babička mě taky brala s sebou do Poruby na sídlišti. Ráda jsem se dívala z okna a pozorovala, jak se to dole hemží lidmi. Romové venku posedávali s dětmi na lavičkách. Taky jsem se ráda dívala na stromy, rostly na nich takové malé červené bobulky. To byly jeřabiny, které se taky jedly. Rychle jsem jí umyla nádobí. S ničím jiným jsem u ní doma pomoci nemohla, protože babička byla vzorná hospodyně a každý den uklízela.

Toho dne k nám přišla po ránu. Bylo to nějak časně, protože většinou chodila až po poledni. Přišla si jen pro vajička a trochu si posedět. S maminkou si povídala o tom, že husám je potřeba trhat peří pod křídly. Peří se jim trhalo proto, aby neběhaly za dětmi, protože houseři byli zákeřní a my děti jsme se jich bály. Když odcházela, každého objala a prohlásila, „jeden o druhého se pěkně starejte, nebuďte na sebe oškliví a na všechno dohlížejte.“

To bylo zvláštní. Babička tohle nemívávala ve zvyku. Říkávala jen, „tak já už jdu.“ Někdy zavolala: „Margit, je zejtra něco potřeba koupit? Páč já už jdu!“

Proč to jenom udělala? Snad jen že měla větší žízeň a vypila více vody než obvykle. A když ji dopila, řekla nám: „Tak s pánem bohem!“ Rozhlídla se, zamávala nám a byla pryč.

Ňiko Ňiĉ na prindžard'a, ĉa e baba vareso ĉujinelas. Akana imar achaľuvav mištes, soske e baba ke amende kavka vakerelas u obchudelas amen.

Has pal o dilos, sar odgeľa khere. Palis pes dodžanahas mek, kaj e baba aviľa ke peskeri ĉhaj, ke Haňa, u tiž odoj has e Olga pre kavica, la babakeri nekterneder ĉhaj. Vakerelas lenca pal savoro. Sar odgeľa, ta paš peskero blokos zgeľa pes peskere ĉhaha. Obchudľa les u vakerďa ĉeporo leha. Geľa upre le garadiĉenca ke peste andro kher. Mord'a pes, urďa o flanelovo gad, kerd'a peske o varkoĉa u geľa te pašľol. Šaj avelas vaj eňa ori, sar aviľa ke amende o baĉis le motorihia u phend'a: „E baba muľa.“

Ňiko oleske na paľalas, aĉhiľam sar bilavengere. Sig bešľam andro motoris u geľam ke baba. E baba pašľolas andro haďos, o khosno lake has zaphandlo pašal o šero. Diĉholas, sar te bi ĉa sovelas. Obchudľom la u ĉumidľom pro ĉekat.

Ta džanen sar oda hin, sar merel o manuš andre famel'ija. Savore pes zgeľam ke baba. O papus bešelas pro stolkocis paš late paš o haďos. Rovelas. „Mukhľal man kadej korkores!“

Dikhavas pre leste, bo le bare pharipnastar pes zacirdelas.

Takoj chudľam te vartinel. O Roma, e famel'ija sako d'ives dži andro tosara bešahas u labarahas o momel'a. Vakerahas pal e baba the asahas, bo varekana vareko vareso phende the pherasuno, aľe buter tiž bares rovas the modľinahas pes. Calo kurko sako d'ives Ňiž has o parušagos.

Vakerel pes, kaj e vod'i andro mulo pes likerel trin d'ives, sar merel. Pal o trin d'ives omukhel peskero teštos. O mule kavka mek hine amenca. Dodikhen pre amende, amen lenge tiž mek vareso šaj phenas, so lenge na phend'am, kaj palis te na bajinas. Le mulengeri vod'i kavka na bluzinel andre kal'i cma u oddžal spokojnones pre aver svetos.

Andre khangeri amenge has o mochto phuterdo, sako šaj džalas te dikhel la baba. Lakere ĉhave terďonas pašal o mochto u savore rovenas. O lavutara bašavenas lakere giľora u the aver romane halgatovi. ĉa o jilo te pukinel, sar žalostno bašavenas.

O rašaj ko nipos vakerelas romanes. Andre kaja khangeri but romane manuša mule u o rašaj amen imar džanelas. Sikhľiľa romanes, kaj te prevakerel ko nipos. Palis imar pal o parušagos pes chudľom ĉino te daral. Somas cikňi ĉhajori. Ta na džanav, sar bi tumenge phenavas. Šunen laĉhes – andro soviben pes mange oda aĉholas. Miro šero u miri god'i has upre, sa džanavas, aľe miro teštos na ĉujinavas, na has man o vasta aňi o ĉanga.

Nikdo z nás nic nepoznal, jen ona měla nějaké tušení. Dneska už naprosto chápu, proč s námi tenkrát tak nezvykle mluvila a proč nás objímala.

Když odešla, bylo po poledni. Později jsme se dozvěděli, že ještě zašla za svou dcerou Haňou, ke které zrovna na kávičku zaskočila i Olga, babiččina nejmladší dcera. Popovídala si s nimi o všem možném. A cestou od nich se u svého paneláku ještě potkala se synem. Objala ho a prohodila s ním pár slov. Vyšla po schodech nahoru do svého bytu, umyla se, oblékla si flanelovou noční košili, zapletla si copánky a šla si lehnout. Mohlo být tak devět hodin, když k nám přijel autem strejda a oznámil nám, „babička umřela.“

Nikdo tomu nemohl uvěřit, oněměli jsme. Rychle jsme naskákali do auta a jeli jsme k ní. Ležela v posteli a na hlavě měla uvázaný šátek. Vypadalo to, že jenom spí. Objala jsem ji a políbila na čelo.

Znáte to, jak to u Romů chodí, když v rodině někdo zemře. Všichni jsme se sešli u babičky. Dědeček u ní seděl na stoličce vedle postele. Plakal. „Nechalas mě tady samotnýho!“

Překvapilo mě, že se zármutkem až zalykal.

Hned jsme začali vartovat. Celá rodina spolu s dalšími známými jsme každý den seděli až do rána a pálili jsme svíčky. Vyprávěli jsme si o babičce a nasmáli jsme se, protože občas někdo řekl i něco legračního, ale taky jsme hodně plakali a modlili jsme se. Každý den po celý týden až do pohřbu.

Říká se, že když někdo zemře, duše v něm ještě tři dny přebývá. Po třech dnech jeho tělo opustí. Tak mrtví dočasně zůstávají mezi námi. Dohlížejí na nás a my jim taky ještě můžeme sdělit, co jsme za jejich života nestihli, abychom potom nelitovali. Duše mrtvého pak nebloudí v temnotě a klidně odejde.

V kostele byla vystavena otevřená rakev a každý se mohl jít na babičku podívat. Její děti stály kolem a všechny plakaly. Muzikanti hráli její oblíbené písničky a další tklivé romské melodie. Hráli tak žalostně, až srdce pukalo.

Farář kázal v romštině. V téhle farnosti žilo a umíralo hodně Romů a farář nás už znal. Naučil se romsky, aby mohl promlouvat ke svým ovečkám.

Když bylo po pohřbu, začala jsem se trochu bát. Byla jsem malá holka. Nevím, jak bych vám to vysvětlila. Dobře poslouchajte – stalo se mi to ve spánku. Můj rozum byl vzhůru, o všem jsem věděla, ale tělo jsem necítila, jako bych neměla ruce ani nohy.

Našti pes visard'om pre sera, našti nič phenavas. O vušta našti čalavenas, choc bares vičinavas pro dad pre daj. O angušta tiž našti phuteravas, aľe miri godi sa džanelas. O jakha mange has phuterde. Igen has kaľi rat. Igen pes daravas. Oda has ča vajkeci minuti, aľe mange dičholas pes, kaj cala ori. Duminav, kaj e baba aviľa pal mande. Terđolas paš mande u kivinelas le šereha. Na džanav, so phenelas, bo somas igen predaraďi. Duminav mange, kaj aviľa pal mande, hoj te hordinav le papiňorenge o pokrivi the e grisa, bo phiravas andre mašťalňa sajekh laha. Talam, kaj te na bisterav.

Vakeravas la dake savoro, so pes mange ačhiľa. Ča cichones šunelas u šunelas. Cerpinelas igen, bo e daj lake muľa. Joj mušind'a te čujinel, kaj merela. Mek aviľa te dikhel pre amende. Sar oda, kaj o manuša anglal o meriben čujinen, kaj merena? Suneste e baba imar pal mande na aviľa. Sa keravas, sar man sikhada.

Na has oda suno, na has, bo pes mange buterval kada visarelas. Kada pes kerel buteder manušenge, paš'on u našti peha visaren. Somas cikňi čhaj, daravas pes, na achaluvavas. Akana me džanav so te kerel, musaj te vakerav lenca, te na darav u mangav len, kaj peske te ačhon andre loki phuv. U te vareko vareso kerďa niž muľa, ta leske te odmukhel. Nekbuter te mangel le Devles vaš lenge, kaj len te avel baro smirom.

Tiž pes džal andre khangeri, lel pes o svato paňori u koleha pes omoren o manuša, the višvecinen e spalňa, kaj soven. Palis hiňi le mulengeri vodi spokojno u šaj džal pre aver svetos.

Somas kodoj jekhe pindreha, kana somas but nasvaľi. Dikhavas kodoj e luka the kajsi želeno cmavi ostro čar. O kvitkici kajse farbi – parne, šarge, lole, belave, kajse kvitki so kadaj tele na baron. Baro šukariben the cicho; ča o čiriklore peske giľavenas. He, somas pre aver sera jekhe pindreha. Ča te thoven mek jekhvar o pindro! Na džanav te irinel, savo čujiben andre mande ačhiľa. Ča džanav, kaj somas upre u so amen savoren kodoj užarel. Rajos... Džan u ačhen le Devleha.

Nemohla jsem se obrátit na bok, nemohla jsem promluvit. Nemohla jsem pohnout rty, i když jsem zoufale volala rodiče. Ani dlaně jsem nemohla otevřít, ale přitom jsem byla při smyslech. Oči jsem měla otevřené. Byla černočerná tma. Strašně jsem se bála. Trvalo to jen pár minut, ale mně to připadalo jako celé hodiny. Myslím, že za mnou přišla babička. Stála u mě a pokyvovala hlavou. Nevím, co říkala, protože jsem byla k smrti vyděšená. Ale podle mě za mnou přišla proto, abych slepičkám dávala kopřivy a krupici, protože když chodila do stáje, vždycky jsem ji doprovázela. Tak asi abych nezapomněla.

Vyprávěla jsem mamince o všem, co se mi přihodilo. Jen mlčky naslouchala. Strašně trpěla, protože jí umřela máma. Babička musela cítit, že se blíží její čas. Ještě se s námi přišla rozloučit. Čím to, že lidé před smrtí cítí, že zemřou? Ve snu za mnou už nikdy nepřišla, protože jsem dělala všechno tak, jak mě to naučila.

Vím jistě, že to nebyl sen, protože se mi to stalo víckrát. To se děje mnoha lidem, leží a nemůžou se pohnout. Byla jsem malá, bála jsem se a nerozuměla jsem tomu. Teď už vím, co mám dělat, že s nimi mám mluvit, nebát se a poprosit je, aby pěkně zůstali v požehnané zemi. A pokud někdo před smrtí něco provedl, tak že mu mám odpustit. Nejdůležitější je modlit se za ně, aby konečně dosáhli klidu.

Taky se kvůli tomu chodí do kostela pro svčenu vodu a v té se lidé umyjí a vysvětit s ní svoji ložnici. Pak už je duše mrtvého klidná a může odejít na druhou stranu. Musíme věřit, že teď je jim dobře. Jednou se všichni sejdeme na onom světě.

Já už jsem tam jednou nohou byla, když jsem kdysi hrozně stonala. Viděla jsem tam louku a tmavě zelenou špičatou travu. Květiny takových barev! Bílé, žluté, červené, modré – takové květiny, jaké tady dole nerostou. Obklopovala mě nesmírná krása a ticho; jen ptáčkové zpívali. Ano, byla jsem jednou nohou na druhé straně. Kéž bych se tam jednou mohla vrátit! Ten pocit, jaký to ve mně zanechalo, nedokážu popsat. Vím jen, že jsem tam nahoře byla a že nás tam všechny čeká ráj...

Na shledanou a Bůh s vámi.

(Povídka v romštině a v českém překladu Karolíny Ryvolové vyšla v knize O mulo! Povídky o duchách zemřelých, kterou připravilo nakladatelství romské literatury Kher v roce 2019.)

Pal e Natty

Kavka sar niľa hin o prazdňini, kaj o čhavore phiren ke baba, ta tiš me džavas pro prazdňini pre Slovensko ke miri pheň. Pre Slovensko has o niľaj tateder. Džavas odoj igen rado. La mašinaha Svinovostar ko Perješis u palis le autobusiha ke Jarovňica. O drom mange zalelas pandž či šov ori. Duminav peske, kaj mange has dešupandž či dešušov berš. Ta masovar avilom ke phen, ke Marija. E pheň bešelasa andre osada ke Jarovňica peskere muršeha le Jančuha. Has len imar buteder čhavore, aľe akana na džanav, savo has pro drom. Ča džanav, kaj len hin ochto.

Ta bešenasa andro cikno kheroro 1+1. Dikhav la sar akana. Avral pes džalasa rovno andre kuchňa, kaj has len o baro bov, o kredencos, tiš varesavi komoda the jekh paš peste o vedri le paňeha. Andre spalňa len has buter hadi predal o čhavore a tiš he predal peste. Baro šifoňeris the o televizoris. O fali has malimen pro parnes, aľe na has savore rovne. Charno dromoro rozkerenas o kherora, kavka kaj peske šaj dikhenasa pal o cikne oblakici, so ko ča keren. Avri has šukares tatoro the savoren has o vudara phuterde. O džuvľija tavenasa, rajbinenas pro rajbački the phirenas andre jarka te plukinel o gada. O čhave denaškerenas varekana nange avral the has bachtale. O murša has pal o stavbi Sibiňiste či varekaj, kaj has buči. Me pomožinas la pheňake le čhavenca. Varekana denaškeravas khatar jekh bibi ke aver bibi sar vareso dogeľas. Či paprika. Tiš pes požičinelasa e metla te šulavel. Varesave kherora has pro roviben. Ča holo phuv, hadi the o špareti, o bovora. O ruri džanas andal o fali the o vedri has upre pro dachos. Oda has o kominos. Kajso čoripen u o manuša ke peste has feder. Lačhes pes ľikerenas. Achaľuvenasa pes, bo ňiko pes pre aver na cirdeňasa, kaj kales hin buter u savo hino.

Kija rači pes bašavelasa pro gitari. Gilavahas, khelahasa. Ta e osada has nadur le vešestar u the aver thana has o malí. Igen but gruľi he kukurica! ňikas oda amen na mukelasa, kaj te avasa kludno, kaj te bešasa tele. Deše orendar rači has imar avri cma, ta he me partaha le kamaratenca phiravasa te čoreľ o gruľi. Varekana mušinasasa te denašal u te mukel odoj o zajdi pherde le grufenca.

O jezedeľaki, o gadže, vartinenasa amen. Varekana džalasa lačhes, varekana nalačhes. Aľe oda has baro bojosa pes te na del te chudel.

Pregele varesove čhona u mira pheňake le muršeha mištes peľa, kaj peske cinde than pro kher. Lengero vlastno kher. Bari kuchňa, obivačka, e spalňa, kupelka, the le čhavengere pokojica. Has len peskeri chaňig, e brana pro kher u tiš e šopa pro kašta. Imar has akana paš feder osadňiki. E osada has pro

O Natálce

Tak jak to bývá v létě o prázdninách, že děti jezdí k babičkám, tak i já jsem jezdila na prázdniny na Slovensko k sestře. Na Slovensku bylo léto vždycky o něco teplejší. Jezdila jsem tam moc ráda. Vlakem ze Svinova do Prešova a dál autobusem do Jarovnic. Cesta trvala pět až šest hodin. Myslím, že mně bylo patnáct nebo šestnáct let. Opět jsem přijela k sestře Marii. Sestra bydlela se svým mužem Jančem v osadě v Jarovnicích. Měli už několik dětí. Nevím teď, které bylo na cestě, ale vím, že celkem jich má osm.

Bydleli v malém domečku 1+1. Vidím ho jako teď. Z venku se šlo rovnou do kuchyně, kde měli velká kamna, kredenc, možná ještě nějakou komodu a vyskládané kýble s vodou. V ložnici měli několik postelí pro děti i pro sebe. Velkou skříň a televizi. Zdi byly vymalované na bílo, ale nebyly stejně rovné. Domky od sebe dělila úzká ulička, takže si hned viděli do malých okýnek, co kdo zrovna dělá.

Venku bylo krásně teplo, a tak měli všichni dveře otevřené dokořán. Ženy vařily, praly venku na valchách a chodily k potoku máchat prádlo. Děti lítaly po okolí někdy i nahé a byly šťastné. Muži byli na stavbách v Sabinově nebo jinde, kde byla práce. Já jsem pomáhala sestře s dětmi. Někdy jsem lítala od tety k tetě, když zrovna něco došlo. Třeba paprika. Nebo se taky navzájem půjčovalo koště na zametání. Některé chatrčky byly opravdu k pláči. Jen udusaná zem, postele a kamna. Roury trčely ze zdi a někde jsem viděla i vědra na střeše. Sloužily jako komín. Taková bída. Ale lidi na sebe byli hodnější. Drželi spolu. Nikdo se od nikoho neodtahoval, protože má víc anebo je lepší. Viděla jsem, že lidé k sobě měli blíž. Víc se chápali, protože tak nějak neváľčili, co kdo má a jak žijí.

Na večer se hrálo na kytary. Zpívali jsme a tancovali. Osada byla kousek od lesa, jinak byla všude kolem pole plná brambor a kukuřice. Nikdo nevydržel zůstat sedět a po desáté večer, když už byla tma, jsem i já s partou kamarádů chodila na brambory. Někdy jsme museli utíkat a nechat tam třeba i plné tašky brambor.

Jézedeľáci to tam před námi hlídali. Někdy to šlo líp, jindy hůř. Bylo velké dobrodružství nenechat se chytit.

Za čas se sestře a jejímu muži podařilo odkoupit si pozemek a konečně si začali stavět svůj domeček. Velká kuchyně, obývací, ložnice, koupelna a dětský pokojíček. Měli svou studnu, plot, branku, a dokonce i kůľnu na dřevo. V osadě už patřili mezi ty bohatší. Osada byla rozdělená na dvě části: Jarovnice

duj seri: e Jarovnica the e Močil'aña. Vakerelas pes, kaj Jarovnicate dživen o švitl'aka, kajse džene, so nisostar na daran the zorale manuša andro famel'iji. Pre dujto sera bešenas čačes o osadniki feder. Has len peskere khera the o bara. Ta tiš lenca dživenas o čorikane.

Jekhvar man iľa pre dujto sera pal o mostocis miri sesterňica pal peskeri kamaradka pre našťeva. Avil'om ke lende pre dvora andre letno kuchňa. Kavka oda phenenas. Ke amende doavila lakeri kamaradka the sig lakeri daj, e pani Kalejovo. Phend'om lake, kaj som pal o Čechi Ostravator u avil'om ke miri pheň ke Maňa. Ta vakerahas u dodžan'om man, kaj sam famel'ija pal le dedeskeri sera. Lakero rom mre dadeskero bratrancos. Ta odoj savore varesar hine famel'ija.

„Aha, ta tu sal le Muftiskeri čhaj,“ phend'as e pani Kalejovo. „No dikhav, kaj pes na daras, kaj avil'al korkori pal o Čechi. Ta tu sal igen šikovno. Ta man hin čhavo u jov hino mek slobodno. No u tu ke leste bi igen pasinehas. Miro čhavo nane akana khere. Hino andre bertena. Džanes, kerado šero. Pijelas, marelas pes. Aľe sar avela khere, ta imar ela feder. Sig džala mireha andre buťi u imar űikhaj na phirela,“ phend'as e pani Kalejovo.

„Ela mištes kavka, sar phenen,“ u šnavas savoro, so vakerelas pal o čhavo, so sar ela u kavka.

„Ta so, pačinelas pes tuke kadaj?“ užarelas, so odpenava.

„Me... Me našťi. Som mek terňi u mek me na kamav te avel muršeha,“ zakoktind'om. „U imar mušinav te džal, bo la pheňake kampola te pomožinel le čhavenca.“

Sesterňica chudľa te vakerel, hoj oda bi ča elas partija! Asahas he polikores pes ispidahas ke branka.

„No dikhes? Imar bi geľalas muršeste! Le čhas bi tuke denas!“ pheras kerelas peske mandar e sesterňica.

„No imar nič bi mange na perelas, ča kada! O dad bi man murdarelas!“

Oda kadaj kavka hin, kaj o romane čhaja ačhon le muršenca či sar lenge perel dešuštar, dešušov berša. Varesar kavka no. Duj ternore pes andre peste zakamen, čino peha pophiren. Buteder račenca. O čhavo peske anel la čha khere, no joj imar ačhol andre kadi famel'ija. E daj o dad imar akana našťi nič phenen. Aľe varekana pes halasinel, kaj e čhaj hiňi sig phari.

Džahas peske le dromeha u e sesterňica vakerelas, keci džanel kavka, so ile vera, u tiš lakere kamaradki.

„U akana šun,“ phend'om. „Man hin aver droma.“

„No, Devla, savo tut šaj avel aver drom?“ phučľas mandar e sesterňica.

a Močidl'any. Říkalo se, že v Jarovnicích žili svitláci, ti nebojácní, tvrdí členové svých rodů. V druhé části bydleli Romové skutečně na lepší úrovni. Měli své domky, zahrady. Ale i mezi nimi byli chudí.

Jednou mě na druhou stranu přes mostek vzala za svou kamarádkou na návštěvu moje sestřenice. Přišla jsem k nim na dvůr do letní kuchyně. Tak tomu říkali. Přivítala nás její kamarádka a hned za ní přišla paní domu, paní Kalejová. Řekla jsem jí, že jsem z Čech, od Ostravy, a že jsem tady u sestry Máni. Tak jsme si povídaly a dozvěděla jsem se, že jsme spolu přes mého tátu příbuzné. Její manžel je tátův bratranec, ale tam byl nějak příbuzný každý s každým.

„Aha, takže ty jsi Muftyho dcera,“ řekla paní Kalejová. „No vidím, že jsi šikovně děvče. Jsi nebojácná, když tak sama cestuješ z Čech. Já mám syna a ten je ještě svobodný a moc by vám to spolu slušelo. Můj syn teď není doma. Je ve vězení. To víš, horká hlava. Pití, bitky a tak. Ale jak se vrátí domů, hned začne sekát dobrotu. Půjde s tím mým do práce a už nikam nebude chodit,“ řekla paní Kalejová.

„Tak to určitě bude dobrý, když to říkáte.“ A poslouchala jsem, jaké plány má se synem, až se vrátí.

„Tak co, líbilo by se ti tady?“ čekala na odpověď.

„Já... To já nemůžu. Jsem ještě mladá. Nechci se ještě vdávat,“ zakoktala jsem.

„No, my už musíme jít. Už je pozdě. Sestra bude potřebovat pomoci s dětmi.“ Sestřenice to hned komentovala, že to by byla partie! Smály jsme se a pomaloučku jsme se tlačily k brance.

„Ty jo, vidíš! Hned by ses tady provdala! Syna by ti dali za muže,“ popichovala sestřenice.

„To víš, že jo! Už jen tohle by mně chybělo! Však táta by mě zabil!“

Ono totiž tam je u romských dívek úplně normální, že jsou s mužem od čtrnácti šestnácti let. Asi takhle to chodí. Dva mladí se do sebe zamilují, chvíli spolu chodí, hlavně po večerech, a kluk si dívku odvede domů a ona už zůstane v té rodině. Rodiče se s tím smíří a ti dva už jsou spolu. Ale někdy se taky pohádají, když dívka hned otěhotní.

Krátily jsme si cestu a sestřenka vyprávěla, kolik jejích kamarádek v osadě už žije v manželství.

„A vůbec! Já mám jiné plány.“

„Prosím tě! Jaký plány ty můžeš mít?“ zeptala se mě sestřenka.

„Me kamav andre miro dživipen feder. Te cestinel pal o cuzini. Te kerel o vodičakos peske. Varesavo sportos te kerel. U sar mange ela biš berš, ta šaj peske duminav pal e vera či pal o rom. Akana man hin o prazňini u me na kamav te lel vera,“ phend'om.

„Hat, ta ča kaj tut kada te likerel! Varekana peske phenaha,“ phend'as e sesterňica.

Varekana andro marcos lelas vera e terneder sesterňica Jarovňicatar. O čhavo, so lelas vera, has Ostravatar. E fajta džalas pro bijav. Maškar lende džalas tiš e Natty. Has cikneder u lakere d'indarde kale bala čisto kandri has až tele paš o pasos. Okruhlo muj, o jakha igen kale u barvale bervi.

Ta džanen sar pre romano bijav. Bašavel pes, o chabena, e pijatika, o mariben, o kamiben. Kada oda savoro hin pro romano bijav.

E Natty pes prind'ard'as le muršeha. Sano, sredno, sportovno postava, cmava bala. Simpaťakos. Vičinenas les Marek. E Natty the o Markus prekhelde calo rat. Has lenge igen mištes. Andro jakha peske pejle. O kamiben, sar pes dikhle po perši raz pro jakha?

O Markus na užarlas u vičind'as aver d'ives la Natty ke peste khere ko Sibiňis. La dake le dadeske has predstavimen u mang'ľa len, kaj te dovakeren o bijav pro Čechi. So duj džene tiš kamenas, bo o Markus has buter beršora korkoro, ta na has khere. E Natty pes lenge pačinelas. Calo sombat the o kurko has e Natty lenca lengeraja. Zakamand'a pes. Tiš oda has lakero peršo murš.

Andro aprilis avile le Markuskeri daj the o dad te dovakerel o bijav ke Ostrava. Savi somas prekvapimen, sar dik'ľom la paní Kalejovo! Kala romňa, so mange vakerelas pal o čhavo, kaj nane khere, kaj hino andre bertena.

Phende peske o lava, soduj fajti pes dovakerde pro bijav. Bešena ke amende Ostravate. Hin amen kadaj but than the baro kher the e bari bar. O Markus peske chud'ľa sa te vibavinel, kaj te bešel kadaj peskera laskaha, e Natty. Pal o love na džalas. So duj fajti mištes dživenas. Baro gospodarstvo, o zabijački kerahas buterval andro berš. Khatar o Sibiňis ke Ostrava avi'ľa pro bijav e fajta. E Natty the o Markus peske phende 14. 7. 1984 hat. Ile vera.

Bešenas ke daj ko dad andre peskero kheroro ke Natty. So duj džene e Natty the o Markus phirenas andre buti. Spokojno bachtalo dživipen, sar kampil. O Markus dičholas le rodičenge andro jakha, čačikano murš u ke fajta bari pačiv kerelas. Rado dikhelas le manušen u kamelas pes te bavinel. Ňigda šoha na zabisterava leskero pekiben – e babovka ofarbimen pro žel'eno potravinovo farbaha. Leskere knedliki oda has tiš vareso. Has igen šarge sar šargo žlutkos le jandrendar.

„No já si chci uživat života. Jezdit do ciziny, udělat si řidičák, sportovat. A až mi bude dvacet let, tak budu uvažovat o nějakých vdavkách nebo o muži. Ted mám prázdniny a nechci se vdávat,“ řekla jsem.

„Jo, jen aby ti to vyšlo! Někdy si to povíme,“ řekla sestřenice.

Někdy na jaře se vdávala mladší sestřenice z Jarovnic. Ženich pocházel z Ostravy. Rodina jela na svatbu. Mezi nimi jela taky Natty. Byla menší postavy a dlouhé kudrnaté vlasy měla skoro po pás. Kulatý obličej a výrazně tmavé oči s bohatým obočím.

Určitě si dovedete představit romskou svatbu. Hudba, jídlo, pití, tanec, bitky, šarvátky, milostná seznámení. To vše patří na veselou svatbu Romů.

Natty byl představen muž. Štíhlá, střední, sportovní postava, tmavé vlasy. Sympaťák. Jmenoval se Marek. Natty a Marek protančili celý večer. Bylo jim fajn. Padli si do oka. Že by láska na první pohled?

Marek nezahlélel a pozval Natty druhý den k sobě domů do Sabinova. Byla představena matce a otci a Marek své rodiče požádal, aby v Čechách domluvili svatbu. Rodiče souhlasili, protože Marek už byl nějaký čas sám. Dlouho doma nepobýval a Natty se jim líbila. Celý víkend byla s jeho rodinou. Zamilovala se. Před ním vážný vztah neměla.

V dubnu přijeli Markovi rodiče do Ostravy domluvit svatbu. Jaké bylo moje překvapení, když jsem viděla paní Kalejovou! Tu paní, která mně vyprávěla o synovi, co není doma, že je ve vězení.

Slovo dalo slovo a oba rody se domluvily na svatbě. Budou bydlet u nás v Ostravě. Máme tady místa dost. Je tady velký dům a zahrada. Marek si začal vyřizovat náležitosti ke stěhování za svou láskou Natty. Peníze nebyly překážkou. Oba rody si vedly docela dobře. Velké hospodářství, domácí zabijačky byly několikrát do roka. Ze Sabinova do Ostravy přijela na svatbu rodina. Natty a Marek si řekli 14. 7. 1984 své ano. Vzali se.

Bydleli u Nattiných rodičů v samostatném bytě. Natty pracovala spolu s Markem. Klidné šťastné manželství, jak má být. Marek vypadal v očích rodičů jako ten pravý manžel a na zbytek rodiny působil jako velký hostitel. Měl rád společnost a zábavu. Nikdy nezapomenu, když jsem viděla jeho bábovku obarvenou potravinářským barvivem na zeleno. Jeho knedlíky stály také za pozornost. Byly žluté jako vaječný žloutek.

Rado pes upre cirdelas. Šukares pes urelas ča andro parne gada. Sako peske duminahas, kaj has bachtale, zakamande andre peste, furt peha. O Markus tiš pomožinelas. Kerelas pašal o gospodarstvo. Šukares pes ke sakoneste likerelas. Ostravate pes leske pačinelas. Na pregeľa jekh berš u so duj džene avile, kaj peske arakhle aver kher u peske bešena korkore. Pre aver sera Ostravate. Savore ačiľam, kaj soske, aľe ko džanel. Možno na kamelas te avel lenge pro šero. Varekana pes mange dičholas, kaj sar te bi elas prikikidno, tajno manuš.

Nevo kher u nevo dživipen pes sikhavelas Natty has phari. Jevende 1985 pes lenge uliľa o čavoro. Churdo, rovibnaskero, jakhvalo muršoro. O Markus has bachtalo dad. Pijelas pomištes e palenka vaš o čavoro. Zachutňidľa leske u ačiľa leske oda. Arakľa peske neve kamaraden u pijelas lenca. Varekana račenca. Na odgeľa pes bi o hlasišagos. E Natty leske dovakerelas, no oda has vňivoč. Nič lestar na has. „So našti mange džav pro pivos, te kerav buči u pes starinav pal e fajta!“ halasinelas pes la Nattyaha. O čavoro rovelas u rovelas. Lakero thud has igen slabo. E Natty peske džalas le cikneha ke peskeri fajta čino te odichinel. Rado odoj džalas. Has lake mištes, čujinelas pes khere bachtale u the le čhavoreske oda has pre dzeka. He jov has cicheder.

O Markus peske kavka šaj kerelas, so kamelas. Igen pes rado bavinelas u pijelas. E Natty na džanelas, kaj hino u so kerel.

„Kerav buči u hin man vareso te vibavinel.“ Kavka lake odphenelas, sar kamelas, kaj laha te džal khere pal lende.

Halasinenas pes buter u buteder, no ale sar leskeri romňi the daj mušinelas te avel. Varekana e daj the o dad prindžarenas, kaj pes vareso kerel. Has pre late te dičhol, savi hiňi smutno, sar bi aňi na dživelas. O čavoro la igen kamelas. Na has andre late o kamiben u o dživipen leha. Savoro varesar našliľa. E Natty pes čujinelas igen korkori.

Avelas e Karačoňa u o manuša pes ke peste feder čujinen. O Markus the e Natty sar bi zabisterde pre peskero pharipen. Phirenas andro sklepi te cinavel o darki the o chaben. Lačhes pes čujinenas. No tiš geľas ko sastro the ke sasuj. O sastro leske dophenelas, kaj feder te dživel u kaj te na avel buteder le kamaradencia the aver manušenca.

Rád experimentoval. Chodil pořád pěkně oblečený v bílých košilích. Měli jsme všichni pocit, že jsou šťastní. Byli tak zamilovaní. Pořád spolu. Marek také pomáhal tátovi s hospodářstvím. Ke každému se choval pěkně. V Ostravě se mu líbilo. Netrvalo to ani rok a oba přišli s tím, že se stěhují do bytu do jiné části Ostravy. Všichni jsme se divili. Asi nechtěl být závislý na bydlení u Nattyiných rodičů. Někdy mně připadal, jako kdyby byl v nějaké křeči. Záhadný muž.

Natty byla těhotná. V zimě v roce 1985 se narodil syn. Drobný, uplakaný, okatý klučina. Marek byl šťastný otec. Zapíjel syna docela dlouho, jak se patří. Zachutnalo mu to a zůstalo. Našel si nové kamarády a popíjel s nimi. Někdy dlouho po nocích. Neobešlo se to bez šarvátek a hádek. Nattyino domlouvání bylo k ničemu. „Zasloužím si zajít na pivo, když pracuju a starám se o rodinu!“ hádal se s Natty. Syn stále plakal a plakal. Její mléko bylo slabé. Natty si jela někdy na víkend odpočinout k rodičům. Ráda tam jezdila. Cítila se tam fajn a pocit opravdového domova je pocit štěstí a bezpečí. Synkovi to také prospívalo. Byl klidnější.

Marek měl volné pole působnosti. Měl rád společnost a alkohol. Natty vůbec netušila, kde a s kým je.

„Pracuju a mám nějaké vyřizování.“ Takto ji odbýval, když chtěla, aby s ní jel k rodičům.

Hádali se čím dál víc, ale roli ženy a matky musela vykonávat. Občas rodiče poznali, že se něco děje. Bylo na ní vidět, že je smutná, jako by nežila. Dítě ji moc potřebovalo. Chyběla jí Markova láska a porozumění. Vše se tak najednou vytratilo. Natty se cítila opuštěně.

Blížily se vánoční svátky, a to lidi najednou tak procitnou. Marek s Natty jako by na chvíli zapomněli na své trápení. Nakupovali spolu dárky, jídlo. V tuto dobu cítili teplo domova. Marek dokonce jel na návštěvu Nattyiných rodičů. Otec Natty Markovi domlouval, že se má víc snažit a nemá dát na kamarády a jinou společnost.

„Dikh pre mande! Vibarard'om deš u jekh čhaven,“ phenelas leske. „U duminav, kaj e famelija hin pro peršo than. Kada prindžareha, sar aveha phureder. Nane nič feder, sar dikhes, kaj o čhave pal tute phiren aven. O kamiben the e zor andre famelija tut likerena paš e dživipen. O dživipen tuke varekana čhivkeren o kaštora tel o pindre. Pratin len u dža dureder.“

Has berš 1986. E Natty aviľa khere khatal o dočtoris. Hiňi phari. Andro šero lake chučkerenas o mišlenki u duminelas, hojela feder. O kher nane but baro, aľe sar pes rozthovela sa, ta o hadžocis pes rešćola mek. Le čhas avela mek jekh cikneder phraloro či pheňori. Hin man mek varesavo uravibel. Nane oda kajso hrozno. Phenel pes, kaj paš o jekh čhavoro pes vibaravela the dujto. Mek ča akana o čhavo oslavinda jekh beršoro. No ča mi del amen o Del zor the sastipen.

O Markus pes dodžanľa kaja radostno zprava aš rači. Phend'a: „Čhaje, sar tu oda keres?“ Buter lake kij'ada na phendža. Ča lestar džalas e paľenka. Ča o Del džanel, so peske mišlinelas. Has andre peste zaphandlo u nič na vakerelas. Vareso les trapinelas. E Natty leske kerďa te chal. Iľa le čhavores u geľa leha andre izba te sovel. Ta kaj džanelas, kaj jov odgeľa avri andre karćma. Aš kija tosara la pre iľa o zvonkos, sar jov avelas khere.

„No, so dikhes? Zabisterd'om e kleja khere u mušinav sig te džal andre bući,“ phend'as lake. Dičholas avri igen zmardo. Mord'a pes, urďa u odgeľa. Dživelas pal peskeru. Čino vakerelas, sar te bi has varekaj het.

Varekana la Nattyake pomožinelas, džalas andre sklepa u anelas lake khere. Bešenas andro trito poschodos bi o vitahos. E Natty džalas avral te phirel u tiš khere te zadikhel. Le čhavoreske oda pes paćinelas u has odoj aver čhave u tiš e bar has bari. Pal o kher len has e maľa, kaj sakones has cikneder bar la želeňinaha the o stromi la ovocaha.

Has imar lakero terminis. E Natty uliľa cikňora šukara čhajora. Dujto čhavoro pal o berš oda has vareso, Devla! La Natty na has varekana aňi časos te džal andre sklepa. Kampolas lake te pomožinel. Vareko avelas andal e fajta. Cale dživesenca has korkori. O Markus kerelas bući u phirelas aš rači khere. Ňiko na džanelas, so pes ke lende kerel u savo la hin trapišagos. Varekana avelas sigeder khere mato u pes halasinelas laha. Sar bi jov peske dživelas, te bi la peske na iľahas romňake.

„Hat tiri fajta, hat tiri fajta! Ča sig te lel vera the čhave! O dživipen na mol vaš nič!“

„Podivej se na mě,“ vyprávěl. „Vychoval jsem jedenáct dětí. Myslím, že rodina je nade vše. To poznáš, až budeš starší. Není nic krásnějšího, než když se děti k tobě vrací. Láska a síla rodiny tě drží při životě. Život ti někdy hází klacky pod nohy. Uklid' je a jdi dál.“

Psal se rok 1986. Natty přišla domů od lékaře. Je těhotná. Hlavou se jí honily myšlenky a doufala v to nejlepší. Byt není až tak velký, ale když se to porovná, postýlka se ještě vejde.

Syn bude mít sourozence. Mám ještě nějaké věci, oblečky. Není to tak hrozné. Říká se, že při prvním dítěti vychováš i druhé. Syn nedávno oslavil jeden rok. Jen aby nám dal Pán Bůh sílu a zdraví.

Marek se dozvěděl tu radostnou zprávu až večer. Řekl: „Holka, jak ty to děláš?“ Nic víc k tomu neřekl. Byl cítit alkoholem. Jen Bůh ví, co si myslel. Byl uzavřený do sebe a moc nemluvil. Něco ho trápilo. Natty nachystala večeři. Vzala si syna do pokoje, lehla si k němu a usnuli. Vůbec nevěděla, že Marek odešel z domu do pivnice. Až zvonek ji nad ránem probral, když se vracel domů.

„No, co se divíš? Zapomněl jsem si klíče a hned musím do práce,“ odpověděl, když mu otevřela. Vypadal unaveně. Umyl se, převlékl a odešel. Žil si po svém. Moc nemluvil, jako kdyby byl duchem úplně někde jinde.

Někdy Natty pomohl nakoupit a donesl nákup domů. Bydleli v třetím patře bez výtahu. Natty chodila se synem na procházky a jezdila k rodičům. Synovi se tam líbilo, protože tam byly další děti a zahrada byla veliká. Za domem také měli pole, kde měl každý kousek své zahrádky se zeleninou a ovocné stromy. Byl čas porodu a Natty porodila krásnou maličkou dceru. Dvě děti po roce, to už byla fuška, panečku! Natty kolikrát neměla ani čas jít nakoupit. Potřebovala pomoc. Někdo z rodiny vždy zaskočil. Celé dny tak byla sama. Marek pracoval a chodil pozdě domů. Nikdo netušil, jaké má problémy. Někdy přišel opilý dřív domů a hádal se s Natty. Vyčítal jí, jak on by si žil, kdyby si ji nevzal.

„Tvá rodina! Jo, tvá rodina! Hned svatba, děti! Život nestojí za nic.“

„Sar bi kamehas te dživel,“ phučľa lestar e Natty. „He avka peske džives pal peskero. Nič tut na interesinel, so amen kadaj cala dživesa keras u či amenge kampol vareso. Tu ča dikhes pes korkores.“

„Ta hin tut igen bari famelija, ta dža! No dža! Phenav tuke oda čačes! Dža! Le le čhaven u denaš!“

Buterval la čhindľa. E Natty daralas, kaj te na kerel vareso le čhavenge. Rovibnaha chudľa te kidel o hundri le čhavenge u urďa len. Phuterďa lake o vudar the vriskinelas pre late: „Denaš! Dža avri! Denaš!“

Avri has šil. Perde bare mrazi. E Natty thodža la čhajora andre kočľa u le čhavores upre pre kočľa. Ispidelas e kočľa u rovelas, hinkinelas. Zaperelas andro jiv u has choľamen pre calo svetos, nek buter pre peste, kaj soske sig imar na odgeľa. So man has za dživipen, phučalas korkori pestar. O čhavore sar bi džanenas, so pes ačľa, ta has cicho. E čhajori sovelas u o čhavoro pes rozdikhelas avral pre savoro. O čhamora the o vastora leske has le mrazostar zmarde. Nič na achalolas the nič na džanelas, so pes ačľa.

„Džas ke baba the ko papus. Odoj bešaha u ela amenge mištes. E daj pes starinela. Imar amenge nič na kampola,“ vakerelas le čhavoreske u ispidelas e kočica. O baro mrazoz la cirdelas, ispidelas anglal. Daralas pal o čhave, kaj te na nasvaľon. No ta ča doavľa khere ko dad ke daj, o dad lake pomožniďža la kočaha u aňi but latar na phučalas, so pes ačľa, kaj avľa korkori pre rat. Has leske pre goďi, kaj pes halasinde.

E Natty peske chudľa te bešel andro peršo poschoďos ke peskeri fajta andro kher. O kher has baro u o khamoro has švadzik. O dad e daj the savore lake pomožinenas, sar pes delas. U lake na has mištes. Ladžalas pes u has la vičitki. Savore pes starinel, ča koda, so pes kamel te starinel, dakaj nane. E Natty čujinelas u palis oda pes dodžanľa, kaj užarel trito čhavores.

Has phari ochto kurke. Dumindľa peske, kaj phenela sa leskera le Markuskera dake, kaj zavičinelas lake.

„Podav e žadosťa, kaj amen te rozvedinen. Tumare čhas hin aver romňi u me imar leha našti u na kamav te dživel. Som phari u pes pal o čhavoro korkori starinava.“

Ačhľa phari ando šov kurke. E fajta has savore paš late. E žadosťa o urados na iľa, bo kaj hiňi phari.

„Užar, sar ločhoaha. Palis tut rozvedinaha,“ phende lake. „So, či na peske oda rozmišlineha,“ phendľas lake e uradňička.

Cerpinelas, no ta pes mušinel korkori te marel u na has lake mištes pro jľo. Korkori duje čhavorenca u trito pro drom.

„Jak bys chtěl žít,“ zeptala se ho Natty. „Stejně si žiješ po svém. Nic tě nezajímá, co my tady celé dny děláme, jak se máme a co potřebujeme. Ty vidíš jenom sám sebe.“

„Vždyť máš velkou rodinu, tak si jdi! To myslím vážně! Hned se seber, vem děcka a vypadni!“ Několikrát ji uhodil. Natty se bála, aby neublížil dětem. S pláčem sbalila nějaké věci, oblékla děti. Otevřel jí dveře a křičel: „Vypadni! Vypadni!“

Venku byla zima. Uhodily velké mrazy. Natty vložila dcerku do kočárku a syna posadila na kraj. Tlačila kočárek, plakala a nařikala. Brodila se sněhem a zuřila na celý svět, a hlavně na sebe. Proč už dávno neodešla? Co jsem to měla za život, ptala se sama sebe. Děti jako by vytušily, co se děje, byly potichu. Dcera spinkala a syn se díval po okolí. Tváře a ručičky měl ošlehané mrazem. Nic nechápal a nevěděl, co se děje.

„Jedeme domů k babičce a dědovi. Tam budeme bydlet a bude nám dobře. Máma se o vás postará. Už nám nic nebude chybět.“ Mluvila na syna a tlačila kočárek. Silný mráz ji hnal dopředu. Obávala se, aby děti nenastydly. Konečně došla domů k rodičům. Otec jí hned pomohl s dětmi a ani se moc nevyptával, co se stalo, že přišla na večer sama. Bylo mu jasné, že se pohádali.

Natty se zabydla v prvním patře v rodinném domě u rodičů. Dům byl velký a slunný. Rodiče a zbytek rodiny jí pomáhali, jak mohli. Nebylo jí moc dobře. Styděla se a měla výčitky. Všichni se o mě staráte. Jenom ten, co se má starat a nést zodpovědnost, tady není. Natty totiž tušila, a také to pak bylo potvrzeno, že čeká třetí dítě.

Byla osm týdnů těhotná. Rozhodla se vše říct a zavolat Markovu matku.

„Podávám žádost o rozvod,“ sdělila jí. „Váš syn má jinou ženu a já s ním už nehodlám žít. Jsem těhotná a o dítě se postarám sama.“

Otěhotněla ještě v šestinedělí. Rodiče a rodina stáli za ní. Žádost o rozvod místní úřad zamítl, protože Natty byla v jiném stavu.

„Počkejte po porodu a pak vás rozvedeme. Co kdybyste si to rozmyslela,“ odpověděla jí úřednice. Trpěla a musela se se situací vyrovnat. Sama, dvě děti a třetí na cestě.

Pal varesave čhona pes lake feder dichinelas. Has spokojneder. O čhavore has avri. Pre bar has igen but phaba, hruški, čerešňa. Savoro thovkerelas andro caklici pro jevend. O papus lake anelas o košikos le čerešněnca, ta pekelas bokheľi the tiš pes oda chalas. Nek radeder tavelas e šach. Želeninovo zumin le grufenca, armin šeralo, marchva the aver. O ňilaj savorenge mištes perelas. Le Markus has aver džuvľi u iľa la andro kher. Oda kavka has. Prindžarenas pes imar varesave čhona. No ta pes prindžarde andre karčma, kaj rado phirelas. Leskeri nevi džuvľi tiš rado pijelas, ta peske igen achaľuvenas. Kecivar džalas avri andal o kher u laha has feder niš peskera famelijaha.

E vika, e pijatika, o kamaradi, o džuvľija. Oda sa has andro kher andro trito poschodos. O susedi dikhle tiš, kaj andro kher phirel aver džuvľi. Kecivar le Markuske dovakerenas, kaj bari vika keren. Andro kher bešenas buteder phureder manuša. E pani Hromadkovo džanelas savoro, bo la has e fala leha. Oda has phureder saneder gadžori. La Natty dikhelas rado sar la susedka. Pre chodba pes laha mukhelas andre duma, sar pal savoro korkori pes starinel. Džanelas, kaj la Nattyakere bešel ando gavoro u kaj la igen ľikeren sovoreha. O Markus čačes dživelas pal peskero. Na starinelas pes pal o čhave. Pijelas u kerelas peske, so kamelas, sar pes delas. Le Markuskeri daj aviľa, arakľa les andre karčma te bešel avra džuvľaha. Has mato. Chudľa pes laha te halasinel u prečhida pre late o skamind. Vriskinelas. Has choľamen, sar bi na elas les godi andro šero. Leskera da e Natty vičindľa, kaj te sovel ke late. E daj rovelas u mangelas la, kaj lake te odmukel vaš o čhavo. Tosara odgeľa pre Slovensko. O nekphureder čhavoro oslavindas duj beršora. Aviľa savori fajta u sig pes chaľa e torta. E Natty pes richtinelas te ľočhol. Sa la has richtimen the dovakerdo. Pal o čhavore has postarimen the ča pes užarelas, kana džala andre porodnica. Rači odgeľa andre porodnica u kija tosara pes uliľa o terneder muršoro. Leskere balora švicinenas sar o khamoro. Has cichoro u but na rovelas. La Nattyakere ločhipen has kludneder sar okle aver. Oda has sig te dikhel pro čhavoro. La Natty has trin čhave pal jekh berš. Mištes, kaj joj bešelas ke peskere. Savore lake pomožinenas u negbuteder e baba le čhavorengeri.

Le terneder čhavořeske has trin čhon. Leskero dad les na dikhľa u o čhavoro peskere dades na prindžardľa. E susedka e pani Hromadkovo aviľas pal e Natty, kaj lake te phenel, so bi ňiko na užarelas, so pes ačhiľa kija rači andre lakero kheroro, kaj bešelas.

Po niekoľika měsících se jí dýchalo volněji. Byla klidnější. Děti byly venku na čerstvém vzduchu. Zahrada plná jablek, hrušek a třešní. Zavařovala a dělala dětem zimní zásoby. Děda jí ráno donesl košík třešní a Natty upekla buď bublaninu, nebo se to snědlo. Nejradši vařila kapustu. Zeleninová polívka s čerstvým zelím a kousky brambor, mrkve a dalšího. Letní měsíce všem prospívaly.

Marek, jak se dalo čekat, si do bytu dovedl jinou ženu. Měl už několik měsíců známost. Poznali se v hospodě, kam tak rád chodil. Jeho nová žena měla taky ráda alkohol, takže si v tom rozuměli. Kolikrát odešel Marek z domu a dával přednost zrovna jí víc než rodině.

Radovánky, hudba, alkohol, ženy, kamarádi, to vše se odehrávalo v bytě ve třetím poschodí. Sousedí si také všimli, že do bytu chodí jiná žena. Několikrát upozorňovali Marka na hluk. V domě bydleli převážně starší lidé. Paní Hromádková věděla skoro všechno. Měla společné zdi. Byla to starší paní štíhlé postavy. Natty měla jako sousedku ráda. Potkávaly se na chodbě a vždy jí obdivovala, jak se stará o děti a domácnost. Věděla, že Nattyini rodiče bydlí na vesnici a že jsou její velkou oporou.

Marek si opravdu žil po svém. Nezajímal se o děti. Popíjel a čas trávil všelijak. Jeho matka přijela, aby se synem promluvila. Našla ho sedět v hospodě opilého s jinou ženou. Hádali se a Marek na svou matku převrátil stůl. Křičel. Byl rozčilený, choval se jak smyslů zbavený. Natty nabídla Markově matce nocleh. Matka plakala, prosila Natty o odpuštění za syna. Ráno odjela zpět na Slovensko.

Nejstarší syn oslavil dva roky. Sešly se děti z rodiny a za chvíli bylo po dortu. Natty se chystala k porodu. Měla vše připravené a domluvené. O děti bylo postaráno a mohla čekat na daný termín. Jednou v noci odjela do porodnice a nad ránem se narodil mladší syn. Jeho vlásky svítily jako sluníčko. Byl klidný a moc neplakal. Nattyino těhotenství totiž bylo o mnoho klidnější než ta předešlá. Tak se to hned projevilo na dítěti. Natty doma měla tři děti narozené po roce. Ještě že bydlela u rodičů. Všichni jí pomáhali a nejmíc se snažila jejich babička.

Mladšímu synovi byly tři měsíce. Jeho otec ho neviděl a syn nepoznal otce. Sousedka paní Hromádková přijela za Natty povědět jí o nečekané situaci, která se včera v podvečer stala u ní v bytě.

„Tumaro kher hino zaphandlo la paskaha, so dine o žandara. Idž avile o hasiča the o žandara.“

„Ko len vičindža? So pes ačiľa?“ phučľa latar e Natty.

„Koja džuvľi, so leha bešelas andro kher. Pal calo bytovka, pal calo kher šundolas o plinos u koja džuvľi pes našti dochudelas andro kher. Vičinelas, vriskinelas pomoc. Le Markus ile andre špitaľa. Piľa hoj vajkeci cakli pivos the litros vodka. No u tiš koda plinos. Otravindľa pes. Sar les lenas andre špitaľa, ta mek dživelas. Idž rači les iľa o Del. Muľa.“

O Markus muľa 1. oktobra 1987. E Natty chudľa te rovel u rovelas. Nigda na dikhela le čhaven te denaškerel u o čhave na prindžarde peskere dades. Sar leskeri romňi e Natty pes mušindľa pal savoro te postarinel. Hoc leha na dživelas jepaš berš. Akana mušindľa pes te postarinel pal o pohrebos. Cindľa o kalo uraviben the o mochto.

Zavičindľa la pani Kalejovo. O pohrebos has Ostravate. U o mochto has odvožimen pre Slovensko, kodoj pre lengero cinteris ko Sibinis.

Igen smutno dživipen pes zaačiľa tragedija. Has kajse terne u zakamande andre peste. E Natty has vdova bi o murš le trine čhavenca. Jekh etapa la Nattyake pes kavka skončindľa.

O kher, kaj bešelas, peske chudľa te prikerel, sar pes dovakerďa peskere dadeha. Kampolas lake nevi kupelka. Chudľa te kerel o stavebne opravi. O nekphureder phral has visikhado muraris u o dad has lačo muraris, stavitelis. E buťi lenge ča barolas tel o vasta. E Natty has igen bachtaľi, kaj la ela nevi kupelka the o zachodos. Na mušinav te phirel imar tele le čhavenca andre lengeri kupelka. Ela man sa andro kher.

„Mek bi kamavas misto o vudar maškar e obivačka the o kuchňa kajso oblukos, kaj man te avel phundradĭ kuchňa la obivačkaha,“ mangelas le dades.

„Hajajaj! Či na kameha te prekerel calo kher,“ phendľas o dad. „Colo lakeri daj,“ asanas u o čhave lenge has tel o pindre. „Denašen, bo tumen kala maltaha meľarava, začhivava!“ O dad has igen vešeľo manuš.

E Natty has le čhavenca pal o rača korkori. Igen pes čujinelas korkori, choc has andro kher pherdo manuša. Na has la o kamiben. Kajso, so bi la hlaskinelas u kamelas. Ta has terňi džuvľi, pherdo kamiben u ňeha. Varekana has andre famelija varesave oslavi, kaj pes o manuša bavinenas, aľe la oda na has savoro. Tiš duminelas, či mek la ela varesavo kamiben. Niš kajso, so man has perše, ta feder nič! Takoj peske odphendľa. Hin man kadaj o čhave. Nič mange buter na kampol. Dživav ča predal lende. Mušinav te el zoraľi.

„Váš byt je zabezpečený policejní páskou. Včera přijeli hasiči a pak policie.“

„Kdo je zavolal? Co se stalo?“ zeptala se Natty.

„Ta žena, co bydlela s vaším mužem. Dům byl cítit plynem a ta žena se nemohla dostat do bytu. Volala o pomoc. Marka odvezli do nemocnice. Vypil prý několik piv a litr vodky. No a ten plyn. Přiotrávil se. Ještě žil, když ho odváželi do nemocnice. Včera v nočních hodinách bohužel zemřel.“

Marek zemřel 1. října 1987. Natty se rozplakala a plakala. Nikdy už neuvidí svoje děti běhat a děti nepoznaly tátu. Jako jeho žena se musela Natty o všechno postarat. I když už spolu nežili asi půl roku. Začala vyřizovat pohřeb. Koupila černé oblečení a rakev.

Zavolala paní Kalejové. Obřad se konal v Ostravě a rakev byla odvezena na Slovensko na místní hřbitov do Sabinova.

Smutný příběh skončil velkou tragédií. Byli tak mladí a zamilovaní. Natty byla vdovou se třemi dětmi. Jedna etapa Nattyina života se tak uzavřela.

Byt, kde bydlela u rodičů, si začala po domluvě se svým otcem opravovat. Potřebovala novou koupelnu. Začaly stavební úpravy. Nejstarší bratr byl zedník a otec zkušený stavitel. Práce jim šla od ruky. Natty se těšila na novou koupelnu a záchod. Nemusím chodit po schodišti dolů s dětmi k rodičům do koupelny. Budu mít všechno v bytě.

„Ještě bych chtěla místo dveří mezi kuchyní a obývánkem takový oblouk, abych měla otevřenou kuchyni s obývánkem,“ žadonila Natty u otce.

„Ajajaj! Snad nebudeš chtít předělávat celý byt,“ odpověděl jí otec. „Celá matka,“ smáli se a děti se jim pletly pod nohama.

„Hybaj do pokoje, nebo vás tady s tou maltou nahodím!“ Otec byl veselý člověk.

Natty byla po večerech s dětmi sama doma. Cítila se opuštěná, i když dům byl plný lidí. Chyběla jí láska. Někdo, kdo by ji pohladil a miloval. Přece jen byla mladá žena plná něhy a lásky. Občas byly v rodině nějaké oslavy, ale to ji nenaplnovalo. Někdy přemýšlela, zda v životě potká lásku. Než něco takového, co jsem měla předtím, tak raději nic!

Tak si na to odpovídala a hned se vzpamatovala. Mám tady děti, co víc potřebuju! Žiju jen pro ně a oni mě potřebují. Musím být silná.

Hin man famelija, so mange šegetinel. Pal o love pes but na starinelas. Chudelas o vdovsko the o siročo duchodkos. Bešelas peske andre peskero ko dad the ke daj. So lake ačholas, ta sa o love thovelas pre knížka. Has predal aver lačni chulaňi. Sako džanelas, pal kaste te džal, sar varekaske na ačholas. E Natty rado pomožinelas.

Pregelja varesave beršora u koja Sametovo revolucija. Oda has pal calo Československo. O nekphureder čhavo chudlja te phirel andre škola. Aver čhave has laha khere. Mušinelas peske te prisikhľol, kaj hiňi daj the kaj o čhavo lake phirel andre škola. Sikhavenas pes te genel, te pisinel, te rachinel u le čhaveske pes oda pačinelas. O dad la Nattyakero buteder rozkerďa o chulajipen. Pal e zahrada denaškerenas o barani u palal pal o kher pes pašinenas o terne bički. Ňiľa has igen but buťi avri. E Natty sar has zviklo, ta pomožinelas lenge. E famelija the e fajta pes vičinenas pro kurko. Varekana e Natty šunelas: „Čhaje, ta ma av korkori! Arakh peske varekas, bo tuke amen arakhaha. Kutna Horatar la bibakeri sesterňica, ta la hin šikovno čhavo. Ta te bi kamehas, ta bi avelas te dikhel.“

„Na, na kamav! Soske peske mišlinen, kaj varekas kamav?“ rozrundďa pes u odgeľa.

Ňiko na džanelas, so andre late hin. Daralas kajsestar, so bi dovakerenas. Kamelas te prindžarel kajso kamiben normalno.

Avelas o jeseň. O Ňilaj polikes zadžalas. La Nattyake kampolas te cinavel varesavo uraviben le čhavage. Phirelas pre burza nadur paš lende. Pal e revolucija oda has imar normalno te cinavkerel o uraviben pre burza. Has šukareder, tuňeder the moderneder niž andro sklepi. Buter džene pes dovakerenas u džanas. Oda has pro buter ori. E Natty stradelas, vikidelas varesave topanki, botaski.

Niš pre late zvičindža e gadži: „Hin amen značkovo botaski. Kames len te dikhel? Bikenava tuke, kaj pes šaj dovakeras vaš keci.“ Vakerelas nalačhes čechiko, sar te bi pal o Rusiko. „Čačes?“ čudalľinlas pes e Natty. Na has zviklo pre kajse ceni dovakerde. E Natty cindža le ternedere čhaveske o značkovo bataski. Palikerďa u džalas. E gadži mek pre late vičinelas: „Av štvartkone! Bo amen ela značkovo ceplaki, supravi, Nike the Adidas.“

E Natty odpendďa: „Joj, mištes, avava.“ „Varesavi cuzinka, na, Kačo,“ phendďa le phraleskera čhake. „Duminav, kaj imar šaj džas khere. Imar amen hin savoro. Le čhas has baro radišagos, kaj les hin neve botaski u mukľa len urde pro pindre. Pal calo kher pes prephirelas.

Mám rodinu, která mně pomáhá. Peníze Natty neřešila. Dostávala vdovský a sirotčí důchod. Žila u rodičů ve svém bytě. Ukládala si zbytek peněz na knížku. Byla pro ostatní vzorem a všichni věděli, když jim chybělo, kam a za kým mají jít. Natty ráda pomohla.

Uplynulo několik let. Přišla sametová revoluce. Hýbala celým Československem. Nejstarší syn začal chodit do první třídy. Ostatní byli s Natty doma. Zvykala si na roli matky syna, který chodí do školy, a na školní povinnosti. Učili se číst, psát, počítat a synovi se to líbilo. Otec Natty rozšířil své hospodářství.

Po zahradě lítali berani a vzadu za zahradou se pásli mladí býčci. V létě bylo práce až nad hlavu. Natty, jak byla zvyklá, pomáhala rodičům. Rodina a příbuzenstvo se o víkendu scházely.

Někdy Natty slyšela: „Holka, nezůstávej sama! Najdi si někoho, jinak ti ho domluvíme my. Sestřenice od tety Boženy z Kutné Hory má šikovného syna. Možná, když bys chtěla, přijel by se podívat.“

„Ne,“ odpověděla Natty. „Proč si myslíte, že někoho chci?“ rozplakala se a odešla. Její pocity nikdo neznal, jen ona sama. Bála se nějakého domluveného vztahu. Chtěla potkat a poznat lásku přirozenou.

Blížil se podzim. Léto pomalu končilo. Natty potřebovala koupit nějaké oblečení pro děti. Chodívала na místní burzu nedaleko domova. Po revoluci už bylo běžné, že se většina věcí nakupovala po burzách. Bylo to levnější a mnohem pěknější, žádanější než v obchodech.

Vždy se domluvilo víc lidí a šlo se. Bylo to na několik hodin. Natty vybírala pro mladšího syna nějaké botasky.

Oslovila ji jedna paní: „Máme tady značkové botasky. Chcete je vidět? Prodám vám je po dohodě.“ Mluvila lánanou češtinou, spíš ruštinou. „Opravdu?“ divila se Natty. Nebyla zvyklá na nějaké smlouvání. Natty koupila značkové botasky pro mladšího syna, poděkovala a odcházela. Paní jí ještě stačila říct: „Vy přichodíte okolo čtvérk! My tu budem mit teplakovky značky Nike, Adidas.“

Natty odpověděla: „Tak super. Určitě přijdu.“

„Nějaká cizinka, že, Káčo,“ řekla Natty neteři. „Myslím, že je čas jít domů. Dnes asi už máme všechno.“ Syn měl z botasek radost. Nechal si je na nohou. Procházel se s nimi po bytě.

Aver štvartkos geľa pre burza u rodelas la gadžora. No nahas odoj ale andro stankos terđolas murš. Ta leha chudľa te vakerel.

„Kaj koja, so kade has? Bo mange obecindža o ceplaki značkovovo.“

„Hat,“ phenelas. „U garudľa predal tute,“ phendľa lake o raklo.

„Tu sal khatar?“ phučľa lestar e Natty.

„Armenatar, oda hin Rusija. Sar pes vičines? Me som Andrej. U tu?“

„Natty.“

„Denašľom odarig, bo na kamavas ko slugadža. Te murdarel le manušen. Odoj hin občansko bojoso. Koja gadži hiňi miri sesterňica. Ke late denašľom. Ča mušinav te avel pre jekh than, kaj man te na chudel e cizinecko policija. Som terno a kamav ča mištes čepo te dživel.“

E Natty lestar asalas, sar vakerelas jov, joj tiš asalas.

No a sar mišlinen, kaj oda dopejľa? E Natty the o Andrej chudle peha te phirel a palis aviľa ke late te dživel. Ačhiľa lestar phari. Uľiľa pes čhajori e Nela. He me les prindžardľom. Has šikovno manuš džanelas sa tekerel u has igen lačho manuš. Le čhaven rado dikhelas. Baro simpaťakos. E Natty has akana bachtaľi.

Ve čtvrtek šla na burzu a hledala tu paní. Nebyla tam, ale ve stánku stál nějaký muž. Dala se s ním do řeči.

„Kde je ta paní, která tady byla? Měla mně objednat značkové tepláky.“

„Ano,“ řekl. „A schovala je tu pro tebe,“ dodal ten mladý muž.

„Odkud jsi?“ zeptala se ho Natty.

„Z Arménie. To je Rusko. Jak se jmenuješ? Já jsem Andrej. A ty?“

„Natty.“

„Utekl jsem sem, protože jsem nechtěl na vojnu, zabíjet lidi. Tam je občanská válka. Ta paní je moje sestřenice. Utekl jsem sem k ní. Nemůžu nikam chodit, aby mě nechytla cizinecká policie. Jsem mladý a chtěl bych taky trochu žít.“

Natty se tomu zasmála. Když mluvil, pořád se usmívala.

No, jak myslíte, že to dopadlo? Natty s Andrejem spolu začali chodit a pak se k ní přistěhoval. Otěhotněla s ním. Narodila se jim holčička, Nela. Já jsem ho taky poznala. Byl šikovný, pracovitý a byl to moc hodný člověk. Děti měl rád. Byl velmi sympatický. Natty s ním byla šťastná.

NOVÁ ŠKOLA, o. p. s.

Úřad vlády České republiky

Kniha vychází díky podpoře Úřadu vlády České republiky.